

Käsi kädessä kuljemme äikän maailmaan –
Sisällöt, kielenkäyttö ja kielikäsitys
2000-luvun ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa

Piia Vuorio

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus,
suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Marraskuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

Vuorio, Piia: Käsi kädessä kuljemme äikän maailmaan – Sisällöt, kielenkäyttö ja kielikäsitys
2000-luvun ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa

Pro gradu -tutkielma, s. 70

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen
opintopolku

Marraskuu 2020

Tutkimukseni kohdistuu 2000-luvun ammatillisen koulutuksen, tarkemmin ammatillisen äidinkielen osa-alueen oppikirjoihin sekä tutkinnon perusteisiin samalla aikakaudella. Rajauksena tutkinnon perusteiden osalta käytän liiketalouden perustutkinto, merkonomia sekä myöhemmin liiketoiminnan perustutkinto, merkonomia. Tavoitteena on ollut selvittää, miten ammatillisen perustutkinnon tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen aiheisisällöt, kielenkäyttö ja kielikäsitys näkyvät ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa.

Tutkimusaineistona on kuusi 2000-luvulla julkaistua ammatillisen äidinkielen oppikirjaa sekä samaan aikaan voimassa olevat liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteet. Tutkimukseni on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa luokittelen sisällönanalyysin avulla oppikirjojen ja tutkinnon perusteiden sisällön ja kielenkäytön aihealuiettain sekä analysoin kielikäsitystä molemmissa erikseen. Tämän jälkeen vertailen synkronisesti tutkinnon perusteita ja oppikirjoja ja kartoitan, miten sisällöt, kielenkäyttö ja kielikäsitys näkyvät intertekstuaalisesti oppikirjoissa.

Tutkimukseni osoitti, että tutkinnon perusteiden intertekstuaalisuus oppikirjoissa on avointa ja tietoista. Intertekstuaalisuus oppikirjoissa ilmenee olettamukseni mukaan sisällöissä, kielenkäytössä ja jopa kielikäsityksessä. Oppikirjat ovat hybridi-intertekstuaalista asiaproosaa, johon vaikuttavat tutkinnon perusteiden tekstit sekä kirjoittajan konteksti. Tutkinnon perusteissa ja oppikirjoissa on nähtävissä ammatillisen koulutuksen kehittämisen ja vallalla olevan yhteiskunnan ideologisia piirteitä, jotka vaikuttavat oppikirjojen kielikäsitykseen. Oppikirjojen sisällöissä ja kielenkäytössä on myös nähtävissä muutos sanaston ja kielellisten valintojen kautta. Kirjojen kielenkäyttö ja kielikäsitys on muuttunut kielitiedon oppimisesta kielitaidon kehittämiseen. Tulevaisuudessa ammatillisen koulutuksen ammatillisen äidinkielen ja sen oppikirjojen haaste onkin vastata nopeasti muuttuvan työelämän viestinnällisiin osaamisvaatimuksiin.

Asiasanat: ammatillinen koulutus, ammatillinen äidinkieli, oppikirjatutkimus, sisällönanalyysi, intertekstuaalisuus

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Taustaa tutkimukselle.....	2
1.2. Tutkimustehtävä, tutkimuksen tavoitteet ja aineisto	4
1.3. Liiketalouden ammatillisen äidinkielen oppikirjat ja tutkinnon perusteet	5
1.4. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen eteneminen	6
2. Ammatillisten tutkinnon perusteiden uudistaminen	8
2.1. Kohti ammatillisen koulutuksen reformia	9
2.2. Tutkinnon perusteiden uudistaminen ja sen lähtökohdat	12
3. Äidinkieli ammatillisessa maailmassa	15
3.1. Liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteet 2000-luvulla.....	16
3.2. Ammatillisen äidinkielen oppikirjojen perinne	20
4. Äidinkielen oppikirjatutkimus fennistiikassa.....	23
4.1. Teksti ja tekstilajit	23
4.2. Intertekstuaalisuus ja kielikäsitys oppikirjoissa	29
4.3. Aiempi tutkimus	31
5. Katsaus tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen teksteihin	33
5.1. Äidinkielen osa-alueen tekstisisällöt ja kielenkäyttö tutkinnon perusteissa	34
5.1.1. Aihealueiden ja sisällön vertailu	34
5.1.2. Kielenkäytön vertailua	38
5.2. Äidinkielen oppikirjojen tekstisisällöt ja kielenkäyttö.....	40
5.2.1. Aihealueiden ja sisällön vertailua	40
5.2.2. Kielenkäytön vertailua	43
5.3. Kielenkäytön ja kielikäsityksen analysointia	48
6. Tutkinnon perusteiden tekstien ja oppikirjojen tekstien välisyydestä	53
6.1. Aihealueiden ja sisältöjen analysointia	54
6.2. Intertekstuaalisuuden ilmentymät oppikirjoissa: sisältö, kielenkäyttö ja kielikäsitys.....	60
7. Lopuksi.....	63
Aineistolähteet	66
Lähteet.....	67

Taulukot ja kuviot

- Taulukko 1 Tutkimusaineistona tutkinnon perusteet ja samaan aikaan julkaistut oppikirjat.
- Taulukko 2 Esimerkkejä ammatillisen koulutuksen reformin vaikutuksista ammatillisen koulutuksen käytäntöön.
- Taulukko 3 Äidinkielen osa-alue tutkinnon perusteissa 2000-luvulla.
- Taulukko 4 Aihealuettain luokitellut sisällöt tutkinnon perusteissa.
- Taulukko 5 Aihealuettain luokitellut sisällöt ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa.
- Taulukko 6 Ammatillisen äidinkielen oppikirjat ja julkaisuajankohtana voimassa olleet tutkinnon perusteet.
- Taulukko 7 Aihealuettain luokiteltujen tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen ja äidinkielen oppikirjojen aihealueiden vertailua.
- Kuvio 1 Esimerkki tutkinnon perusteiden ja oppikirjan intertekstuaalisesta kontekstista.

1. Johdanto

Tutkimukseni kohdistuu ammatilliseen äidinkieleen ja ammatillisen äidinkielen oppikirjoihin. Tutkin ammatillisen perustutkinnon tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-aluetta 2000-luvulla julkaistuissa tutkinnon perusteissa sekä sitä, miten ne ovat vaikuttaneet samaan aikaan ammatillisen äidinkielen oppikirjoihin. Vertailen liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteita sekä liiketalouden alaan liittyviä oppikirjoja sisällön ja kielenkäytön näkökulmasta. Tutkinnon perusteet määrittävät oppimateriaalille, opetukselle ja sen arvioinnille viitekehyksen. Tämän vuoksi vertailen tutkinnon perusteista ja oppikirjoja synkronisesti ja tutkin sitä, miten tutkinnon perusteiden intertekstuaalisuus näkyy oppikirjatekstien sisällössä, kielenkäytössä sekä kielikäsitksessä.

Viimeisen kahden vuoden aikana on toteutettu ammatillisen koulutuksen reformi, joka on vaikuttanut yhteisiin opintoihin, reformin jälkeen yhteisiin tutkinnon osiin, joihin myös äidinkielen osa-alue kuuluu. Tutkinnon perusteita on 2000-luvulla uudistettu muutoinkin säännöllisesti, mutta uudistus ei ole aina vaikuttanut merkittävästi äidinkielen osa-alueeseen. Tällä hetkellä äidinkielen osa-alue on sisällöllisesti kaventunut ja vaatimuksia on pyritty kohdentamaan yhä enemmän työelämän tarpeiden mukaisiksi. Suurin muutos kuitenkin on ollut ammatillisen koulutuksen reformin tuoma yksi tapa suorittaa ammatillinen tutkinto, mikä tarkoittaa sitä, että kaikki ammatillisen perustutkinnon suorittavat opiskelijat suorittavat yhteiset tutkinnon osat myös äidinkielen. Samalla yhteisten tutkinnon osien suorittaminen on haluttu työelämälähtoisemmäksi. Ammatillisten tutkinnon osien tapaan niiden suorittaminen työelämässä näyttönä on mahdollista, jopa suositeltavaa. Tämä on lisännyt oppimateriaalien tekijöille haastetta, koska ne tulisi olla integroitavissa ammattialan työhön ja työprosesseihin.

Samaan aikaan, kun ammatillista koulutusta on kehitetty ja uudistettu on myös kehitetty ja uudistettu äidinkielen oppimateriaaleja, oppikirjoja. Äidinkielen oppikirjoja on suunnattu eri ammattialoille, mutta myös yleisesti kaikille aloille. Tutkinnon perusteiden uudistaminen uudistaa samalla myös oppikirjallisuutta. Se vaikuttaa suoraan oppikirjojen sisältöihin, mutta vaikuttaako se muutoin tekstiin. Kiinnostavaa kielen tutkimuksen näkökulmasta on se, miten tutkinnon perusteet ja oppikirjat teksteinä ovat kehittyneet käsi kädessä sekä miten tutkinnon perusteet ovat vaikuttaneet oppikirjojen sisältöön, kielenkäyttöön ja kielikäsitkseen.

1.1. Taustaa tutkimukselle

Kiinnostus tutkimuksen toteuttamiseen ja mahdolliseen jatkotutkimukseen on osittain ammatillinen, mutta sitä ohjaa syvästi myös henkilökohtainen kiinnostus ammatillista viestintää kohtaan. Olen toiminut vuodesta 2005 lähtien opettajana ammatillisessa koulutuksessa. Lisäksi olen kirjoittanut oppikirjan ja tuottanut digitaalista materiaalia ammatilliseen äidinkieleen. Olen kokenut konkreettisesti ammatillisen koulutuksen muutokset ja uudistukset niin opettajana kuin koulutuspäällikkönä. Työssäni olen nähnyt työelämän jatkuvan muuttumisen ja sen, miten ammatillisen koulutuksen tulee vastata työelämän tarpeisiin.

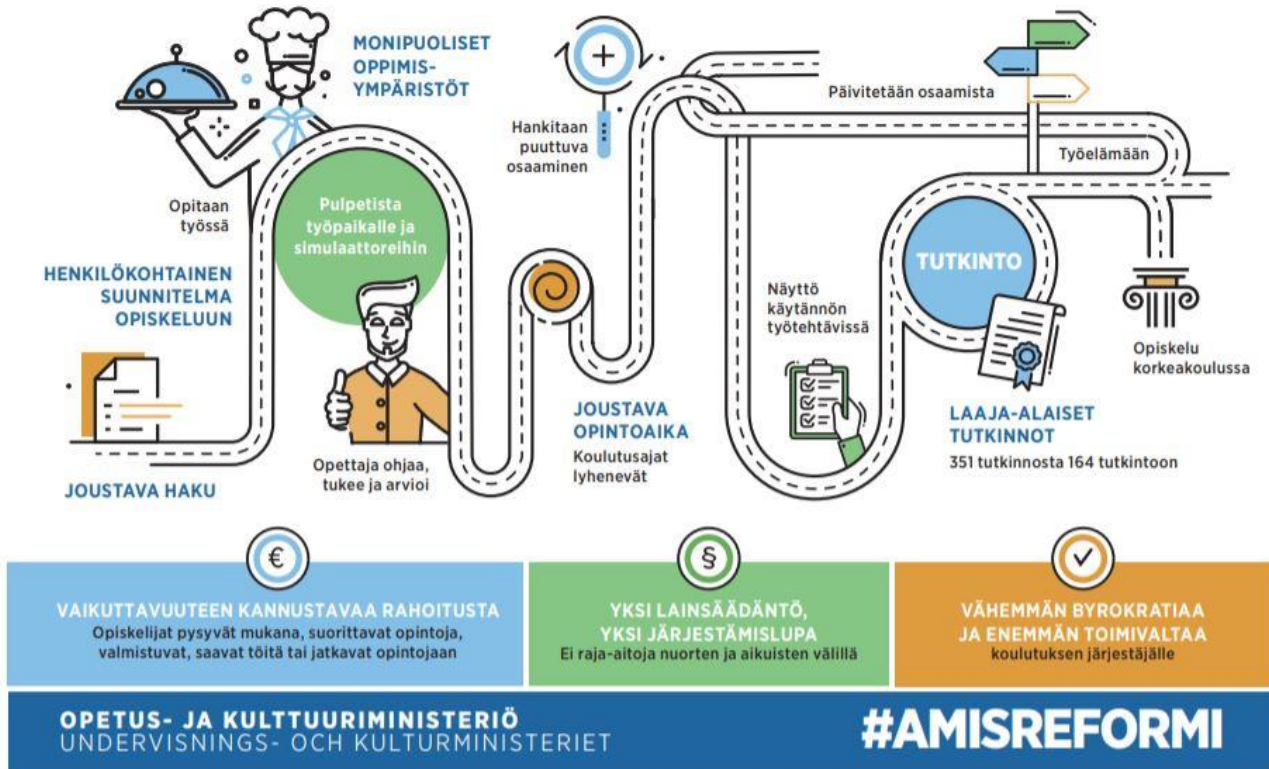
Ammatillisen äidinkielen oppikirjat ovat sisällöltään hyvinkin samansuuntaisia – perinne on vahva. Tämä kertoo siitä, miten intertekstuaalinen kirjoittaminen tutkinnon perusteisiin nähden on läsnä oppikirjoissa. Tällä tarkoitan sitä, että tekstin kirjoittamisessa ja tuottamisessa on tiiviisti läsnä toinen teksti. Käytän oppikirjan kirjoittamisessa käsitettä tietoinen intertekstuaalisuus, jolla tarkoitetaan oppikirjan kirjoittamista huomioiden määräyksen mukainen teksti eli tutkinnon perusteet.

Ammatillinen koulutus on kokenut viimeisen viiden vuoden aikana suuren muutoksen. Ammatillisen koulutuksen reformiksi (AKR) kutsuttu uudistus on ollut yksi maamme hallituksen kärkihankkeista. Siinä on uudistettu ammatillista koulutusta alusta loppuun. Ammatillisessa koulutuksessa on ollut 1.1.2018 alkaen yksi laki ja yksi järjestämislupa koulutuksenjärjestäjillä (Kuva 1): Enää ei ole raja-aitoja aikuisten ja nuorten koulutuksen ja tutkinnon suorittamisen välillä, kaikki suorittavat tutkinnon työpaikalla näyttämällä osaamisensa näytöillä. Työpaikalla tapahtuvaa oppimista on lisätty. Yhä henkilökohtaisempi opintojen suunnittelu ja opintopolku on mahdollista kaikille. Tutkintojen määrä on vähennetty ja tehty laaja-alaisempia ammatillisia tutkintoja. Reformia on kutsuttu myös leikkimielisellä nimellä *Amisreformi*.

Kielenopetuksessa on perinteisesti ajateltu ammatillisen koulutuksen kielenopettamisen, myös äidinkielen, olevan käytännönläheisempää ja enemmän työelämälähtöisempää kuin yleissivistävänä pidetty kielenopetus lukiossa ja peruskoulussa. Tämänhetkissä tutkinnon perusteissa peruskoulussa ja lukiokoulutuksessa on kuitenkin huomioitu, että kielenopettamisen tarkoitus on tukea oppimista

UUSI AMMATILLINEN KOULUTUS 1.1.2018 alkaen

Työelämä muuttuu. Ammatteja syntyy ja katoaa. Teknologia kehittyy. Ansaintalogiikat uudistuvat. Opiskelijoiden tarpeet yksilöllistyvät. Osaamista uudistetaan läpi työuran.

Kuva 1. Ammatillisen koulutuksen reformi (OKM 2015).

ympäröivän yhteiskunnan hyväksi. Kantelinen pohtii artikkelissaan kieltenopettajuuden asiantuntijuuden muutosta ja tähdentää, että sen tulisi olla yhä enemmän moninaisesti työelämää huomioivaa yhteistyötä eri oppiaineiden kesken. Ammatillisten oppiaineiden ja kielten, kuten äidinkielen, integraatiota on haluttu edistää useiden vuosikymmenien ajan, mutta se on ollut hyvin vaihtelevaa eri koulutuksen järjestäjien kesken. Ammatillisessa koulutuksessa työelämälähtöisyys ja kieltenopetuksen integrointi ammattiopintoihin on ollut tavoitteena koko 2000-luvun ajan, mutta sen käytännön toteutus on edelleen vaihdellut suuresti. Yksi AKR:n tarkoitus on ollut suunnata oppimista ja arviointia enemmän työelämälähtöisemmäksi lisäämällä työelämässä oppimista, myös yhteisten tutkinnon osien osalta. Äidinkieli ammatillisessa koulutuksessa on ollut aina osa yleissivistäviä aineita eli yhteisiä opintoja, nykyään yhteisiä tutkinnon osia. Enää äidinkieltä ei kuitenkaan haluta pitää ammatillisessa koulutuksessa vain yleissivistävänä oppiaineena, vaan keskeisenä osana ammattitaitoa ja ammatillista osaamista, jota tulisi kehittää koko ajan. (Kantelinen ym.: 2016.)

1.2. Tutkimustehtävä, tutkimuksen tavoitteet ja aineisto

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten ammatillisen äidinkielen oppikirjat ovat vastanneet ammatillisen perustutkinnon tutkinnon perusteiden tavoitteita, keskeisiä sisältöjä ja arvioinninkohteita, viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Samalla teen kronologisen katsauksen ammatillisen äidinkielen oppikirjojen sekä ammatillisen perustutkintojen äidinkielen osa-alueen kehitykseen 2000-luvulla. Oletan äidinkielen oppikirjan sisältöjen ja kielenkäytön muuttuneen vuosituhaten vaiheesta tähän päivään synkronisesti tutkinnon perusteiden kanssa. Tutkin miten tutkinnon perusteet ilmestyvät intertekstuaalisesti oppikirjojen sisällössä ja kielenkäytössä sekä onko se nähtävissä myös oppikirjojen kielikäsitteissä. Erityisesti kielenkäytön tutkiminen on mielenkiintoista, koska oletan tutkinnon perusteiden muuttuneen vuosien varrella sisällön lisäksi kielenkäytön osalta. Olettamukseni on, että tutkinnon perusteiden intertekstuaalisuus heijastuu oppikirjojen kielikäsitteestä, josta heijastuu ajan henki, yhteisön ideologia, joka on oppikirjan julkaisuajankohtana vallalla ammatillisessa koulutuksessa ja tätä kautta koulutuspolitiikassa.

Selvitän ensimmäiseksi, miten ammatillisen äidinkielen osa-alueen tavoitteet ja sisällöt ovat muuttuneet viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana ammatillisissa perustutkinnoissa. Toiseksi selvitän, miten äidinkielen oppikirjojen sisällöt ja kielenkäyttö ovat muuttuneet samassa ajassa. Tämän jälkeen vertaan tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen sisältöjen kehittymistä synkronisesti. Selvitän, mitä vaatimuksia tutkinnon perusteet ovat asettaneet voimassa ollessaan oppikirjojen sisällöille, eli miten oppikirjoissa on huomioitu tutkinnon perusteet kirjoittaessa oppikirjaa. Tähän käytän menetelmänä sisällönanalyysiä. Kolmanneksi tutkin vertailevan tekstianalyysin avulla, miten intertekstuaalisuus näkyy tutkimieni tekstien välillä sisällöissä, kielenkäytössä ja mahdollisesti kielikäsitteissä.

Tutkimuksessa käsittelen ammatillisen koulutuksen äidinkielen oppikirjoja sekä oppikirjan julkaisuajankohtana voimassa olevia liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteita. Aineistonani ovat siis oppikirjat ja tutkinnon perusteet. Oppikirjoiksi olen valinnut kirjat, jotka on erityisesti suunnattu liiketalouden alan ammatillisen äidinkielen opetukseen. Jos saatavilla ei ole ollut suoraan alalle suunnattua kirjaa, olen valinnut oppikirjan, joka parhaiten soveltuu alan äidinkielen opetukseen. Oppikirjoista olen valinnut ensipainoksen tai uusimman painoksen, joka on julkaistu tutkinnon perusteiden kanssa samaan aikaan. Tutkinnon perusteiden analysoinnissa keskiössä on sisältöjen ja kielenkäytön kartoitus, jotta voin vertailla niitä oppikirjojen sisältöihin ja kielenkäyttöön. Lisäksi kielikäsitteiden lainautumisen kautta tutkin molempia aineistoja rinnakkain, jossain määrin diakronisessakin viitekehyksessä.

1.3. Liiketalouden ammatillisen äidinkielen oppikirjat ja tutkinnon perusteet

Käytän tutkimusaineistonani ammatillisen äidinkielen oppikirjoja liiketalouden alalta, joita on useilta eri kustantajilta. Pääasialliset ammatillisen äidinkielen oppikirjakustantamot liiketalouden alalla ovat 2000-luvulla olleet Edita, Otava ja Sanoma Pro (aiemmin WSOY Pro tai WSOY). Myös Finnlectura on tehnyt oppikirjoja, mutta ei varsinaisesti liiketalouden alan äidinkieleen. Vertaan Taulukossa 1 esiteltyjen kirjojen sisältökokonaisuuksia julkaisuvuoden aikana voimassa oleviin tutkinnon perusteisiin. Tutkinnon perusteiden taustana käytän tutkimuksessani ammatillisista perustutkinnoista yhtä perustutkintoa, liiketalouden perustutkintoa, joka vuoden 2017 jälkeen muuttui liiketoiminnan perustutkinnoksi (Taulukko 1). Kaikille tutkinnon perusteille yhteistä on yhteiset tutkinnon osat (lukuun ottamatta vuoden 2000 tutkinnon perusteita), aiemmin yhteiset opinnot tai ammattitaitoa täydentävät tutkinnon osat. Tämän vuoksi tutkimusaineiston oppikirjoiksi on ollut järkevää rajata yhden alan, liiketalouden, oppikirjat.

Taulukko 1. Tutkimusaineistona tutkinnon perusteet ja samaan aikaan julkaistut oppikirjat.

Tutkinnon perusteet	Voimassa	Oppikirja, julkaisuvuosi
Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 21/011/2000, 120 ov	1.8.2000 - 31.7.2009	Työelämän viestintä, 1999
Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 34/011/2009, 120 ov	1.8.2009 - 31.7.2013	Viesti ja vaikuta, 2008
Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 20/011/2013, 120 ov	1.8.2013 - 31.7.2015	Ammattiäikkä, 2009
Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 59/011/2014, 180 osp Muutettu määräyksellä 23.1.2015 Dnro 4/011/2015. Muutettu Päätöksellä 20.5.2015 Määräyksen Dnro:lla 44/011/2015 (oikaisu) sekä muutos 20.5.2015 Dnro 43/011/2015. Muutettu määräyksellä 16.6.2016 Dnro 11/011/2016	1.8.2015 - 31.7.2016 1.8.2016 -31.7.2018	Asiaa.,2015 Ammattilainen viestii, 2014
Liiketoiminnan perustutkinto, merkonomi, Dnro OPH-2697-2017, 180 osp	1.8.2018 - voimassa	Linkki, 2017

Ammatilliset perustutkinnot ovat kokeneet muutoksia 2000-luvulla säännöllisesti, josta kerron tarkemmin luvussa 2. Nykyisen liiketoiminnan perustutkinnon, aiemmin liiketalouden perustutkinnon, laajuus on ollut 1.8.2015 lähtien 180 osaamispistettä (osp). Perustutkinto on jaettu

ammattillisiin tutkinnon osiin (145 osp) sekä yhteisiin tutkinnon osiin (35 osp). Jokaisessa tutkinnon osassa on määritelty ammatillisissa tutkinnon osissa ammattitaitovaatimukset ja arviointi sekä yhteisissä tutkinnon osissa osaamistavoitteet ja arviointi. Arvioinnissa käytetään arviointiasteikkoa tyydyttävä (1 - 2), hyvä (3 - 4), kiitettävä (5). Ennen osaamispisteisiin siirtymistä ammatillisen perustutkinnon laajuus on ollut 120 opintoviikkoa (ov): 90 ov ammatilliset tutkinnon osat ja ammattitaitoa täydentävät tutkinnon osat (yhteiset opinnot) 20 ov sekä vapaasti valittavat tutkinnon osat 10 ov. Äidinkielen osuus tutkinnossa on pysynyt suurin piirtein samana läpi vuosien. Nimitän tutkimuksessani tutkinnon perusteiden äidinkielen osuutta *osa-alueeksi*, koska sillä on ollut eri nimityksiä eri tutkinnon perusteissa. Tällä hetkellä osaamisperusteisuuden myötä äidinkielen osa-alue on virallisesti tutkinnon osan osa. Nykyään äidinkieli kuuluu yhteisiin tutkinnon osiin, joita aiemmin nimitettiin yhteisiksi opinnoiksi tai ammattitaitoa täydentäviksi opinnoiksi. Käytän selvyuden vuoksi yhtä termiä *yhteiset opinnot* tutkimuksessani ja tarkoitan tällä samaa yhteisten aineiden kokonaisuutta tutkinnon perusteissa, johon kuuluvat äidinkielen lisäksi muut ns. yleissivistävät osa-alueet kuten matematiikka, fysiikka, kemia, yhteiskuntaosaaminen ja liikunta.

1.4. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen eteneminen

Oppikirjojen kirjoittamiseen ja tuottamiseen voi liittää intertekstuaalisuuden käsitteen jo kirjoittamisvaiheessa, koska tutkinnon perusteiden tavoitteiden ja sisältöjen tulisi vaikuttaa siihen, mitä asioita oppikirjan sisältöön valikoidaan sitä kirjoitettaessa. Tutkimuksessani tarkastellaan aineistoa ensin sisällönanalyysin avulla, jossa analysoidaan kielenkäyttöä sekä sisältöjä aihealueittain luokiteltuna. Hyödynnän myös vertailevan tekstianalyysin keinoja, jolloin vertaan tutkinnon perusteiden asiasisältöjä oppikirjojen sisältöjen rakentumiseen.

Tutkimus on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa analysoin oppikirjojen sisältöä ja tutkinnon perusteiden sisältöä, johon käytän sisällönanalyysin keinoa. Luvussa 5 analysoin tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen sekä ammatillisen äidinkielen oppikirjojen tekstejä. Analysoin diakronisesti tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen aihealueita ja sisältöjä sekä kielenkäyttöä 2000-luvun tutkinnon perusteissa. Tämän jälkeen analysoin vastaavasti äidinkielen oppikirjojen aihealueita ja sisältöjä sekä kielenkäyttöä 2000-luvulla julkaistuissa oppikirjoissa.

Toisessa vaiheessa luvussa 6 vertaan oppikirjojen sisällön vastaavuutta oppikirjan julkaisuaikana voimassa oleviin tutkinnon perusteisiin ja analysoin niitä rinnakkain. Vertailen synkronisesti tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen tekstien aihealueita ja sisältöä. Lisäksi vertailen niiden kielenkäyttöä sekä tutkin oppikirjoihin rakentuvaa kielikäsitteistöä. Lopuksi tutkin intertekstuaalisuutta,

miten se ilmenee oppikirjojen sisällöissä, kielenkäytössä sekä miten se näkyy oppikirjojen kielikäsitelyssä.

Näin ollen tutkimukseni on oppikirjoihin kohdistuva laadullinen tutkimus, jossa perehdytään tutkittavaan aineistoon sisällönanalyysin avulla, minkä jälkeen tuloksia analysoidaan vertailevan tekstintutkimuksen avulla. Sisällönanalyysi sopii tutkimukseeni hyvin, koska sen tarkoituksena on kuvata tutkimusmateriaalin sisältöä sanallisesti, eikä vielä eritellä sitä, kuten Tuomi & Sarajärvin erottavat sisällönanalyysin sisällön, erittelyn menetelmästä. Sisällönanalyysin avulla tutkimusaineistosta pyritään tekemään kattava sanallinen kuvaus tutkimusaineiston sisällöstä, jota voidaan tarpeen mukaan luokitella ja järjestää kokonaisuuksiksi. Luokittelun tutkimukseni analysointiosassa tutkinnon perusteiden ja ammatillisen äidinkielen oppikirjojen sisällön aihealueet sekä kielenkäytön osatekijät. (Tuomi & Sarajärvi 2003: 104 - 106.)

Tarkastelen tutkimuksessa tutkinnon perusteiden sisällön ja kielenkäytön vaikutusta oppikirjojen sisältöihin ja kielenkäyttöön sekä kielikäsitelyksen rakentumiseen synkronisesti. Sisällönanalyysin avulla pystyn etsimään merkityksiä sisällöstä, mutta vertailevan tekstianalyysin avulla pystyn tarkastelemaan tekstien intertekstuaalisuutta sisällössä ja kielenkäytössä sekä kielikäsitelyksen osalta synkronisesti. Sisällönanalyysiä on usein moitittukin juuri keskeneräisyydestään, minkä vuoksi se tarvitsee usein täydentävää menetelmää, tässä tapauksessa vertailevaa tekstianalyysia, rinnalleen. Vertailevan tekstianalyysin avulla vertailen sisällönanalyysissä aiemmin luokittelimiani tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen tekstin osatekijöitä. (Tuomi & Sarajärvi 2003: 91, 103 - 104.)

2. Ammatillisten tutkinnon perusteiden uudistaminen

Ammatillista äidinkieltä tutkittaessa on hyvä tutustua ensin ammatilliseen koulutukseen viitekehyksenä. Ammatillinen koulutus sijoittuu Suomen koulutusjärjestelmässä lukiokoulutuksen rinnalle toisen asteen koulutukseen, yhdeksän vuoden oppivelvollisuuden jälkeisiin opintoihin. Lukiokoulutus määritellään yleissivistäväksi koulutukseksi, joka ei anna ammatillista pätevyyttä. Ammatillinen koulutus jaetaan perus-, ammatti- ja erikoisammattitutkintoihin, jotka antavat ammatillisen pätevyyden tietylle alalle, tiettyihin työtehtäviin. Lukiokoulutusta lähinnä ammatillisessa koulutuksessa vastaa ammatillinen perustutkinto, jonka suorittaminen kestää keskimäärin saman verran kuin lukiokoulutus eli kolme vuotta. Molemmat tutkinnot antavat kelpoisuuden jatko-opintoihin ammattikorkeakouluun tai yliopistoon. Ammatillisen koulutuksen rinnalla voi suorittaa myös lukiokoulutuksen kaksoistutkintona tai lukiokoulutuksen jälkeen voi hakeutua ammatilliseen koulutukseen. Lukio-opinnot voidaan tunnustaa osaksi ammatillista perustutkintoa, jolloin ammatillisiin opintoihin ei sisälly kaikkia yhteisiä opintoja, kuten äidinkielen opintoja.

Viimeisen valmistuneen Tilastokeskuksen tilaston mukaan vuonna 2019 ammatillisessa koulutuksessa opiskeli 320 100 opiskelijaa. Ammatillista perustutkintoa suoritti noin 241 100 opiskelijaa. Vuonna 2019 suoritti 71 600 opiskelijaa ammatillisen tutkinnon, joista ammatillisia perustutkintoja suoritettiin 47 800¹.

Tutkimuksessani käsittelen ammatillisen äidinkielen osa-alueen tutkimisen kautta tutkintojen koulutuspoliittista kehittämistä ja sen ideologiaa tutkinnon perusteiden uudistamisen ja ammatillisen koulutuksen uudistamisen valossa. Tämän vuoksi on hyvä käsitellä myös ammatillisen koulutuksen perinnettä sekä suurinta muutoksen tekijää, ammatillisen koulutuksen reformia – ja äidinkieltä osana sitä.

¹ http://www.stat.fi/til/aop/2019/aop_2019_2020-09-29_tie_001_fi.html

2.1. Kohti ammatillisen koulutuksen reformia

Ammatillista koulutusta on aktiivisesti kehitetty ja kehitetään jatkuvasti. Suuri uudistus tutkinnon perusteissa ja ammatillisessa koulutuksessa on tehty vuosina 1993 - 1994, jolloin oppimäärien, opintojaksojen ja oppiaineiden tilalle tulivat työelämän toimintakokonaisuuksiin perustuvat opintokokonaisuudet ja osaamisena määritellyt tavoitteet ja arviointikriteerit (OPH 2015). Vuonna 1998 tehdyn lakiuudistuksen myötä korostuivat elinikäisen oppimisen, työelämäyhteistyön sekä koulutusorganisaatioiden välisen yhteistyön tavoitteet. Arviointiraportteja ammatillisen koulutuksen tilasta on tehty vuosittain. Vuosituhannen vaihteessa tehdyssä vuosien 1995 - 2001 arviointiraporttien yhteenvedossa on todettu, että yhteisten tutkinnon osien ja ammattiopintojen integraatiota tulisi kehittää ja alakohtaisia eroja tulisi vähentää. Arvioinnissa todetaan, että ammatilliset opinnot ja yhteiset opinnot on melko heikosti integroituja oppilaitoksissa opetussuunnitelman tavoitteista huolimatta. Tämän lisäksi tutkimuksen mukaan työelämän tarpeet on huomioitu vaihtelevasti, eikä opiskelijoita ole osallistettu opetussuunnitelman laadinta. Opiskelijoilla ei myöskään aina ole ollut saatavilla tietoa voimassa olevasta opetussuunnitelmasta. Lisäksi vain osalle opiskelijoista on laadittu henkilökohtainen opetussuunnitelma. (Räisänen & Frisk 2002: 9 - 12.)

Vuoden 2015 strategisen hallitusohjelman kärkihankkeissa sekä vuoden 2015 ammatillisen koulutuksen reformin toimeenpanemisen toimintasuunnitelmassa määriteltiin ammatillisen koulutuksen ensisijaiseksi toimenpiteeksi toisen asteen ammatillisen koulutuksen uudistaminen. Uudistuksella on haluttu kehittää ammatillista koulutusta vastaamaan tulevaisuuden osaamistarpeita ja rakentaa yhtenäinen rahoitus- ja ohjausjärjestelmän kokonaisuus. Tämä on esimerkiksi tarkoittanut Taulukon 2 mukaisia muutoksia opiskelijoille, opettajille ja koulutuksen järjestäjille. Vuoden 2015 aikana toimeenpannun uudistuksen takana on myös Euroopan laajuinen uudistus ammatillisessa koulutuksessa. Se on lähtöisin Euroopan komissiosta, joka vuonna 2012 käynnisti ECVET Expert -toiminnon tukemaan ammatillisen koulutuksen opintosuoritusten eurooppalaisen siirtojärjestelmän (ECVET) toimeenpanoa. ² Tämä toimeenpantiin Suomessa 1.8.2015 ja tutkinnoissa siirryttiin tutkintojen ja tutkinnon

² <https://www.oph.fi/fi/ohjelmat/ecvet-expert-toiminto>

Taulukko 2. Esimerkkejä ammatillisen koulutuksen reformin vaikutuksista ammatillisen koulutuksen käytäntöön.³

	Ennen ammatillisen koulutuksen reformia	Ammatillisen koulutuksen reformin 1.1.2018 jälkeen
Ammatillisen koulutuksen laki	Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta L630/1998 Laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta L631/1998	Laki ammatillisesta koulutuksesta L531/2017
Tutkintojen perusteet	Ammatillinen peruskoulutus Näyttötutkinnot (ei yhteisiä opintoja)	Yksi ja sama tapa suorittaa tutkinto, kaikilla samat tutkinnon perusteet
Opetuksen järjestäminen	Ammatillinen peruskoulutus: koulutuksenjärjestäjäkohtainen opetussuunnitelma (yhteinen osa ja tutkintokohtainen osa), Näyttötutkinto: tutkintokohtainen järjestämissuunnitelma	Koulutuksenjärjestäjällä tutkinto- tai koulutuskohtainen osaamisen arvioinnin toteuttamissuunnitelma
Tutkinnon suoritustapa	Ammatillinen peruskoulutus: ammattiosaamisen näytöt, Näyttötutkinto: tutkintotilaisuudet, kolmikantainen arviointi (opettaja, työnantajan edustaja, työntekijöiden edustaja)	Osaaminen arvioidaan kaikilla näytöissä työpaikalla, arvioinnin suorittaa opetusalan ja työelämän edustaja tai joissakin tapauksissa kaksi opetusalan edustajaa
Äidinkielen osa-alue	Tutkinnon osa-alue: Äidinkieli, suomi 5 osp Arviointiasteikko T1 - K3, opettava opettaja tekee arvioinnin osaamisen perusteella (Huomio: Arviointiasteikko 31.7.2009 saakka T1 - K5, alkaen 1.8.2009 T1 - K3)	Tutkinnon osan osana: Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä, suomi 4 osp Osa äidinkielen opintosisällöistä on siirretty toisiin tutkinnon osiin. Arviointiasteikko T1 - K5, osaamisen arviointi näytössä, mutta voidaan osoittaa myös muulla tavoin

³ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980630>

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980631>

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531#Pidp445799600>

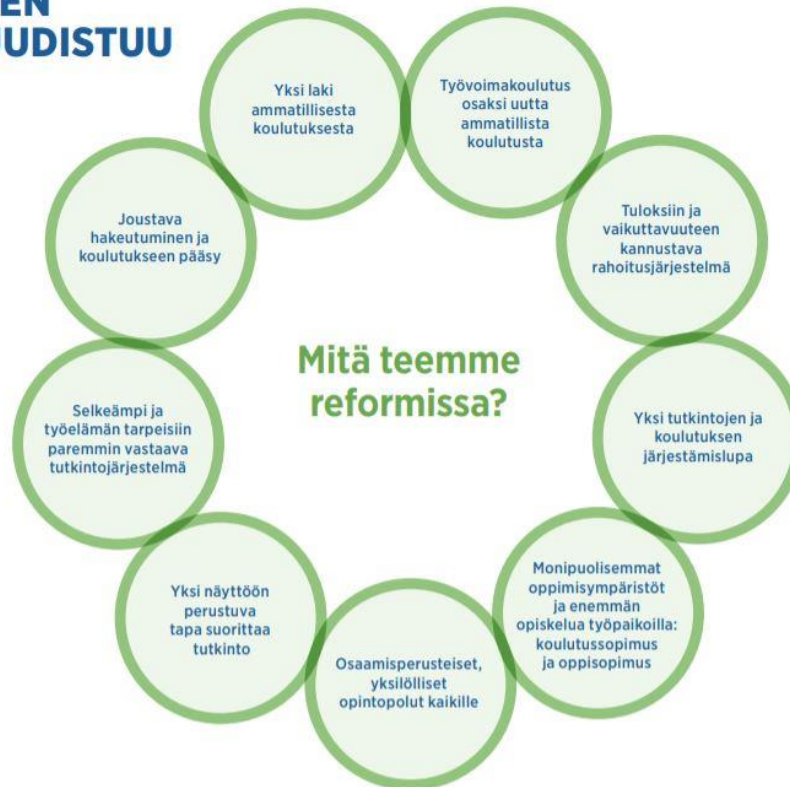
osien mitoituksessa osaamispisteisiin sekä kehitettiin edelleen osaamisperusteisuutta. Samalla koulutusohjelma-käsite vaihdettiin osaamisala-käsitteeksi. Esimerkiksi liiketalouden perustutkintoon tulivat asiakaspalvelun ja myynnin osaamisala, talous- ja toimistopalvelujen osaamisala sekä tieto- ja kirjastopalvelujen osaamisala. Osaamisalat kuitenkin poistettiin AKR:n myötä kokonaan perustutkinnoista. (Mäkelä ym. 2016: 21.)

Kun tarkastellaan ammatillista koulutusta tänään ja ammatillisen koulutuksen reformin toimeenpanoa viime vuosina, on selvää, että ammatillista koulutusta on ollut tarve kehittää laadun, tehokkuuden ja työelämälähtöisyyden vuoksi. Uuden lain mukaan kaikille yhteiset tutkinnon osat ovat yhtäläiset tutkinnosta tai alasta riippumatta, myös äidinkielen osa-alue. Opetussuunnitelmia ei enää laadita oppilaitoksissa, vaan koulutuksen järjestäjällä on arvioinnista oma suunnitelma. Näin ollen aiemmin opetussuunnitelmissa yhteisesti määritelty sisältö on nyt oppilaitoskohtaisesti määritelty tutkinnon perusteet ja alueen työelämän tarpeet huomioiden. Jokaiselle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen osaamisen kehittämisen suunnitelma (HOKS), ammatillinen perustutkinto suoritetaan yhdellä tapaa, näyttöinä. Ammatilliset opinnot ja yhteiset tutkinnon osat ovat molemmat suoritettavissa näyttöinä työpaikalla, eikä osaamisen hankinta tai sen osoittaminen eli näyttäminen perustu enää vain kouluoppimiseen ja opinnoissa menestymiseen oppilaitoksessa (Kuva 2.). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yhteiset opinnot, äidinkieli mukaan lukien, voidaan suorittaa näyttönä työpaikalla. Arvioinnissa on kuitenkin huolehdittava, että se tehdään lain mukaisesti eli äidinkielen opettamisen pätevyyden omaavan opettajan toimesta. Tämän tutkimuksen kannalta keskeiset, voimassa olevat ammatillista koulutusta koskevat lait, joihin uusimmat tutkinnon perusteiden määräykset perustuvat, ovat

- Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017
- Laki ammatillisesta koulutuksesta annetun lain muuttamisesta 547/2018
- Valtioneuvoston asetus ammatillisesta koulutuksesta 673/2017
- Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus ammatillisen koulutuksen tutkintorakenteesta 680/2017.⁴

⁴ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531>, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180547>
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170673>, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170680>

AMMATILLINEN KOULUTUS UUDISTUU

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ
UNDERVISNINGS- OCH KULTURMINISTERIET

#AMISREFORMI

Kuva 2. Ammatillisen koulutuksen reformin toimenpiteet (OKM 2015).

2.2. Tutkinnon perusteiden uudistaminen ja sen lähtökohdat

Ammatillisen koulutuksen kehittäminen ja uudistukset konkretisoituvat tutkinnon perusteiden päivittämisenä ja uudistamisena. Valtioneuvosto on aiemmin hyväksynyt joka neljäs vuosi koulutus- ja kehittämissuunnitelman (myöh. KESU), jonka taustalla on ollut istuvan hallituksen hallitusohjelma. Siinä on määritelty koulutuksen laadulliset sisällöt ja koulutuksen tarjonta alueittain. KESU:n kehittämislinjat ammatillisessa peruskoulutuksessa, erityisesti koulutuksen rakenteellista kehittämistä ja ammatillisia perustutkintoja koskien, ovat olleet seuraavanlaisia eri kausina:

KESU 2003 - 2008

Tutkintoja kehitetään tavoitteena entistä joustavammat koulutusväylät. Edistetään tutkinnon osien suorittamismahdollisuuksia siten, että koulutuksen ja työelämän suunnitelmallinen ja joustava vuorottelu paranee. Ammatillisen peruskoulutuksen näyttöjärjestelmä vakiinnutetaan kaikilla aloilla. Opiskelijoiden tarvitsemia ohjaus- ja tukitoimia kehitetään. Näyttöjärjestelmän vakiinnuttamisen yhteydessä

kehitetään näyttöperusteinen ammatillisen koulutuksen kansallinen oppimistulosten arviointijärjestelmä. (KESU 2004: 39.)

KESU 2007 - 2012

Osaavan työvoiman saatavuuden turvaamiseksi tehostetaan toimia koulutuksesta valmistumisen nopeuttamiseksi, koulutuksen työelämävastaavuuden vahvistamiseksi ja ilman ammatillista koulutusta jäävien osuuden vähentämiseksi. (KESU 2008: 19.)

Vahvistetaan työpaikalla tapahtuvaa opiskelua kehittämällä edelleen ammatillisen peruskoulutuksen työssäoppimista, ammattiosaamisen näyttöjä ja oppisopimuskoulutusta. Selvitetään ja kokeillaan, millaisilla kannusteilla ja rahoitusjärjestelyillä työpaikalla tapahtuvaa opiskelua voidaan laajentaa nykyisestä ja työnantajien roolia siinä vahvistaa. Kiinnitetään erityistä huomiota työpaikalla tapahtuvaan opiskelun ohjaukseen ja laadunvarmistukseen. Ammatillisten perustutkintojen opetussuunnitelmien uudistamisen yhteydessä laajennetaan yrittäjyysopintoja. (KESU 2008: 49.)

Kehitetään ammatillista tutkintojärjestelmää kokonaisuutena työelämän ja yksilöiden osaamistarpeiden näkökulmasta siten, että ammatilliset tutkinnot perustuvat osaamiseen ja työelämän toimintakokonaisuuksiin. Vahvistetaan ammatillisten perustutkintojen työelämävastaavuutta kehittämällä niitä siten, että ne tuottavat työelämän edellyttämän alakohtaisen ammattipätevyyden sekä laaja-alaisia ammatillisia valmiuksia ja jatko-opiskeluvaihtoehtoja. Lisätään ammatillisen tutkintojärjestelmän joustavuutta monipuolistamalla mahdollisuuksia valita ammatillisiin perustutkintoihin osia muista ammatillisista tutkinnoista. Huolehditaan siitä, että lisääntyvä valinnaisuus ei vähennä tutkintojen tuottamaa ammattipätevyyttä. (KESU 2008: 52.)

KESU 2011 - 2016

Vahvistetaan ammatillisten perustutkintojen ja ammatti- ja erikoisammattitutkintojen osaamisperusteisuutta. Kehitetään ammatillista tutkintojärjestelmää siten, että se muodostaa työelämän osaamistarpeiden näkökulmasta selkeän ja johdonmukaisen kokonaisuuden. Ammatillisesta tutkintorakenteesta ja siihen kuuluvista tutkinnoista päätetään yhdessä asetuksessa. (KESU 2012: 39.)

Tutkintorakenteen ja tutkinnon perusteiden muuttamisen lainsäädännölliset valmistelut ja muutokset on tehty opetus- ja kulttuuriministeriössä (opetusministeriö vuoteen 2009) ja Opetushallituksessa. Vuosien 2007 - 2010 aikana tehty tutkinnon perusteiden suurempi muutos oli osa laajempaa ammatillisen koulutuksen tutkintojärjestelmän kehittämistä. Tätä tukivat ammatillisen koulutuksen kehittämishankkeet (*TUTKE 1 ja TUTKE 2*). Lisäksi huomioon oli otettava Euroopan unionin suositukset. (Mäkelä ym. 2016: 21.)

Tutkinnon perusteiden uudistamistarpeen havaitsemisen jälkeen alkaa valmistelu Opetushallituksessa, jossa tehdään esitys tutkinnon perusteista. Kun uudistamisesta on tehty päätös, Opetushallitus käynnistää perusteprojektin määrittelemällä sen toteuttamisesta aikataulun, hinnan, perustetyöryhmän jäsenten valintaperusteet ja valintaan liittyvät toimintatavat sekä sopimalla lausuntojen menettelystä. Ammatilliset tutkinnon perusteet laaditaan tiiviissä yhteistyössä työelämän kanssa, jolloin perustetyöryhmissä ja tutkintokohtaisissa ohjausryhmissä on edustettuna niin opetusalan asiantuntijoita kuin työelämän asiantuntijoita. Tutkinnon perusteiden luonnoksesta pyydetään aina lausunto alaan liittyviltä toimijoilta kuten liitoilta, yhdistyksiltä, yrityksiltä sekä koulutuksen järjestäjiltä. Tutkinnon perusteiden uudistamiseen menee vähintään vuosi. (Mäkelä ym. 2016: 25 - 26.)

Vuoden 2011 - 2016 KESU:n jälkeen ei ole tehty Koulutus- ja kehittämissuunnitelmaa (KESU) erikseen. Luonnos vuoden 2016 - 2020 KESU:sta on tehty. Sitä ei kuitenkaan valmisteltu loppuun, koska vuonna 2015 Vanhasen hallitus alkoi strategisessa hallitusohjelmassaan valmistella koulutuksen uudistusta, josta luvussa 2.1. on kerrottu aiemmin jo tarkemmin. Osittain KESU:n sijalle on tullut Kansallisen arviointikeskuksen, Karvin, tutkimustulokset ja sitä kautta ehdotukset kehittää ammatillista koulutusta. Tällä hetkellä hallituksen on tarkoitus antaa vuonna 2021 koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle, jossa on valmisteltu linjauksia mm. koskien ammatillisen koulutuksen kehittämistä⁵. Tulevaisuuden näkymistä voidaan todeta sen verran, että Suomessa on valmisteilla hanke oppivelvollisuuden laajentamisesta 18 ikävuoteen saakka, jonka tarkoituksena on varmistaa, että kaikilla oppivelvollisuuden päättäneillä olisi toisen asteen opinnoissa tarvittavat tiedot, taidot ja osaaminen⁶.

⁵ <https://minedu.fi/koulutusselonteko>

⁶ <https://minedu.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen>

Ammatillisen koulutuksen kehittämisperinne on hyvä tiedostaa tutkittaessa intertekstuaalisuutta, erityisesti kielikäsitystä, tutkimusaineiston tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen välillä.

3. Äidinkieli ammatillisessa maailmassa

Ammatillisen äidinkielen asemaa ammatillisessa koulutuksessa on vahvistettu 1970-luvun keskiasteen uudistamisesta lähtien. Opetussuunnitelmat eivät olleet vakiinnuttaneet vielä tuolloin asemaansa, mutta äidinkieli koettiin yhdeksi yleissivistävistä aineista, joiden tuli tukea kansalaisvalmiuksia ja antaa pohjaa jatko-opinnoille. Opetusta pystyi tuolloin vielä antamaan kansakouluopettajantutkinnonkin suorittanut opettaja, jos hänellä oli yliopistollinen arvosana opetettavasta aineesta. Tähän aikaan vaatimukset oppikirjalle olivat lähinnä kirjoittamisen ja puhumisen opettaminen. (Takala & Tarkoma 2014: 11.)

Ammatillisen koulutuksen, keskiasteen, uudistus vietiin loppuun ja koulutuksesta tuli kolmivuotinen 1980-luvulla. Samaan aikaan äidinkielen oppiaineen tuntimäärä nousi kolmeen opintoviikkoon (114 tuntiin) ammatillisessa perustutkinrossa. Tuolloin äidinkielen opetussuunnitelman perusteissa tavoitteena oli yksinkertaistettuna kehittää ja monipuolistaa jo olemassa olevaa äidinkielen kielitaitoa siten, että se auttaa toimimaan ammatissa ja hakemaan jatko-opintoihin. Tämän lisäksi äidinkielen oppiaineessa tuli kehittää tiedonhankintataitoja, ilmaisutaitoja sekä kulttuurin tuntemusta. Tässä kohtaa oppikirjoja ei kuitenkaan vielä alettu uudistamaan laajasti. (Takala & Tarkoma 2014: 12.)

Poliittinen uudistus koulutusta säätelevissä laitoksissa ja Opetushallituksen perustaminen 1990-luvulla olivat tarpeen. Tämän jälkeen ammatillinen koulutus nähtiin lukion rinnalla toisen asteen omana koulutusmuotona. Opetussuunnitelmauudistuksessa ammatillisiin tutkintoihin tuotiin mukaan päättötyö ajan hengen, konstruktivismin mukaisesti. Samaan aikaan äidinkielen kurssimäärä lisääntyi yhdellä ja opintoja oli yhteensä neljä opintoviikkoa. Äidinkielen sisällöiksi opetussuunnitelmassa määriteltiin tiedonhallintataidot ja arviointi sekä vuorovaikutustaidot, työelämän käyttötilanteissa toimiminen, kielen ja kulttuurin tuntemus. Äidinkieli nähtiin yhä enemmän oppiaineena, joka tuli integroida ammattiaineisiin sisältönsä puolesta. Integrointia tehtiin tutkimuksen mukaan kuitenkin hyvin vähän. Samaan aikaan alakohtaisia oppikirjoja alkoi ilmestyä enemmän, tarjolla alkoi olla myös ammatilliseen äidinkieleen suunnattuja oppikirjoja pelkkien lukiokirjojen sijaan. (Takala & Tarkoma 2014: 13, 127.)

Opetussuunnitelmien päivitystä tehtiin uutta ammatillista lakia vastaavaksi 2000-luvun vaihteessa. Päättötyöstä tuli opinnäytetyö, yleisaineista, kuten äidinkielestä, tuli yhteisiä aineita.

Työssäoppiminen ja ammattiosaamisen näytöt tuotiin mukaan opintoihin, joista seuraavissa tutkinnoissa tuli jo normeja. Tämä muutti merkittävästi äidinkielen opetuksen sisältöjä, mikä puolestaan asetti uudenlaisia vaatimuksia ammatillisen äidinkielen oppikirjoille. Äidinkielen opetuksessa piti huomioida ammattialan työelämän, työssäoppimisen ja näyttöjen tarpeita. Näin ollen mukaan tulivat oppimispäiväkirjat, muistiinpanot ja alan tekstit. Lisäksi äidinkielen oppiaineessa ohjattiin opinnäytetyön kirjoittamista. Samaan aikaan opetuksen määrä vaihteli kunnittain hyvin paljon, koska oppilaitoksilla oli valta määritellä opintoviikon laajuus. Lähiopetustunteja saattoi olla pienimillään vain 24 tuntia opintoviikkoa kohti. Lähellä samaa tuntimäärää kuin 1970-luvulla. (Takala & Tarkoma 2014: 15)

3.1. Liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteet 2000-luvulla

Liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteita on uudistettu 2000-luvulla viisi kertaa (Taulukko 3). Tutkinnon perusteissa vuosina 2000 - 2016 on jaoteltu erikseen opetussuunnitelman ja näyttötutkinnon mukaan tutkinnon suorittaminen. AKR:n jälkeen kaksi tapaa yhdistettiin ja on ollut vain yksi tapa suorittaa tutkinto, jolloin kaikki suorittavat yhteiset opinnot, myös äidinkielen osa-alueen.

Äidinkielen osa-alue on ollut mukana vain opetussuunnitelmaperusteisissa ammatillisissa perustutkinnoissa. Koska näyttötutkintona suoritettavaan tutkintoon eivät ole sisältyneet yhteiset opinnot, käsittelen työssäni vain opetussuunnitelmaperusteista ammatillista peruskoulutusta ja äidinkielen osa-aluetta osana sitä. Käsitän tutkimuksessani tutkinnon perusteissa äidinkieleksi suomen kielen, en viittomakieltä, romania, suomea toisena kielenä tai ruotsin kieltä. Näin ollen tutkinnon perusteissa toinen kotimainen kieli on ruotsi ja vieras kieli jokin muu. Taulukkoon 3 on koottu tutkinnon perusteet 2000-luvulla, josta ilmenevät kootusti eri tutkintojen tiedot äidinkielen osa-alueen rakenteen ja arvioinnin osalta. Käytän tutkimuksessani vuosilukuna tutkinnon perusteisiin viitatessani tutkinnon perusteiden julkaisuvuotta.

Lyhyesti tutkinnon perusteiden sisältöjen, ja samalla arvioinnin, rakenteellisista eroista (Taulukko 3). Arviointi toteutetaan vuoden 2000 tutkinnon perusteissa asteikolla T1 - K5 (Tyydyttävä 1 ja 2, Hyvä 3 ja 4, Kiitettävä 5) ja perusteissa on määritelty tavoitteet ja keskeiset sisällöt, kiitettävällä tasolla ja tyydyttävällä tasolla. Vuoden 2000 tutkinnon perusteet olivat vielä ns. vanhan hengen mukaisia, jossa esimerkiksi koulutuksen järjestäjä itse määritteli arviointikriteerit H4, H3 ja T2. Myös tutkinnon perusteissa oli yhteiset opinnot suunnattu erikseen eri aloille.

Vuoden 2009 tutkinnon perusteiden näkyvin muutos on arviointiasteikon muutos asteikosta T1 - K5 asteikkoon T1 - K3 (Tyydyttävä 1, Hyvä 2, Kiitettävä 3). Lisäksi tutkinnon osan tavoitteet on eritelty arvioinnin kohteista ja arviointikriteereistä, vaikka kuitenkin arvioinnin kohteet ovat tutkinnon keskeinen sisältö. Opintojen laajuus mitataan perusteiden mukaan edelleen opintoviikkoina ja erotetaan tutkinnon suorittaminen näyttötutkintona ja opetussuunnitelmaperusteisena.

Vuoden 2013 tutkinnon perusteet vastaavat äidinkielen osa-alueen osalta vuoden 2009 tutkinnon perusteita. Perusteellinen muutos tutkinnon perusteissa tapahtui vuonna 2014, jolloin osaamisperusteisuus vyöryi ammatillisiin perustutkintoihin ja tutkinnon perusteetkin uudistettiin kuten aiemmin luvussa 2.1. on kuvattu. Vuoden 2014 liiketalouden perustutkinnon tutkinnon perusteet astuivat voimaan 1.8.2015. Tällöin osaamispisteet syrjäyttivät opintoviikot. Koulutusohjelmasta tuli osaamisala. Opetussuunnitelmaperusteinen ja näyttötutkintoperusteinen koulutus pidettiin kuitenkin yhä erillään. Arviointiasteikko säilytettiin myös samana kuin aiemmin sekä tutkinnon osan tavoitteet oli edelleen eritelty arvioinnin kohteista ja arviointikriteereistä. Osaamisperusteisuuden myötä myös yhteiset opinnot uudistuivat. Ne jaettiin neljäksi eri tutkinnon osaksi, joista äidinkielen osa-alue kuului Viestintä- ja vuorovaikutus -tutkinnon osaan.

Ammatillisen koulutuksen reformin jälkeen arviointikriteerit poistuivat jälleen ja palattiin vuosituhanen alun tyyliin perusteisiin, jossa on annettuna arvioinnin kohteet eli ns. keskeinen sisältö. Aiempaan verrattuna tutkinnon perusteissa arvioinnin kohteet ovat olleet laajoja työelämän työkokonaisuuksia. Niissä on lisäksi yhdistetty useampi arviointikohde. Arviointiasteikossa palattiin myös vuosituhanen alkuun ja otettiin käyttöön arviointiasteikko T1 - K5. Yhteisten tutkinnon osien nelijako säilyi, mutta koska on vain yksi tapa suorittaa tutkinto, niin kaikkien tulee suorittaa yhteiset opinnot. Ammatillisen reformin myötä ei ollut enää erikseen opetussuunnitelmaperusteista ja näyttötutkintoperusteista tapaa suorittaa tutkinto.

Koska tavoitteiden sisällöt ovat vaihdelleet huomattavasti tutkinnon perusteissa 2000-luvulla, vertailen pääasiassa tutkinnon perusteiden sisällön osalta keskeisiä sisältöjä eli arvioinnin kohteita ja arviointikriteereitä. Otan myös huomioon tavoitteet, jos niitä pidetään keskeisenä sisältönä tai ne tuovat sisältöön lisää oppimisen kannalta merkittäviä asioita, joita oppikirjoihin on otettu mukaan.

Äidinkielen osa-alue on ollut keskeinen ammatillisissa perustutkinnoissa, koska se on pääasiallinen opetuskieli, oppimisen kieli ja oman ammattiosaamisen todentamisen kieli. Vielä 2000-luvun alun tutkinnon perusteissa on mainittu erikseen ammatillisissa perustutkinnoissa opinnäytetyön laatiminen. Lisäksi laatiminen ja esittäminen oli osa äidinkielen osa-alueen tavoitteita. Äidinkielen osa-alueen ja ammatillisen tutkintojen muutosta kuvaa osuvasti äidinkielen osa-alueen sijoittuminen

tutkinnon perusteiden sisältörakenteeseen; vuoden 2000 tutkinnon perusteissa äidinkieli ja muut yhteiset opinnot ovat ensimmäisenä sisältönä, kun tutkinnon perusteiden uudistuksen myötä vuonna 2009 ne ovat ammatillisten tutkinnon osien jälkeen. Tämä konkreettisesti kuvastaa ammatillisten tutkintojen muutosta ja työelämälähtöisempiin tutkintoihin siirtymistä. Tutkinnon osan äidinkielen osa-alueen nimitys on myös muuttunut ajan myötä ja vuoden 2000 *Äidinkieli, suomi* -oppiaineesta on tullut *Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä, suomi* -tutkinnon osan osa.

3.2. Ammatillisen äidinkielen oppikirjojen perinne

Tutkinnon perusteiden historiallisen katsauksen rinnalle on tuotava myös tutkimuksen toisen aineiston, oppikirjojen, perinne. Lisäksi tutkimuksen kannalta olennaista on määritellä ja rajata oppikirja sekä tutkinnon perusteet käsitteinä.

Täsmennän, että tässä tutkimuksessa en käsittele oppikirjojen digitaalisia muotoja, vaan painettuja teoksia. Viitatessani tutkimuksessani tutkinnon perusteisiin, tarkoitan Opetushallituksen määräystekstiä tutkinnon perusteista, jota aiemmissa tutkimuksissa ammatillisessa peruskoulutuksessa on voitu nimittää ajan hengen mukaan opetussuunnitelmaksi. En käytä termiä opetussuunnitelma, koska se voidaan sekoittaa koulutuksen järjestäjän laatimaan suunnitelmaan tai tutkinnon perusteissa ammatillisen peruskoulutuksen suunnitelmaan.

Yleisesti oppikirjaksi voidaan määritellä opetustarkoitusta varten tehty teos, joka on yksi opetusmateriaalin muoto (Lappalainen 1992: 11). Heinonen tarkentaa tätä käsitystä vielä sillä, että oppikirjat pohjautuvat aina opetussuunnitelmiin – myöhemmin tutkinnon perusteisiin. Heinonen pitääkin Suomessa oppikirjaa vanhimpana ja keskeisimpänä oppimateriaalina. (Heinonen 2005: 29.)

Suomessa on ollut vuosikymmenien perinne ennakkotarkistaa julkaistavat oppikirjat ennakkoon. Kustantajien tuli aiemmin toimittaa oppikirjansa ennen julkaisemista Opetusministeriön suorittamaan ennakkotarkastukseen ja saada oppikirjalleen julkaisulupa. Luvan saaminen saattoi kestää jopa yli vuoden. Oppikirjojen ennakkotarkastusmenettely poistettiin vasta vuonna 1992. Ennakkotarkastuksen tarkoituksena oli varmistaa, että oppikirja vastasi voimassa olevan opetussuunnitelman vaatimuksia ja asiasisältöjä. (Liiten, 1992.)

Vuoden 1992 jälkeen oppikirjojen kustantamisen vapauduttua oppikirjojen sisällöt ovat olleet tekijöidensä ja kustantamojen armoilla. Kuitenkin tutkinnon perusteiden perinne oppikirjojen suunnittelussa ja kirjoittamisessa on jatkunut, kuten Takala & Tarkoma (2014: 11 - 16) on todennut kirjassaan. Oppikirjan rakentaminen, sisällön kokoaminen ja materiaalin tuottaminen ei ole prosessi,

joka alkaa oppikirjailijan mielikuvituksesta. Oppikirjoissa mielikuviutus ja mielenkiintoinen innostaminen on osa oppimista, mutta opetettava asia ja sen asiatiedot ovat keskiössä. Kielissä oppikirjakirjoittaminen perustuu tietoon, normatiiviseen kieleen ja käsitykseen kielestä. Kuitenkin puhuttaessa ammatillisesta kielestä, äidinkielestä, astuu kuvaan myös kokemuseräisyys, työelämäosaaminen ja eri alojen perinteet.

Kuten luvun 3. alussa mainitsin, on äidinkielen oppikirjoissa perinteisesti käsitelty kirjoittamista ja puhumista. 1980-luvulla mukaan on tullut tiedonhakutaidot, ilmaisutaito ja kulttuurin tuntemus ja 1990-luvusta lähtien oppiaineeseen ja oppikirjoihin on kytketty tarkoituksenmukaisemmin työelämässä tarvittavia taitoja. Edelleen ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa tulee keskittyä ammatilliseen sisältöön, jotta opintoja voidaan toteuttaa työelämälähtöisesti sekä integroida ammattiopintojen kanssa. Tämähän on ollut yksi keskeisimmistä tavoitteista yhteisten opintojen ja samalla äidinkielen osa-alueen kehittämisessä koulutuspoliittisestikin viime aikoina (ks. luku 3.). Näin ollen käytännössä tutkinnon perusteiden sisällön ja kielenkäytön pitäisi vaikuttaa myös oppikirjojen sisältöön ja käsitykseen kielestä.

Mitkä ovat sitten työelämän vaatimukset ammatilliselle äidinkielelle? Millaisia sisältöjä äidinkielen osa-alueesta pitäisi sisällyttää oppikirjoihin? Tutkimuksellista tietoa ammattiopintojen ja äidinkielen integroinnista sekä viestinnän osaamisvaatimuksista on pääasiassa vain ammattikorkeakoulutuksesta. Ammattikorkeakoulujen kieli- ja viestintäopintoja on integroitu työelämän kanssa jonkin verran. Esimeriksi eräässä tapaustutkimuksessa liiketalouden opiskelijat pitivät työyhteisöviestinnässä klinikkaa, jossa he ideoivat viestinnän eri aihepiireistä yrityksille työyhteisön viestintään toimintatapoja. Yhteistyön tuloksena yritysten edustajat toivat esiin seuraavat asiat, joita heidän mielestään kannattaisi huomioida ja kehittää viestinnän koulutuksissa: viestien ymmärrettävyys, viestintävälineiden valinta, viestinnän vaikuttamiskeinot, viestintävastuut, viestinnän henkilökohtaisuus sekä kansainvälisyys. (Tanskanen ym. 2014: 54.)

Kostiainen puolestaan on väitöskirjassaan määritellyt työelämän viestinnällisiksi avaintaidoiksi seuraavat taidot: ongelmanratkaisutaidot, sosiaaliset yhteistyötaidot, ihmissuhdetaidot, motivoinnin taidot, kuuntelemisen taidot, tiimityötaidot, johtamistaidot, henkilökohtaiset ja interpersoonalliset taidot, esiintymistaidot, vuorovaikutustaidot, kieli- ja viestintätaidot, kommunikaatiovalmiudet, viestintäteknologiaan liittyvät taidot ja neuvottelutaidot (Kostiainen 2003: 32 - 33).

Kostiainen on tutkinut vastavalmistuneiden ammattikorkeakouluopiskelijoiden kokemuksia siitä, mitä viestintäosaamisen osa-alueita he tarvitsevat työssään. Yli puolet koki tarvitsevansa työssään seuraavanlaista osaamista: yhteistyökykyä, asioiden selkeästi esittämistä, sähköpostin käyttämistä, ihmissuhdetaitoja, vuorovaikutustaitoja, sosiaalisia taitoja, tietotekniikan hallintaa, keskustelutaitoja,

ongelmanratkaisutaitoja, tiedon etsimistä, vakuuttavuutta, perustelemista, kuuntelemista, neuvontaa, kirjallisen viestinnän hallintaa, neuvottelutaitoja, ryhmätyöskentelyä ja palautteen vastaanottamista. Tutkimuksen mukaan taitoja, joita alle neljänneksen mielestä ei tarvittu viestinnässä työpaikalla olivat esiintymisen televisiossa tai radiossa, viestinnän suunnittelu, haastatteluihin vastaaminen, mainonta, esitteiden laatiminen, kokouksen johtaminen, kulttuurienvälinen viestintä, puheen pitäminen, ja tiimien johtaminen. (Kostiainen 2003: 87.)

Kaihovirta-Rapo (2014: 45) on esitellyt artikkelissaan viestintäosaamisesta Waldeck ym. tutkimuksen tuloksena analysoimat kuusi viestintä- ja vuorovaikutusosaamisen osa-aluetta:

1. interpersoonallinen viestintä ja ihmissuhdeosaaminen
2. välitettyyn viestintään liittyvä osaaminen eli viestintäteknologia ja sen käyttäminen tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti
3. ryhmäviestintäosaaminen
4. innostuksen, luovuuden ja sisäisen yrittäjyyden viestiminen
5. sanattoman viestinnän taidot
6. puhumisen ja kuuntelemisen taidot.

Voimassa olevien Liiketoiminnan perustutkinnon tutkinnon perusteiden *Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä, suomi* -osa-alueen keskeiset osaamistavoitteet ovat seuraavat: opiskelija osaa toimia tarkoituksenmukaisesti erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, tulkita erilaisia tekstejä sekä hankkia ja arvioida tietoja eri lähteistä sekä tuottaa erilaisia tekstejä ja ilmaista tunteita, ajatuksia, mielipiteitä ja käsitteitä. Koska tutkinnon perusteiden vaatimukset ovat suhteellisen laveat, on niiden helppo tulkita sisältävän kaikki yllä esitetyt työelämän viestinnän osaamisvaatimukset jollain tasolla.

Sinällään työelämän viestintätaitojen osaamisvaatimukset voidaan siirtää ammattikorkeakoulutasolta myös toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Työelämän vaatimukset ovat kuitenkin samat kaikille tutkinnosta riippumatta. Näin ollen uusimpien oppikirjojen tulisi vastata yllä mainittuihin asioihin ja vastata kyseisiin työelämän viestinnän osaamisvaatimuksiin. Mielenkiintoista tutkimuksen kannalta onkin se, että vastaavatko oppikirjat näihin osaamisvaatimuksiin.

4. Äidinkielen oppikirjatutkimus fennistiikassa

Oppikirjojen sisällöntutkimus, johon omani lukeutuu, on yksi kolmesta oppikirjatutkimuksen perinteen haarasta. Toisena on tutkittu oppikirjoja luettavuuden ja ymmärrettävyyden näkökulmasta ja kolmanneksi enemmän oppimisen näkökulmasta. Oppikirjojen sisällöntutkimuksessa keskiössä ovat olleet lähinnä tekstit, ei niinkään tiedon rakentuminen oppikirjoissa tai visuaalinen teksti, kuten kuvat, taulukot tai kaaviot. (Väisänen 2005: 3.)

Oppikirjatutkimuksen alkuaikoina on ollut tyypillistä määrittellä oppikirjateksti käsitteenä. Tuolloin teksti käsitettiin painetuksi, kirjoitetuksi tekstiksi, jossa käytetään kieltä. Tekstin käsite on aikojen saatossa ja yhteiskunnan kehityksen myötä muuttunut moniulotteisemmaksi, jolloin tutkimuksen painopiste on muuttunut lauseiden analysoinnista kontekstien ja intertekstuaalisuuden tutkimiseen. (Väisänen 2005: 8.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen kielenkäyttöä, sisältöä ja kielikäsitystä juuri tekstien intertekstuaalisuuden kautta. Sen vuoksi käsitelen seuraavaksi tarkemmin tekstiä ja tekstilajia osana oppikirjatutkimusta.

4.1. Teksti ja tekstilajit

Tekstin määrittelylle on useita eri tapoja ja näkökulmia. Heikkisen mukaan teksti on kielellisten muotojen ja merkitysten tiivis, sidosteinen kokonaisuus. Teksteiksi luetaan kaikki, mitä kielenkäytön kokonaisuudessa käytetään, kuvat ja äänetkin. Tekstiin on liitettävä kiinteästi myös käsitteenä konteksti eli se, missä tilanteessa sitä kirjoitetaan ja tulkitaan. Heikkisen mukaan konteksti on erilaisten ainesten yhdistämisen akti, joka muodostetaan ”punomalla” tai ”kutomalla”. Aktiksi hän puolestaan nimeää diskurssin, joka kertoo tekstiä ympäröivästä yhteisöstä ja sosiaalisesta järjestyksestä eli ihmisten kanssakäymisestä tietyssä tilanteessa tai ympäristössä. (Heikkinen 2012: 59, 88, 94.) Jos yksinkertaistetaan, niin tutkittaessa tekstien diskursseja, tutkitaan samalla yhteisön tapaa esittää asioita, joka sisältää yksilön tai yhteisön vallan ja ideologian piirteet, kielikäsitteen. Esimerkiksi oppikirjaa kirjoitetaan ja tulkitaan oppimisen kontekstissa, jossa diskurssina on vallalla oleva ideologia ja oppimiskäsitys opetuksen järjestämisessä.

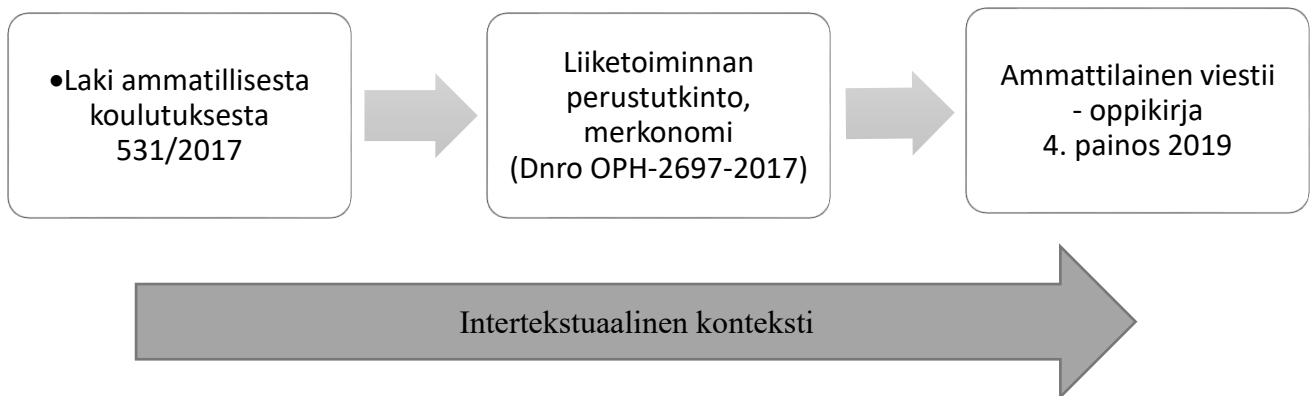
Tekstin rakenne on usein keskeinen tekstilajin määrittäjänä. Mäntysen mukaan tekstilajin määrittely riippuu siitä, mitä määritelmässä korostetaan: tekstin sisäisiä, kielellisiä piirteitä vai kontekstia. Tällöin voidaan puhua tekstin ulkoisista ja sisäisistä piirteistä. Ulkoisiin piirteisiin sisältyy kaikki kontekstin piirteet eli diskurssiyhteisö ja sosiaaliset käytänteet. Puolestaan sisäisiä piirteitä ovat

tekstien kielelliset piirteet kuten sanastolliset, kieliopilliset ja rakenteelliset piirteet. (Mäntynen 2006: 42.)

Konteksteja voi olla myös useita. Kuten esimerkiksi tutkinnon perusteilla on: Ne ovat osa ohjaavaa asiatekstiä, jota suunnitellaan ja toteutetaan määräyksenä Opetushallituksessa. Niitä tulkitaan oppilaitoksissa opiskelukokonaisuuksien suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä käytetään ammatillisessa koulutuksessa työpaikalla näyttöjen arvioinneissa.

Mäntynen määrittelee tekstin kontekstin mukaan ja jakaa sen sosiaaliseen, kulttuuriseen ja intertekstuaaliseen kontekstiin. Sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin Mäntynen liittyy tiiviisti yhteiskunnan ja erilaiset instituutiot, jossa tekstiä tuotetaan sekä käytetään. (Mäntynen, 2003: 29.)

Oppikirjan ja tutkinnon perusteiden kontekstissa yhtäläistä on sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti, ainakin käyttäjän näkökulmasta, sillä molempia käytetään ja tulkitaan ammatillisessa koulutuksessa. Molemmat tekstit ovat myös intertekstuaalisissa kontekstissa määriteltäviä: tutkinnon perusteet kirjoitetaan tulkitsemalla ammatillisen koulutuksen lakia, oppikirjat kirjoitetaan tulkitsemalla tutkinnon perusteista. Tästä syntyy ikään kuin tekstien intertekstuaalinen jatkumo, jota voisi jatkaa pidemmällekin esimerkiksi tehtävät ja opetusmateriaali tunneilla syntyvät tutkinnon perusteiden ja oppikirjan tekstiä tulkiten (Kuvio 1). Tutkimuksessani tavoitteena onkin selvittää, miten tutkinnon perusteiden tekstit ovat vaikuttaneet oppikirjojen sisältöihin, kielenkäyttöön ja kielikäsitteeseen.

Kuvio 1. Esimerkki tutkinnon perusteiden ja oppikirjan intertekstuaalisesta kontekstista.

Koska tutkin tutkinnon perusteiden sisältöjen vaikutusta oppikirjojen sisältöön olen luokitellut vertailemalla tutkimusaineistoni tutkinnon perusteiden sisältöjä ja luokitellut aihealueet, joita

kartoitan oppikirjojen sisällöistä. Esittelen esimerkkejä tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen sisällöistä rinnakkain enemmän luvussa 6. Luokitellut aihealueet tutkinnon perusteiden sisällön mukaan ovat

- vuorovaikutustaidot, yleiset
- esiintymistaidot ja vaikuttaminen, puheviestintätaidot
- tiedonhaku- ja käyttötaidot
- tekstilajitaidot, myöh. mediataidot
- luku- ja opiskelutaidot
- kirjallinen viestintä
- työnhakutaidot
- kulttuurin käyttötaidot
- kulttuuriset ja yhteiskunnalliset taidot
- oman äidinkielen taidon arvioiminen.

Kielentekijöiden osatekijöiden löytäminen oli haasteellisempaa kuin aihealueiden, koska tekstien kielenkäyttöä tarkastellaan tekstitutkimuksessa usein kielenkäyttötapahtuman eli sosiaalisen tilanteen kautta tai oikeellisen kielenkäytön näkökulmasta. Esimerkiksi Hymes on luokitellut kielenkäytön komponenteiksi eli osatekijöiksi

- a) osallistujat
- b) tilanteen
- c) tapahtuman päämäärät ja tulokset
- d) viestin muodon ja sisällöt
- e) kielenkäytön vireen (vakava, leikillinen tms.)
- f) kanavan
- g) vuorovaikutusnormit.

Komponenttijaossa hän haluaa korostaa sosiaalista kontekstia, mikä kielessä on kielenkäytössä. (Hymes 1974: 51 - 53.)

Toisaalta kielentutkimuksessa on saatettu tutkia sanastoa, esimerkiksi adjektiivien osuutta ja vaikutusta tekstiin ja sanavalintoihin sekä sitä kautta tekstin kielenkäyttöön kielenhuollon näkökulmasta (Mäntynen 2003: 165 - 169). Vieraiden kielten oppikirjoissa puolestaan on tutkittu mm. kielikäsitystä oppimiskäsityksen rinnalla, jolloin on tutkittu tekstiä, sanastoa ja tehtävänantoja sekä sitä, mitä aihepiirejä on valittu ja mitä oppimisen vaikuttamiskeinoja ja arviointitapoja on käytetty

(Kemppinen 2017). Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaista kielenkäyttö on ollut tutkinnon perusteissa sekä oppikirjoissa tietynä aikakautena sekä miten tutkinnon perusteiden intertekstuaalisuus näkyy oppikirjojen kielenkäytössä sekä kielikäsitäksessä. Näin ollen olen kiinnostunut historiallisen kehityksen kannalta sosiaalisesta viitekehystä, jossa tekstien kielenkäyttö ja kielikäsite on rakentunut. Tekstin ja tekstilajien kielenkäytön intertekstuaalisuuden

tutkimisen kannalta olennaista on tekstissä käytetyt sanavalinnat, tekstin tyyli, lukijan puhuttelu, tekstityypit sekä mahdolliset useat tekstilajit.

Aihealueiden luokittelun lisäksi olen luokitellut samalla tavalla tutkinnon perusteita keskenään vertailemalla kielenkäytön osatekijät, joita käytän myös oppikirja-analyysissa. Olen päätenyt käyttämään seuraavia kielenkäytön osatekijöitä tutkimuksessani:

- lukijan puhuttelu tekstissä
- tekstityyli
- tekstityypit
- tekstilajit
- sanasto.

Tarkennan osatekijöitä vielä. Lukijan puhuttelulla tarkoitan sitä, puhutellaanko lukijaa suoraan toisessa persoonassa vai kolmannen persoonan tai nollapersoonan eli passiivin kautta. Tekstityyliä kuvaan mm. sanaston ja lauserakenteiden kautta. Tekstityypin luokittelussa käytän tekstilingvistiikasta tuttua Werlichin mukaan tehtyä tekstien jaottelua viiteen päätyyppiin: kuvailevat (deskriptiiviset), kertovat (narratiiviset), erittelevät (ekspositoriset), perustelevat (argumentoivat), ohjaavat (instruktiiviset) (Lauerma 2012: 67).

Kun tekstejä puolestaan luokitellaan samanlaisten piirteiden perusteella, voidaan niiden katsoa kuuluvan tiettyyn genreen eli tekstilajiin. Fennisisessä genretutkimuksessa on tekstilajille ominaisena pidetty tekstien keskinäistä vuorovaikutusta. Sen mukaan tekstit saavat jatkuvasti vaikutteita toisiltaan eli ovat tälläkin tavoin intertekstuaalisia. Tekstien sekoittumista pidetään myös tyypillisenä piirteenä, jolloin teksti voidaan nähdä hybridinä toisista teksteistä. (Juvonen, Virtanen & Voutilainen 2012: 462.)

Kuitenkin täytyy muistaa, että tekstit määrittyvät sen perusteella, miten kieliyhteisö tunnistaa ne yhteisten piirteiden perusteella yhdeksi kokonaisuudeksi eli kollektiiviseksi tekstilajiksi (Saukkonen 2001: 30 - 37). Tekstilajin määrittely käsitteenä on tutkimuksen kannalta olennaista, koska tutkin tutkinnon perusteiden eli toisen tekstilajin kielenkäytön ja kielikäsityksen näyttäytymistä intertekstuaalisesti toisessa tekstilajissa eli oppikirjassa.

Tutkinnon perusteet

Tutkinnon perusteet tekstilajina ovat virallisia päätöksiä, määräyksiä, joita tulee noudattaa. Oppikirjat ovat opetusmateriaalia ja tekstejä siitä, miten määräyksiä kirjoittaja on tulkinut omassa ajassaan. Oppikirjan kirjoittaja tulkitsee aina kirjoittaessaan tutkinnon perusteiden sisältöä ja kirjoittaa niistä oman näkemyksensä kirjaan.

Määräystekstille eli tutkinnon perusteille ominainen teksityyppi on selkeästi ohjaava, joka pyrkii ohjaamaan toimintaa. Kyseessä on asiatekstilaji, jollaiseksi määräys- ja lakitekstit usein luokitellaan. Määräysteksti on viranomaisen laatima teksti, jossa viranomaisen on käyttänyt oma asiantuntemustaan sen laatimisessa. Kyseessä ei kuitenkaan ole laki, jonka säätää eduskunta tai asetus, jonka voi antaa hallitus, presidentti tai ministeriö.

Esimerkki vuoden 2000 tutkinnon perusteiden tekstistä tekstilajina:

Vuorovaikutus- ja viestintätaitojen kehittymiseksi koulutuksen tulee tuottaa opiskelijalle valmiuksia selviytyä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa työelämässä. Opiskelijan on saatava valmiudet selvittää neuvottelutilanteista ja käyttää suullista ja kirjallista viestintää sekä tietotekniikkaa erilaisissa vuorovaikutus- ja viestintätilanteissa.

(LPT 2000.)

Esimerkki vuoden 2017 tutkinnon perusteiden tekstistä tekstilajina:

Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä -osa-alue suoritetaan ja sitä opetetaan siten, että äidinkielenä on koulutuksen järjestäjän opetus- ja tutkintokielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieli. Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä -osa-alue voidaan opiskelijan valinnan mukaan suorittaa ja sitä voidaan opettaa myös opiskelijan toisena kielenä olevalla suomen tai ruotsin kielellä, romanikielellä, viittomakielellä tai muulla opiskelijan äidinkielellä, mikäli koulutuksen järjestäjä tarjoaa tämän mahdollisuuden.

(LTPT 2017.)

Oppikirjat

Oppikirjalle tekstilajina tyypillistä on objektiivisuuden pyrkiminen. Kirjoittajan tulisi pyrkiä esittämään esitetty tieto mahdollisimman neutraalisti. Häkkisen mukaan oppikirja on kautta aikojen ollut sekä opettajan että oppilaan apuväline, *scripta manamen*, joka voi olla se ratkaiseva punainen lanka tasapainoiseen opetuskokonaisuuteen (Häkkinen 2002: 87). Tai kuten Heinonen on todennut, että kirja on opettajalle työväline ja opiskelijalle oppimisväline (Heinonen 2005: 29).

Itse oppikirjan tekstilajin määrittely ei ole yksiselitteinen, sillä se sisältää eri tekstilajeja kuten autenttisia artikkeleita lehdistä, ohjeita, mielipidekirjoituksia ja tehtäviä. Kattava määritelmä voisi olla, että oppikirja on hybridi-intertekstuaalista asiaproosaa. En ole varsinaisesti törmännyt tekstilingvistiikassa hybridi-intertekstuaalisuuden käsitteeseen, vaan musiikissa. Sumelius-Lindblom (2020: 131) kuvaa musiikkia, joka tietoisesti omaksuu piirteitä ja vaikutteita eri musiikkilajeista tai -tyyleistä, hybridi-intertekstuaaliseksi. Tämä käsite sopii hyvin mielestäni oppimateriaaleihin, erityisesti oppikirjoihin, koska ne ovat täynnä eri tekstilajeja jo pelkästään käsiteltävien asiasisältöjensä vuoksi. Esimerkiksi Ammatillainen viestii -oppikirjassa käsitellään kaupankäynnin tekstejä usean tekstilajin kautta (AV 2014: 139 - 141). Ensin kirjassa kerrotaan, mitä kaupankäynnin tekstit ovat. Tämän jälkeen esitellään tarjous tekstinä ja asiakirjamalli tarjouksesta. Lisäksi asiakirjamalliin on liitetty ohjetekstejä siitä, millainen tarjouksen rakenne on ja mitä tietoa se sisältää.

Oppikirjan tekstilajin määrittely onkin helpompaa rakenteen ja tekstityypin avulla. Äidinkielen oppikirjoissa rakenteessa ensimmäisenä ovat alkusanat lukijalle sekä mahdolliset kirjan käyttöohjeet. Tämän jälkeen käsitellään yksi äidinkielen osa-alueen aihealue per luku. Lopussa on hakemistona asiasanasto ja lähdetiedot. Usein kielioppiin ja kielenhuoltoon liittyvät asiat ovat viimeisenä lukuna, jollei niitä ole liitetty tekstin tuottamiseen liittyvään lukuun. Lukujen rakenteelle on tunnusomaista alussa lyhyt yhteenveto johdantona luvun sisältöön, asioiden esittäminen kappaleittain, tehtävät per luku ja lopuksi yhteenveto luvun pääasioista.

Oppikirjan teksti on tekstityypiltään kertovaa ja erittelevää, jossa luokitellaan ja käsitellään asioita, kuten esimerkissä:

Sihteerin kirjaa kokouksen päätökset pöytäkirjaksi joko kokouksen aikana tai muistiinpanojensa pohjalta sen jälkeen. Tekemisessä auttaa esityslista, jota pöytäkirjan rakenne mukailee. Pöytäkirjan allekirjoittaa sihteerin lisäksi puheenjohtaja.
(AV 2014: 200.)

Samalla oppikirjan teksti on ohjaavaa eli se kertoo mitä saa tai ei saa tehdä, kuten esimerkissä:

Pöytäkirja pitää tarkastaa. Tavallista on valita kaksi pöytäkirjantarkastajaa, jotka varmistavat allekirjoituksellaan hyväksyvänsä, että asiat on oikein kirjoitettu. Tarkastus voidaan tehdä myös yhteisesti samassa tai seuraavassa kokouksessa.
(AV 2014: 200.)

4.2. Intertekstuaalisuus ja kielikäsitys oppikirjoissa

Voidaan sanoa, että keskeisin sisällöllinen vaikuttaja oppikirjojen taustalla on opetussuunnitelma. Ammatillisen oppikirjojen takakannessa on oppikirjaperinteessä tullut tapa kertoa, mihin tutkintoon ja mihin tutkinnon perusteisiin oppikirjan sisällöt perustuvat. Näin on myös ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa tehty. (Kauppinen ym. 2008: 204.)

Kielen tutkimuksen ja tekstitutkimuksen perinteessä on puhuttu avoimesta intertekstuaalisuudesta, joka ilmenee teksteissä siten, että niissä viitataan näkyvästi toisiin teksteihin tai niissä jollain muulla tapaa ovat läsnä näkyvästi toiset tekstit (Fairclough 1992: 85). Tällaisesta tekstistä hyviä esimerkkejä ovat juuri säädöstekstit ja tiettyä tutkintoa varten tuotetut oppikirjat.

Tekstin, kontekstin ja erityisesti intertekstuaalisuuden käsitteeseen voidaan liittää diskurssin käsite, joka laajentaa luvussa 4.1. käsiteltyä tekstin kontekstuaalisuutta ja merkityksellisyyden luomista osana sosiaalista yhteisöä. Pynnönen käsittelee diskurssianalyysia laajasti artikkelissaan, jossa hän määrittelee diskurssin toisiinsa liittyvinä teksteinä, niiden tuottamisena, levittämisenä ja vastaanottamisena. Hän lainaa Phillips & Hardya, joiden mukaan teksti sisältää sosiaalisen konstruktion, mikä tarkoittaa sitä, ettei yksittäinen teksti tuota sosiaalista todellisuutta, vaan jäsentyneet tekstikokonaisuudet. Tekstit kuuluvat näin ollen diskursseihin ja niistä tulee merkityksellisiä toisten tekstien kautta ja suhteessa niihin sekä suhteessa siihen, missä sosiaalisessa ympäristössä niitä tuotetaan. Diskurssit ovat tapoja merkityksellistää ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietyistä näkökulmista ja tietyllä tapaa. Tällä tarkoitetaan kieliyhteisön jäsenten tunnistamaa, historiallisesti syntyneitä ja kiteytyneitä merkityksellistämisen tapaa, jonka kieliyhteisön jäsenet tunnistavat. Diskurssianalyysin avulla puolestaan tutkitaan kielellisiä prosesseja ja tuotoksia, jota kautta yhteinen sosiaalinen todellisuus rakentuu. Tutkimuksessani tarkastelen diskurssien välistä sosiaalisuutta, intertekstuaalisuutta, sisällön ja kielenkäytön näkökulmasta. En tutki sinällään tekstejä sosiaalisina diskursseina. Tämän vuoksi tutkimukseeni soveltuu sisällönanalyysi, joka liittyy tiiviisti kahteen eri diskurssiin: tutkinnon perusteisiin määräystekstinä ja oppikirjaan opetusmateriaalina. (Pynnönen 2014: 6 - 9.)

Onko intertekstuaalisuus sitten taakka oppikirjojen kirjoittajille? Miten he pystyvät tulkitsemaan objektiivisesti sitä, mitä tutkinnon perusteiden määräystekstissä sanotaan? Kirjoittaja on aina läsnä tekstissä, varsinkin oppikirjan tekstissä, jota kirjoittaa itse opettaja. Oppikirjan valinta onkin ideologinen ja pedagoginen päätös siitä, millaista tietoa haluamme antaa opiskelijalle ja miten haluamme tulkita määräystekstiä. Palaan lukuun 3.2, jossa pohdin oppikirjan määritelmää. Yksi

määritelmä oli, että oppikirja on väline opettamiseen opettajalle ja väline oppimiseen opiskelijalle. Tätä voidaan täydentää tekstin näkökulmasta. Solin käsittelee artikkelissaan juuri avointa intertekstuaalisuuttaan, jolla hän tarkoittaa sitä, miten toinen teksti saattaa avoimesta käyttää muita tekstejä hyväkseen (Solin 2006: 83). Oppikirjassa tutkinnon perusteet ovat avoimesti läsnä ja tietoisesti hyväksikäytettyjä. Näin ollen oppikirja on väline opettamiseen ja oppimiseen, jonka tekstisisältö on tietoisesti omassa ajassaan valittua avointa intertekstiä.

Oppikirjan kirjoittaminen on tekstin sisällön ja kielenkäytön näkökulmasta tutkinnon perusteisessa asetettujen sisältöjen konkretisointia ja aukikirjoittamista kirjoittajan oman ideologian valossa. Kirjoittaja tulkitsee ja soveltaa tutkinnon perusteista valitsemistaan asioista pedagogisista periaatteistaan käsin oppikirjakokonaisuuteen sisältöä. Tätä kutsun tietoiseksi intertekstuaaliseksi kirjoittamiseksi, koska intertekstuaalisuudessa käsitteenä on oletamus siitä, että tekstiä tuotetaan toisen tekstin kontekstiin ja sisältöön nähden. Näin ollen oppikirjan kirjoittaja tekee tietoisesti valintoja tekstistä ja tulkitsee ne tietoisesti omassa tuotoksessaan, oppikirjassaan. Samalla hän heijastaa siihen sosiaalisen yhteisönsä periaatteita ja ideologiaa, kuten ajan tulkintaa koulutuspoliittisista asioista. Varis nostaakin tämän väitöskirjassaan esiin haasteena:

Oppikirjojen luennassa intertekstuaalisuus tuo haasteeksi ainakin sen, että kirjoissa esitetty tieto käy vuoropuhelua oppiaineen taustatieteiden kanssa ja koettaa tuoda esille sellaisia oppeja, jotka jo toisissa kirjallisissa lähteissä on oppimisen arvoiseksi havaittu. Toisin sanoen oppikirjat nojautuvat alansa tieteelliseen ja pedagogiseen traditioon, mutta samalla ne yrittävät tuoda perinteeseen oman äänenpainonsa ja näkökulmansa, jotta uuden oppikirjan julkaiseminen olisi ylipäänsä perusteltu ratkaisu. Lisäksi oppikirjat ovat intertekstuaalisessa suhteessa muihin oppikirjoihin sikäli, että oppikirjojen genrelle ovat vakiintuneet omat tapansa esittää tietoa. (Varis 2012: 129.)

Koska intertekstuaalisuus näkyy ja kuuluu oppikirjateksteissä systemaattisesti, on mielenkiintoista sisällön ja kielenkäytön rinnalla analysoida sitä, millainen kielikäsitys tutkinnon perusteiden kautta oppikirjojen kielikäsitukseen voi heijastua. Varis on tutkinut väitöskirjassaan kielikäsitystä yläkoulun äidinkielen oppikirjoissa ja määritellyt termejä kielentuntemus, kielitietoisuus ja kielikäsitys. Kielikäsitksen hän määrittelee kollektiiviseksi, kielentuntemuksen ja kielitietoisuuden subjektiivisemmaksi. Varis perustelee käyttävänsä termiä kielikäsitys, koska se sisältää sosiaalisen funktion, kun sisarkäsitteet kielitietoisuus ja kielentuntemus ovat ensisijaisesti yksilöllisiä. Kielikäsitksen tutkimuksissa onkin tutkittu yleensä kielenkäyttäjien käsityksiä kielestä. Oppikirjojen kielikäsitksen rakentaminen puolestaan teksteihin eli tutkimuksen kohteena on kirjoitettu kielikäsitys. Variksen mukaan kielikäsitkset syntyvät pikemminkin kirjoitusten kuin puheiden ohjailemina. Oppimisprosessina kielikäsitys edellyttää kielitietoisuutta ja tämä taas kielentuntemusta, jolloin kielentuntemus on kaiken perusta. Tämän perusteella Variksen mukaan kielikäsitys on kollektiivinen näkemys kielen rakenteista ja sen käyttötavoista, jolloin se on yhteisesti

jaettu näkemys, joka on julkisesti esillä esimerkiksi oppikirjoissa. Näin ollen päädyn itsekin käyttämään käsitettä kielikäsite, kielitietoisuus-käsitteen sijaan tutkimuksessani. Tässä tutkimuksessa keskityn kielikäsitteen osalta ideologian lainautumiseen eli siihen, miten tutkinnon perusteiden koulutuspoliittinen ideologia heijastuu oppikirjojen kielikäsitteeseen sisällössä ja kielenkäytössä. (Varis 2012: 27.)

Kielikäsitteen ja kielenopetuksen sekä samalla opetusmateriaalin välistä suhdetta on pohtinut Nikula (2010) verkkolehden artikkelissaan, jossa hän kirjoittaa:

Kieli nähdään sanoina ja rakenteina, eri kielet toisistaan selvästi eroteltavina systeeminä, joiden lainalaisuudet on opittava ennen kuin kieli voidaan viedä käyttöön. Systeemiajatus kielestä perustuu osaltaan kielitutkimuksen traditioihin, jossa kieltä on pitkään lähestytty nimenomaan formaalisena systeeminä ja kielen oppimista psykologiskognitiivisena, ihmisen 'pään sisäisenä' asiana.

Tämän mukaan kielikäsite perustuu pitkällisiin opetuksen ja arvioinnin traditioihin, joissa tärkeälle sijalle nousee pikemminkin tieto kielestä kuin taito käyttää kieltä muuttuvissa sosiaalisissa tilanteissa. Tämän takia kielikäsitteen näkyväksi tekeminen on tärkeää, koska sillä on suora vaikutus siihen, millaiseksi kielenopetus ja sen materiaalit muodostuvat. Nikula tuo kielen rakenteellisen systeemin tarkastellun rinnalle sosiaalis-funktionaalisen merkityksen rakentamisen. Kielikäsitteen ja kielitietoisuuden tutkimuksen lisääntymisen myötä käsitteet kielestä ja kielen oppimisesta ovat Nikulan mukaan kokeneet sosiaalisen käänteen eli kieli on alettu näkemään jaettuna, sosiaalisen ja yhdessä rakentuvana merkitysresurssina. Tämän perusteella kielikäsitteen oppikirjoissa tulisi enemmän keskittyä taitoon käyttää kieltä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa kuin siihen, millaista tietoa yksilöllä on kielestä.

4.3. Aiempi tutkimus

Oppikirjatutkimusta äidinkielestä on tehty Suomessa jonkin verran jo pidemmän aikaa, mutta pääosin peruskoulun tai lukion oppikirjoista. Katri Sarmavuori teki vuonna 2000 kattavan katsauksen äidinkielen oppikirjojen oppikirjatutkimukseen, mutta sen jälkeen sellaista ei ole mittavammassa kaavassa tehty (Sarmavuori 2000). Myös suomi toisena kielenä -oppikirjat ja -opetusmateriaalit ovat olleet jonkin verran tutkimuksen kohteena tällä vuosituhannella. On ilahduttavaa huomata aiempaan tutkimukseen tutustuessani, että viimeisen viiden vuoden aikana on tutkittu enemmän myös ammatillista äidinkieltä. Ehkä Katri Karasman toiveeseen on vastattu. Hän toivoi artikkelissaan vuonna 2012, että ammattioppilaitosten kirjoja voisi tutkia, koska tutkimusta siitä on tehty varsin

vähän. Samalla hän on tuonut julki huolensa oppikirjatutkimuksen vähydestä, jota ovat tehneet enemmän vain opiskelijat koko 2000-luvun ajan. (Karasma 2012: 18.)

Pro gradu -tutkielmassaan Senna Partainen on tutkinut AKR:n toteutumisen jälkeisiä tutkinnon perusteista ja tutustunut uudistuksen jälkeiseen osaamisperusteisuuteen, jonka pohjalta hän on laatinut oppimateriaalin äidinkieleen (Partainen 2018). Puolestaan oppikirjatutkimusta on tehnyt aiemmin Saija Hannula, joka on tutkinut liiketalouden ja logistiikan alan oppikirjojen sisältöjä ja selvittänyt, mitä asioita tulisi ammatillisen äidinkielen opetuksessa painottaa (Hannula 2011). Kasvatustieteiden alalla on tutkittu yleisesti AKR:n vaikutusta suomalaisen koulutuspolitiikkaan sekä esimerkiksi erityisopetukseen (Tamminen 2019). Lisäksi on tutkittu opiskelijoiden asennetta äidinkieltä ja sen opetusta kohtaan, kuten Liimatta Ammatillista perustutkintoa suorittavien opiskelijoiden asennoituminen äidinkielen oppiaineeseen -tutkielmassaan (Liimatta 2013).

Läheltä aiheittani on Heli Leppänen tehnyt vuonna 2010 suomen kielen pro gradu -tutkielman Ammatillisen peruskoulutuksen äidinkielen oppikirjat – Sisältöjen ja ammattialan integroinnin tarkastelua. Tutkielmassaan Leppänen on selvittänyt, millaisia oppisisältöjä ammatillisen perusasteen äidinkielen oppikirjoissa on ja miten niissä yhdistetään äidinkieltä ammattiopintoihin. (Leppänen 2010.) Kuitenkin tästä tutkimuksesta on jo 10 vuotta. Tutkinnon perusteet sekä ammatillinen koulutus on uudistunut paljon sen jälkeen. Lisäksi Leppäsen tutkimustulokset eivät anna merkittävää tietoa oman tutkimukseni näkökulmasta, vaan lähinnä äidinkielen opetuksen integroimisen kannalta.

Markku Varis on myös tutkinut äidinkielen oppikirjoja, mutta yläkoulun osalta. Hänen väitöskirjatutkimuksessaan on keskiössä kielikäsitys yläkoulun äidinkielen oppikirjoissa. Tutkimustuloksissaan Varis nostaa esiin ideologian ilmenemisen oppikirjojen kielikäsitksessä. Hänen mukaansa oppikirjan teksteihin on sisäänkirjoitettu kieliyhteisön sen hetkiset vallalla olevat arvot ja asenteet, jolloin oppikirjan sisältöihin ja tyylivalintoihin liimautuu odotukset hallitsevasta ideologiasta. (Varis 2012: 258.)

Äidinkielen opetuksesta ammatillisessa koulutuksessa on Tuija Takala ja Elise Tarkoma tehneet kattavan julkaisun Äidinkielen opetus ammattikoulutuksessa – näkökulmia pedagogiikkaan ja didaktiikkaan (Takala & Tarkoma 2014). Teoksessa kuvataan ensimmäistä kertaa kokonaisvaltaisesti ammatillisen äidinkielen opetuksen tavoitteet, sisällöt ja opetusmenetelmät. Julkaisu on jo vanhentunut osittain AKR:n myötä, esimerkiksi tutkinnon perusteiden sisällöt, tavoitteet ja arviointi ovat muuttuneet huomattavasti julkaisuajankohtaan nähden. Oma tutkimukseni päivittää ammatillisen koulutuksen ja tutkinnon perusteiden uudistuksen sekä oppikirjan keskeisten sisältöjen osalta Takalan ja Tarkoman julkaisua.

5. Katsaus tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen teksteihin

Tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alue on kokenut tutkimieni laadullisten muutosten lisäksi määrällisiä muutoksia, jotka on hyvä tiedostaa tutkimuksessani erityisesti sisältöä analysoidessa ja sen muutoksen syitä pohdittaessa. Äidinkielen osuus yhteisistä opinnoista on ollut vuosien 2000, 2009 ja 2013 tutkinnon perusteissa 25 %. Osaamispisteisiin siirryttäessä 1.8.2015 äidinkielen osuus on 15 %, mutta kuitenkin Viestintä- ja vuorovaikutusosaamisen tutkinnon osasta 45 %. Kokonaisuudessaan ennen vuotta 2015 oli äidinkielen osa-alueen osuus 120 opintoviikosta, 4 opintoviikkoa eli 3,3 % ja osaamispisteisiin siirryttäessä 180 osaamispisteestä 5 osaamispistettä eli 2,7 % ja myöhemmin 4 osaamispistettä eli 2,2 %. Opintoviikkoja ja osaamispisteitä ei voida suoraan verrata keskenään, mutta äidinkielen osa-alueen osaamispisteiden osuutta tai opintoviikkojen osuutta suhteessa koko tutkintoon voidaan verrata. Näin ollen voidaan todeta, että äidinkielen osa-alueen kokonaisuus on kaventunut sisällöllisesti 2000-luvulla tutkinnon perusteissa nykypäivään tultaessa.

Vuoden 2000 perusteissa ei ole määritelty kuin kiitettävän arviointikriteerit ja tyydyttävän arviointikriteerit. Vuodesta 2009 lähtien on määritelty kaikki arviointiasteikon arviointikriteerit. Vuoden 2013 ja 2014 perusteiden arviointikriteerit ovat jossain määrin erilaiset. Arviointikriteereitä on ryhmitelty toisin siirtämällä niitä eri arviointikohteen alle. Esimerkiksi vuonna 2013 lähteisiin viittaaminen ja median käyttöluvan hankinta oli *Mediaosaamisen*-arviointikohteen alla ja vuonna 2014 *Tiedonhankinnan*-arviointikohteen alla. Vuoden 2014 perusteissa on lisätty arviointikohteita, ja oman arviointikohteen on saanut *Luku- ja opiskelutaidot* ja *Oman äidinkielen osaamisen arviointi*. Aiemmin nämä ovat olleet arviointikriteereinä toisen arviointikohteen yhteydessä. Osittain kriteerit ovat arvioinnin kohteittain samoja kiitettävällä ja tyydyttävällä tasolla, kuten esimerkiksi 2013 *Tekstinymmärtäminen* ja 2014 *Tekstien ja tekstilajien ymmärtäminen* sekä 2014 *Tiedonhankinta* ja 2014 *Tiedon hankkiminen*. Edellä mainitun vuoksi analysoin äidinkielen osa-alueen kiitettävän tason vaatimuksia ja sisältöjä, jotta voin vertailla laadukkaasti eri tutkinnon perusteista keskenään.

Tutkimukseni etenee seuraavalla tavalla: Luvussa 5.1. analysoin tutkinnon perusteita. Käsittelen ensin tutkinnon perusteiden aihealueita ja sisältöjä ja teen katsauksen diakronisesti perusteisiin vertailemalla niitä keskenään. Tämän jälkeen vertailen perusteiden kielenkäyttöä keskenään sekä tutkin sitä, miten kielenkäyttö on muuttunut vuosien varrella. Luvussa 5.2. analysoin puolestaan oppikirjoja samaan tapaan, jolloin vertailen ensin oppikirjojen aihealueita ja sisältöjä, minkä jälkeen vertailen oppikirjojen kielenkäyttöä. Lopuksi analysoin vielä luvussa 5.3. oppikirjojen ja tutkinnon perusteiden kielenkäytön kautta muotoutuvaa kielikäsitystä.

5.1. Äidinkielen osa-alueen tekstisisällöt ja kielenkäyttö tutkinnon perusteissa

Aiemmin luvussa 4.2. kerroin jakavani Variksen kielikäsitteiden, jossa hän olettaa sen olevan kollektiivinen näkemys kielen rakenteista ja sen käyttötavoista, jolloin se on yhteisesti jaettu näkemys, joka ilmenee julkisesti oppikirjoissa. Tutkimuksessani oletan tutkinnon perusteiden kielikäsitteiden myös näkyvän intertekstuaalisesti oppikirjoissa, minkä vuoksi vertailen juuri sisältöä ja kielenkäyttöä tutkinnon perusteiden kielikäsitteeseen nähden.

Äidinkielen osa-alueen tekstisisällöt ovat hyvinkin samansuuntaiset eri vuosien tutkinnon perusteissa, ja ne on ollut helppo luokitella tutkinnon perusteista. Käytän samaa luokittelua vertailukelpoisuuden vuoksi myös oppikirjojen analysoinnissa. Kielenkäytön osatekijät olen luokitellut samalla perusteella ja käytän niitä myös samalla tavalla vertailukelpoisuuden vuoksi oppikirja-analyysissa. Luokittelusta ja luokittelun perusteista on kerrottu tarkemmin luvussa 4.2.

5.1.1. Aihealueiden ja sisällön vertailu

Tutkinnon perusteiden sisältöjen yhtäläisyys aihealueittain on selkeästi nähtävissä vuosien 2009, 2013 ja 2014 tutkinnon perusteissa (Taulukko 4). Vuoden 2009 ja 2013 sisällöt ovat identtiset. Vuoden 2014 perusteisiin on tullut lisäyksenä *Luku- ja opiskelustrategioiden* -aihealue sekä *Oman äidinkielen arviointi*. Ainoastaan vuoden 2000 tutkinnon perusteissa on erikseen mainittu työnhaku tavoitteissa eli keskeisissä sisällöissä ja samalla arvioinnin kohteissa. Vuoden 2009 perusteissa työnhaku on ollut vielä tavoitteissa, mutta ei enää arvioinnin kohteissa. Seuraavissa tutkinnon perusteissa työnhakua ei ollut lainkaan eritelty sisällöissä. Uusimmissa tutkinnon perusteissa työnhaku on myös poistunut äidinkielen osa-alueen sisällöstä, koska se on siirretty tutkinnossa toiseen osa-alueeseen, *Opiskelu- ja urasuunnittelun valmiudet* -osa-alueeseen.

Vuoden 2009 äidinkielen osa-alueen tavoitteet on otettu vuoden 2000 tutkinnon perusteiden keskeisestä sisällöstä ja arvioinnin kohteet sekä arviointikriteerit ovat uutta tuotosta. Tavoitteiden ja arvioinnin kohteiden sisällöt eivät ole loogisesti yhteneväiset. Näin ollen osa-alueen tavoitteissa mainitut asiat eivät ole kaikki mukana arvioinnin kohteissa. Arvioinninkohteista ja arviointikriteereistä puuttuvat tavoitteissa mainitut asiat: opinnäytetyön laatiminen ja esittely, julkishallinnossa toimiminen, äidinkielen osaamisen arviointi ja työnhakutaidot. Vuoden 2013 tavoitteet ja arvioinnin kohteet on kirjoitettu samalla tavalla. Vuonna 2014 perusteiden kohdalla on tehty korjaus tavoitteisiin ja ne vastaavat arvioinnin kohteita.

Taulukko 4. Aihealuettain luokitellut sisällöt tutkinnon perusteissa.

Aihealue	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 21/011/2000 Voimassa 1.8.2000 - 31.7.2009	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 34/011/2009 Voimassa 1.8.2009 - 31.7.2013	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 20/011/2013 Voimassa 1.8.2013 - 31.7.2015	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 59/011/2014 Voimassa 1.8.2015 - 31.7.2018	Liiketoiminnan perustutkinto, merkonomi Dnro OPH- 2697-2017 1.8.2018 - voimassa
Vuorovaikutustaidot, yleiset	✓	✓	✓	✓	✓
Esiintymistaidot ja vaikuttaminen, Puheviestintätaidot	✓	✓	✓	✓	✓
Tiedonhaku- ja käyttötaidot	✓	✓	✓	✓	✓
Tekstilajitaidot, myöh. Mediataidot	✓	✓	✓	✓	✓
Luku- ja opiskelutaidot	✓			✓	
Kirjallinen viestintä	✓	✓	✓	✓	✓
Työnhakutaidot	✓				
Kulttuurin käyttötaidot	✓	✓	✓	✓	
Kulttuuriset ja yhteiskunnalliset taidot	✓	✓	✓	✓	✓
Oman äidinkielen taidon arvoiminen	✓			✓	✓

Suurin ero aihealueiden sisällöissä on vertaillaessa vuoden 2000, 2009 ja vuoden 2017 tutkinnon perusteissa. Näinä vuosina toimeenpantiin laajimmat tutkinnon perusteiden uudistukset, mikä osoittaa osaltaan tutkinnon perusteiden systemaattisen kehittämisen ja koulutuspoliittisten muutosten vaikuttavan tutkinnon perusteiden sisältöön. Vuoden 2000 tutkinnon perusteissa on nähtävissä yleisten asioiden rinnalla sisällössä työyhteisön ja työelämän korostaminen, mikä viittaa koulutuspoliittiseen tavoitteeseen kehittää suunniteltua koulutuksen ja työelämän välistä yhteistyötä. Esimerkiksi vuoden 2000 tutkinnon perusteissa *Tekstilajitaitojen*, myöhemmin *Mediataitojen*, aihealueeseen kuuluvat alan tekstien ymmärtäminen, alan perussanaston käyttäminen, alan ammattilehtien ja viestintävälineiden hyödyntäminen. Vuoden 2017 ammatillisen koulutuksen

reformin jälkeisissä perusteissa työelämälähtöisyys ja opintojen suorittaminen työpaikalla on arkea. Tällöin tekstilajitaitoja eli mediataitoja, ei ole enää kuvattu tarkasti, vaan todetaan, että osataan käyttää oman alan tekstilajeja, tunnetaan mediat ja osataan arvioida niiden käyttöä. Vuoden 2009 perusteet sijoittuvat näiden kahden tutkinnon perusteen välimaastoon. Myös koulutuspoliittisessa kehittämisessä, KESU2012, mainitaan, että tutkinnon perusteita uudistetaan ja vahvistetaan työelämälähtöisyyttä. Näin ollen sisältöjä on yksinkertaistettu. Esimerkiksi tekstilajien aihealueessa ei ole vuoden 2000 tutkinnon perusteiden tapaan enää eritelty sisältöjä tarkasti, vaan yleisellä tasolla todetaan alan mediat ja muutoin yleisesti tekstitaidot, mitkä ovat paremmin sovellettavissa eri työympäristöihin.

Ajan- ja yhteiskunnan muutos on puolestaan nähtävissä *Kirjallisen viestinnän* aihealueessa. Vuoden 2000 tutkinnon perusteissa totuttaudutaan kirjallisen tekstin kielenkäyttötapaan ja laaditaan alan tyypillisiä kirjallisia tekstejä. Vuodesta 2009 vuoteen 2014 saakka kirjallisen viestinnän sisällöt ovat yhtäläiset. Niissä painotetaan jo tavoitteellista kirjoittamista, tekstien muokkaamista palautteen pohjalta, kielenkäytön perusnormien osaamista, asiakirjojen laatimista sekä eri tekstilajien soveltamista. Nämä samat ovat vaatimuksena uusimissa, vuoden 2017 tutkinnon perusteissa, mutta lisäksi on tullut myös puhuttujen, kirjoitettujen ja audiovisuaalisten tekstien tuottaminen tieto- ja viestintäteknologiaa ja monilukutaitoa hyödyntäen. Muutos on nähtävissä myös *Kulttuurin käyttötaitojen*

aihealueessa, jossa vuoden 2000 perusteissa tulee vielä osata analysoida kaunokirjallisia tekstejä ja hakea kokemuksia kulttuurin alalta. Vuoden 2009 ja 2013 perusteissa tulee osata kirjallisuutta ja muita taidemuotoja analysoida ja vuoden 2014 perusteissa enää ymmärtää. Vuoden 2017 tutkinnon perusteissa kyseistä aihealuetta ei ole enää lainkaan, vaan sen katsotaan olevan tutkinnon perusteissa osa *Taide ja luova ilmaisu* -osa-aluetta. Tämän aihealueen sisällön kehityksen voi nähdä äidinkielen osa-alueen muutoksen entistä työelämälähtöisempään suuntaan.

Aihealuettain eroavaisuudet eri tutkinnon perusteissa näkyvät Taulukosta 4. Huomattavimmat erot aihealuettain ovat *Työnhakutaidot*, jotka ovat mukana arviointikohteissa vain vuoden 2000 tutkinnon perusteissa, vaikka ne tavoitteena pysyvätkin vielä vuoteen 2013 saakka. *Puheviestinnän taidoistakin* mainitaan vain suoraan vuoden 2000 sekä 2017 tutkinnon perusteissa (esimerkit 1, 2).

(1) Opiskelijan tulee kyetä kielellisessä ja sanattomassa viestinnässä kohteliaisuuteen ja joustavuuteen ja muuttamaan omaa kielenkäyttöään tilanteen mukaiseksi (LPT 2000).

(2) Opiskelija käyttää tilanteen edellyttämää selkeää puhekieltä vuorovaikutteisesti ja taitaa huolitellun yleiskielen (LTPT 2017).

Luku- ja opiskelutaidot mainitaan suoraan vuoden 2014 tutkinnon perusteissa. Uusimmissa vuoden 2017 perusteissa ne on mainittu monilukutaitona ja sen hyödyntämisenä. *Opiskelutaidot* on mainittu vain vuoden 2000 ja 2014 tutkinnon perusteissa. (Esimerkit 3,4.)

(3) Opiskelija arvioi omaa luku- ja opiskelustrategiaansa ja parantaa sitä palautteen pohjalta (LPT 2014).

(4) Opiskelija hakee tietoa monipuolisista ja aiheen kannalta olennaisista tietolähteistä sujuvasti monilukutaitoaan hyödyntäen (LTPT 2017).

Oman äidinkielen taidon arvioiminen on mukana vuoden 2000 ja 2014 tutkinnon perusteissa. Vuonna 2017 tutkinnon perusteista siihen voisi rinnastaa sisällön, jossa mainitaan palautteen pohjalta omien taitojen kehittäminen sekä itsearviointi. (Esimerkit 5 - 7.)

(5) Opiskelijan tulee osata arvioida omaa äidinkielen taitoaan ja kehittää sitä jatkuvasti (LPT 2000).

(6) Opiskelija arvioi realistisesti omaa kielenkäyttöään ja lukutaitoaan, tunnistaa vahvuuksiaan, kehittämiskohteitaan ja kehittää taitojaan palautteen pohjalta (LPT 2014).

(7) Opiskelija kehittää tekstien tuottamisen taitojaan palautteen ja itsearvioinnin pohjalta (LTPT 2017).

Kulttuurisia ja yhteiskunnallisia asioita on myös määritelty eri laajuudella ja tavalla eri vuosina. Vuoden 2000 perusteissa käsitellään tasa-arvoa, suvaitsevaisuutta, kielellisiä juuria ja kulttuuri-identiteettiä sekä kulttuurina kaunokirjallisia tekstejä ja kulttuuria sekä niiden tulkintaa (esimerkit 8 - 11).

(8) Erilaisia viestijöitä ja viestintätapoja kohtaan hänen tulee osoittaa suvaitsevuutta ja tasa-arvoa (LPT 2000).

(9) Opiskelijan on ymmärrettävä kielen ja kulttuurin merkitys oman identiteettinsä kehittämisessä ja henkisessä hyvinvoinnissaan sekä työyhteisön henkilöstön ja sidosryhmientoiminnassa (LPT 2000).

(10) Hänen (opiskelijan) on osattava analysoida ja tulkita kaunokirjallisiakin tekstejä (LPT 2000).

(11) Hänen (opiskelijan) tulee osata hankkia itseään rikastuttavia kokemuksia ja elämyksiä kirjallisuuden, teatterin, elokuvan ym. median käyttäjänä (LPT 2000).

Vuoden 2009, 2013 ja 2014 tutkinnon perusteissa käsitellään enää ainoastaan kulttuurienvälistä viestintää ja kulttuuriosaamista ja oman äidinkielen asemaa (esimerkit 12 - 15).

(12) Opiskelija soveltaa kulttuurienvälistä viestintää ja omaa kulttuuriosaamistaan sekä toimii suvaitsevasti (LPT 2009, LPT 2013).

(13) Opiskelija osaa analysoida ja tulkita kirjallisuutta ja muita taidemuotoja (LPT 2009, LPT 2013).

(14) Opiskelija osaa arvioida äidinkielen merkitystä omalla alallaan ja sen asemaa monikielisessä yhteiskunnassa sekä työelämän että yksilön kannalta (LPT 2014).

(15) Opiskelija ymmärtää kirjallisuuden tai muun kulttuurin merkityksen alalla toimimisessa (LPT 2014).

Vuoden 2017 tutkinnon perusteissa käsitellään enää omaa toimintaa kielen ja vuorovaikutustaitojen käytön osaamisen kannalta työelämässä ja yhteiskunnassa. Taide ja kulttuuri aihealueena ei ole enää lainkaan sisältönä tutkinnon perusteissa (esimerkki 16).

(16) Opiskelija osoittaa toiminnallaan ymmärtävänsä kielen ja vuorovaikutustaitojen merkityksen omalla alallaan, työelämässä ja yhteiskunnassa (LTPT 2017).

Yleisesti sisällön rakenteen kannalta uusimmissa vuoden 2017 tutkinnon perusteissa on palattu vuosituhannen alun perusteiden tyyliin. Vuoden 2000 tutkinnon perusteissa oli määritelty osaamistavoitteet ja keskeiset sisällöt sekä sanallisesti arviointikriteerit keskeisen sisällön osalta tyydyttävällä ja kiitettävällä tasolla. Vuoden 2017 tutkinnon perusteissa on osaamistavoitteet määritelty sekä sanallisesti arviointikriteerit osaamistavoitteittain tasolla tyydyttävä, hyvä ja kiitettävä. Arvioinnin kohteet ovat näin ollen poistuneet. Tutkinnossa arvioidaan osaamista suoraan keskeisen sisällön osalta kriteeristön eli numeerisen arviointiasteikon avulla.

5.1.2. Kielenkäytön vertailua

Kaikki tutkimani tutkinnon perusteet on kirjoitettu käyttäen tekijästä, opiskelijasta, kolmatta persoonaa (esimerkit 17 - 18).

(17) Opiskelija toimii erilaisissa vuorovaikutustilanteissa asiakaslähtöisesti, joustavasti ja vakuuttavasti (LPT 2009).

(18) Opiskelija toimii joustavasti ja rakentavasti erilaisissa työhön liittyvissä asiakas- ja ryhmätilanteissa (LTPT 2017).

Tekstilaji perusteissa on määräysteksti, joka on puolestaan tekstityypiltään oletuksenkin mukaan ohjaavaa. Kielellisesti vuoden 2000 tutkinnon perusteissa käytetään tyyliltään määräyksen tyylistä normatiivista kieltä, ehdottoman käskevää ja vanhahtavaa verrattuna tähän päivään. Asiat esitetään

samaan tapaan ja samantyyppisesti, mutta sanavalinnat kielessä ovat muuttuneet vuosien myötä. Lisäksi vuoden 2000 perusteiden tavoitteet ja sisällöt on kirjoitettu pitkästi, tekemisen kohteet ja tekeminen on määritelty. Lauserakenteet ovat kompleksisia ja pitkiä, mikä hidastaa tekstin lukemisesta. Perusteissa käytetään paljon nesessiivirakenteita, kuten esimerkeistäkin ilmenee (19 - 20). Tekstintyyli on perusteellista ja asioista annetaan tarkkoja esimerkkejä.

(19) Hänen (opiskelijan) tulee osata hankkia itseään rikastuttavia kokemuksia ja elämyksiä kirjallisuuden, teatterin, elokuvan ym. median käyttäjänä (LPT 2000).

(20) Hänen (opiskelijan) tulee kyetä kielellisessä ja sanattomassa viestinnässä kohteliaisuuteen ja joustavuuteen ja muuttamaan omaa kielenkäyttöään tilanteen mukaiseksi (LPT 2000).

Vuoden 2009 ja 2013 perusteissa näkyy luvussa 2.1. käsitelty tutkinnon uudistaminen ja työelämälähtöisempi ja osaamisperusteisuuteen painottuva tekeminen. Samalla tekstityyliksi on tullut tiivistetympi tapa kuvata asioita, jopa liiankin tiivis, jolloin tekstin tulkintavara kasvaa. Kielivalinnat eivät ole enää niin määrääviä, vaan enemmän ohjaavia ja kertovat, mitä opiskelijan on osattava tehdä (esimerkit 20 - 21). Osaamispisteisiin siirtyminen ja osaamisperusteisuus eivät sinällään muuta 2014 äidinkielen osa-alueen kieltä vuoteen 2009 ja 2013 verrattuna.

(20) Opiskelija osaa analysoida ja tulkita kirjallisuutta ja muita taidemuotoja (LPT 2009).

(21) Opiskelija ymmärtää sekä tekstin tarkoituksen ja sanoman että yksityiskohtien merkityksen, tekee johtopäätöksiä ja arvioi tekstin sisältöä ja ilmaisutapaa. (LPT 2009).

Vuoden 2017 perusteissa kielenkäyttö on erilaista ja ammatillisen reformin kehittämislinjauksen mukaista. Tekstintyyli on tiivistä ja luokittelevaa, esimerkkejä ei ole. Tutkinnon perusteiden sisältöjä on tarkoituksella yksinkertaistettu sekä lyhennetty (esimerkit 22 - 23). Mukaan on tullut kuvailevat verbit, jotka kertovat, mitä opiskelija tekee, eikä niinkään, mitä hänen on osattava tehdä (esimerkki 22).

(22) Opiskelija tulkitsee erilaisten tekstien tavoitteita monipuolisesti ja arvioi tekstien sisältöä ja ilmaisua (LTPT 2017).

(23) Opiskelija hallitsee sujuvasti kirjoitetun kielen käytänteet ja muokkaa tuottamiensa tekstien ilmaisua ja rakennetta (LTPT 2017).

Voidaan todeta, että vuoden 2000 tutkinnon perusteiden kieli ja sanasto on hyvin erilainen kuin vuonna 2017: Uudistetuissa perusteissa opiskelija on aktiivin toimija, joka osaa asioita ja tekee asioita. Aiemmissa perusteissa opiskelijan rooli on passiivisempi ja hänen tulee osata sekä tehdä asioita. Aiemmat perusteet ovat enemmän normatiivisia ja määrääviä kuin uudemmat. Vanhoissa perusteissa käytetään myös käsitettä opiskeluryhmä. Tämä on jätetty pois uusista perusteista, koska

on päätetty, että tutkinnon perusteiden on oltava vuoden 2011 koulutus- ja kehittämissuunnitelman (KESU 2012) mukaan työelämälähtöisempiä. Vuoden 2009 perusteissa oppijalle itselleen on annettu aktiivinen rooli ja mahdollisuus tehdä asioita. Lisäksi yhteiset opinnot, joihin äidinkielenkin kuuluu, on suunniteltu kaikille aloille yhteneväisiksi. Vuosien 2013 ja 2014 perusteet ovat lähes samat kuin vuoden 2009 perusteet, muutoksia ei ole äidinkielen osa-alueessa. Päivityksiä on tehty muihin tutkinnon osiin.

5.2. Äidinkielen oppikirjojen tekstisisällöt ja kielenkäyttö

Aineistooni olen valinnut ammatillisen äidinkielen oppikirjoja, jotka on suunnattu liiketalouden perustutkinnon suorittajille. Oppikirjat on valittu sen mukaan, milloin ne on julkaistu suhteessa tutkinnon perusteiden julkaisemiseen. Määrällisesti ammatillisen äidinkielen oppikirjoja liiketalouden alalle on julkaistu hyvin, sillä jokaisen tutkinnon perusteen uudistuksen jälkeen on ollut saatavilla vähintään yksi uusi tai uudistettu oppikirjapainos. Olen esitellyt luvussa 3.1. Taulukossa 3 tarkemmin, mitkä tutkinnon perusteet ovat olleet voimassa analysoimieni oppikirjojen julkaisuajankohtina.

Tarkastelen oppikirjojen sisältöjä ja luokittelen niiden sisällöt samalla periaatteella kuin tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen sisällöt. Tämä mahdollistaa myöhemmin tutkimuksen toisessa vaiheessa kirjojen sisällön vertaamisen tutkinnon perusteisiin. Tämän lisäksi vertaan oppikirjojen aihealueita, kieltä ja sisältöjä keskenään.

5.2.1. Aihealueiden ja sisällön vertailua

Oppikirjojen aihealueita vertaillaessa täytyy huomioida se, että kirjat on kirjoitettu oman aikansa kontekstissa ja että kirjoittamisessa on vahvasti läsnä tietoinen intertekstuaalisuus tutkinnon perusteista. Käsittelen tätä myöhemmin luvussa 6, jossa vertaan tutkinnon perusteita ja oppikirjoja keskenään. Käytän tekstiesimerkeissä lyhenteitä oppikirjoista, jotka ovat Taulukossa 5. Keskeisenä sisältönä äidinkielessä on jokaisessa oppikirjassa *Esiintymistaidot ja vaikuttaminen, Puheviestintätaidot, Kirjallinen viestintä, Tiedonhaku- ja käyttötaidot, Kulttuurin käyttötaidot* eli kirjallisuus, taide ja median käyttö on kaikissa muissa kirjoissa paitsi vanhimmassa vuoden 1999 oppikirjassa (Taulukko 5). Olen vertaillut ammatillisen äidinkielen oppikirjojen sisältöjä aihealueittain ja kaikissa analysoimissani oppikirjoissa käsitellään seuraavia asioita:

- Esiintymistaidot ja vaikuttaminen, puheviestintätaidot

- o Esityksen valmistelu, havainnollistaminen ja esiintymisjärjitys, kokous- ja

Aihealue	Työlämän viestintä, (TV) 1999	Viesti ja vaikutus, (VV) 2008	Ammatti-äikkä, (AÄ) 2009	Ammatillinen viestii, (AV) 2014	Asiaa., (AS) 2015	Linkki, (LI) 2017
Vuorovaikutustaidot, yleiset	✓	✓			✓	✓
Esiintymistaidot ja vaikuttaminen, Puheviestintätaidot	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Tiedonhaku- ja käyttötaidot	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Tekstilajitaidot, myöh. Mediataidot		✓	✓	✓	✓	✓
Luku- ja opiskelutaidot	✓	✓		✓		
Kirjallinen viestintä	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Työnhakutaidot	✓	✓	✓	✓	✓	
Kulttuurin käyttötaidot		✓	✓	✓	✓	✓
Kulttuuriset ja yhteiskunnalliset taidot		✓	✓		✓	✓
Oman äidinkielen taidon arvioiminen				✓		

neuvottelutaidot, Sanaton viestintä, erilaiset puhetilanteet

- o Kokouksen kulku, kokousasiakirjat
- Tiedonhaku- ja käyttötaidot
 - o Tiedonhakeminen eri lähteistä
- Kirjallinen viestintä
 - o Tekstitaidot ja tekstin rakentaminen
 - o Kaupankäynnin asiakirjat
 - o Vakioasettelumalli.
- Kielenhuolto.

Taulukko 5. Aihealuettain luokitellut sisällöt ammatillisen äidinkielen oppikirjoissa.

Näiden sisältöjen voisi sanoa jo kuuluvan ammatillisen äidinkielen oppikirjojen sisältöperinteeseen. Tähän kuuluvat myös *Työnhakutaitojen* ja *Mediataitojen* aihealueet. *Työnhakutaitoja* ei ole uusimmassa vuoden 2017 Linkki-oppikirjan painoksessa, vaikka se muissa onkin. Tutkinnon perusteiden sisällöissä aihealueena *Työnhakutaidot* eivät ole olleet vuoden 2000 tutkinnon perusteiden jälkeen. Mediataidot puolestaan ovat vuoden 2009 jälkeen tutkinnon perusteiden ja oppikirjojen sisällöissä. Hannula on omassa tutkimuksessaan saanut saman suuntaisia tuloksia. Hänen

tutkimiansa liiketalouden ja logistiikan alan keskeisimmät aihealueet oppikirjoissa olivat tekstitaidot liiketaloudessa ja lukutaidot logistiikassa. (Hannula 2011: 72 - 76.)

Kaikissa muissa paitsi Työelämän viestintä -oppikirjassa käsitellään kulttuurin kokemista vähintään kaunokirjallisuuden näkökulmasta. Samoin käsitellään medioita ja niihin liittyviä asioita. Viestintää ja vuorovaikutusta käsitellään tietenkin jokaisessa kirjassa, mutta sitä ei ole erityisesti otsikoitu Ammattiäikkä ja Ammatilainen viestii -oppikirjoissa. Työelämän viestintä -kirjassa on kaikista muista kirjoista poiketen *Esiintymistaidot ja vaikuttaminen, puheviestintätaidot* -aihealueessa oma osuus äänen muodostumiselle ja äänenkäytölle. Muissa oppikirjoissa on äänenkäytöstä toki kirjoitettu, mutta lähinnä esiintymistaitojen yhteydessä. Opinnäytetyön laatiminen on myös *Kirjallinen viestintä* -aihealueen poikkeus, joka löytyy kahdesta oppikirjasta, Ammattiäikkä sekä Viesti ja vaikuta.

Luku- ja opiskelutaitojen aihealue on vain kolmessa kirjassa omana osionaan, joissakin sitä ei käsitellä lainkaan. Kulttuurisia ja yhteiskunnallisia taitoja on käsitelty neljässä eri oppikirjassa. Omien äidinkielen taitojen kehittämistä ja arviointia ei ole huomioitu kuin yhdessä oppikirjassa. Yleisiä vuorovaikutustaitoja ei käsitellä Ammattiäikkä ja Ammatilainen viestii -kirjoissa erillisenä lukuna kuten muissa oppikirjoissa.

Jokaisessa oppikirjassa on teoriatekstiä, tehtäviä ja esimerkkejä. Tehtävät löytyvät asiasisällön yhteydestä. Oppikirjatekstille tyypillisiä tiivistelmiä ja asiasisältöjen nostoja tekstistä löytyy kaikista oppikirjoista. Työelämän viestintä -kirjassa ne on nimetty kommentteiksi. Ammatilainen viestii -kirjassa on myös alku- ja loppukartoituksia, joiden avulla voi arvioida omaa oppimistaan. Kirjan rakenne on myös vapaampi, kappaleet ovat lyhyitä asioiden apuna on käytetty paljon tukisanalistoja, kuvia ja taulukoita.

Kaikissa oppikirjoissa käytetään kuvia, mutta vain Ammatilainen viestii -kirjassa kaikki kuvat ovat piirrettyjä. Piirretyt kuvat henkilöistä ja tavaroista eivät näytä vanhenevan yhtä nopeasti kuin henkilöitä ja tavaroita sisältävät valokuvat. Esimerkiksi avatessa Työelämän viestintä -kirjaa voi nähdä ajan leiman välittömästi: Mustavalkoiset henkilövalokuvat ovat vanhentuneita. Kirja on kolmivärinen, jossa vaaleanvihreä on huomioväri. Kirjan kappaleiden riviväli on tiheä ja sivut ovat täynnä tekstiä. Tyhjää tilaa ei ole käytetty tehokeinona kirjan taitossa. Mielenkiintoinen huomio oppikirjojen väritystä selatessa on, että kahdessa vanhimmassa kirjassa on käytetty väriyhdistelmää vihreä-valkoinen-musta ja kolmessa seuraavassa monivärisyyttä. Uusimassa oppikirjassa, joka on kuitenkin kuudes uudistettu painos, on myös käytetty vanhaan tapaan väriyhdistelmää vihreä-valkoinen-musta.

Jotkut asiat jäävät mietityttämään kuuluvatko ne äidinkielen oppikirjan sisältöön, kuten Viesti ja vaikuta -oppikirjan tapakasvatus ruokaillessa tai kouluttaminen (esimerkit 24 - 25).

(24) Ravintolaan saapuessa mies auttaa päällysvaatteet naiselta ja antaa ne vahtimestarille (VV 2008: 82).

(25) Hyvä kouluttaja valitsee aiheeseen ja tilanteeseen sopivan opetusmenetelmän. Ennen esitystä hän selvittää koulutuksen tavoitteet ja motivoi opiskeluun (VV 2008:72).

Myös Viesti ja vaikuta -oppikirjan asiasisältö kouluttamisesta on sisältönä mielenkiintoinen lisä ammatillisen äidinkielen oppikirjassa. Siinä kerrotaan, miten opettaja valitsee opetustavan, miten aikuinen oppii sekä mitkä ovat hyvän kouluttajan ominaisuuksia. Vaikka kyseisessä luvussa viitataan myös perehdyttämiseen, on se sisältönä irtonainen muuhun sisältöön nähden.

Luvussa 3.2. käsittelin työelämän viestinnän osaamistarpeita. Analysoimani sisällöt vastaavat osaamisvaatimuksia osittain. Oppikirjoissa käsitellään hyvin ja kattavasti vuorovaikutustaitoja, esiintymistaitoja, tiedonhakutaitoja, tekstitaitoja, sosiaalisia taitoja ja ryhmätyötaitoja, mitä työelämässäkin koetaan tarvittavan. Kuitenkin itsensä kehittämisen ja motivoimisen taitoja ei käsitellä lainkaan. Oppikirjoissa käsitellään äidinkielen taitojen arviointia, mutta ei viestinnällisten taitojen arviointia tai kehittämistä yleensä. Lisäksi oppikirjoissa käsitellään asioita, joita luvussa 3.2. kertomassani tutkimuksessa opiskelijat eivät kokeet tarvitsevansa työelämässä. Näitä ovat virallinen esiintyminen ja puheen pitäminen, kokoustaidot ja erityisesti kokouksen johtaminen, mainonta ja kulttuurien välinen viestintä.

5.2.2. Kielenkäytön vertailua

Eri aikana kirjoitetut oppikirjat eroavat kielellisesti toisistaan. Niitä vertaillen voi nähdä kielenkäytön muuttumisen ajan myötä. Analysoin seuraavaksi oppikirjojen kielenkäyttöä ja vertailen sitä, millaisia kielellisiä valintoja kirjoittajat ovat tehneet mm. tekstityylin, tekstityypin ja tekstilajin sekä sanaston suhteen.

Kaikille oppikirjoille yhteistä on lukijan puhuttelu tekstissä nollapersoonassa, passiivissa ja tehtävissä yksikön tai monikon toisessa persoonassa (esimerkki 26 - 27).

(26) Jäsentele ajatuksiasi muutama minuutti ja kerro... (TV 1999).

(27) Pohtikaa ryhmässä, millaisia seurauksia voi olla siitä, jos ei osaa... (AÄ 2009).

Välillä joissakin kirjoissa käytetään myös kolmatta persoonaa. Tekstityyppi on kaikissa kertovaa ja osittain ohjaava, ja joissakin osittain kuvailevaa tai erittelevää. Tekstilajeja oppikirjoissa on runsaasti

esillä, mikä on tietenkin perusteltua, koska se on yksi osa äidinkielen osa-alueen keskeisiä sisältöjä tutkinnon perusteissakin. Kyseessä on hybridi-asiaproosa.

Työelämän viestintä

Oppikirjassa tekstin määrä on runsas. Sivut on aseteltu täyteen sisältöä, kuten tekstiä, kuvia, tietolaatikoita ja kommentteja. Oppikirjassa puhutellaan välillä lukijaa ja välillä kirjoitetaan persoonattomasti, lukijaa jopa *Sinutellaan* (esimerkki 28 - 29).

(28) Kiinteistä työpuhelimista puuttuu useimmiten soittajan numeron näyttö, joten niihin vastataan aina sanomalla sekä yrityksen tai yhteisön nimi että oma nimi... (TV 1999, 36).

(29) Opiskelutaidot-jakso ohjaa Sinua pohtimaan omia oppimistottumuksiasi (TV 1999, 9).

Kappaleet ja virkkeet ovat pitkiä, lauserakenteet monimutkaisia. Sanat huokuvat aikaa ennen vuosituhannen vaihdetta, kuten kiinteä puhelin (esimerkki 30 - 31).

(30) Sovitut asiat kerrataan: numerot toistetaan kolmen ryhminä, nimet luetellaan tarvittaessa kirjaimittain, samoin koodit esimerkiksi lennon tunnus (TV 1999: 35).

(31) Muotisanat ovat usein epätäsmällisiä...Esimerkiksi nykyään yleisessä käytössä oleva ilmaus ”resurssit” on hyvin väljämerkityksinen ja monitulkintainen (TV 1999:101).

Termit ja käsitteet näyttelevät kirjassa suurta osaa. Oppikirjaa luettaessa lukukokemus on käsikirjamainen, vaikkakaan oppikirjasta ei löydy hakemistoa. Kirjassa käytetään paljon sivistyssanoja, joita selitetään toisin sanoin (esimerkki 32).

(32) Esimerkiksi jostakin ammattiasiaista valmistelematta pidettyä pientä selostusta tai puheenvuoroa voidaan nimittää impromptupuheeksi (TV 1999: 73).

Otsikot oppikirjassa ovat hyvin asiatyyliset ja informatiiviset, mutta niitä on paljon. Tekstilajeina löytyvät ohjeet ja mallit, kuten liiketalouden ammatillisen äidinkielen oppikirjalle tyypilliset asiakirjamallit, joissa on noudatettu vakioasettelupohjan asettelua.

Viesti ja vaikutus

Viesti ja vaikutus -oppikirjassa on käytetty asiakieltä, jossa ei ole käytetty liikaa erikoissanastoa tai sivistyssanoja. Lukujen suhde toisiinsa on tasapainoinen, vaikka tekstiä onkin paljon. Rivivälin harvennus auttaa lukemista, vaikka kirjasinkoko onkin pieni. Sanavalinnat ovat liiketalouden alaan sopivia ja käsitellään asioita, jotka liittyvät liiketalouteen kuten taloustiedottaminen, mainonta,

kaupankäynnin asiakirjat. Asiakirjoista on monipuolisesti esimerkkejä, joissa on käytetty vakioasettelumallia. (Esimerkit 33 - 34.)

(33) Puhelimeen vastataan sanomalla oma nimi kokonaan. Työpaikalla vastataan sanomalla myös yrityksen nimi ja osasto ennen omaa nimeä (VV 2003:69).

(34) Vapaa asettelua käytetään esimerkiksi suoramarkkinointikirjeisiin ja tiedotteisiin. Vapaa asettelu antaa mahdollisuuden esittää asiat kiinnostavasti ja huomioita herättävästi. Se vaatii kuitenkin, että asioiden esittämisjärjestys mietitään tarkasti (VV 2003: 185).

Sanasto on osittain vanhahtavaa esimerkiksi *markkinoiva CV, tieto- ja viestintätekniikka, rivit hyppivät paperilla, kirjoita A3- tai A4-paperille, ns. virtuaalikirjasto, joihin on kerätty linkkilistoja* (esimerkki 35).

(35) Tekstin vakioasettelu perustuu siihen, että A4-lomake on jaettu vaaka- ja pystysuorassa alueisiin, johon tietyt asiakirjan tiedot sijoitetaan (VV 2003: 94).

Lisäksi oppikirjan henki on vielä enemmän paperimaailmassa kuin digitaalisessa maailmassa, vaikka digitaalisuutta on otettu mukaankin (esimerkki 36).

(36) Verkkotekstin lukeminen on hitaampaa kuin paperilla olevan tekstin lukeminen. Myös asiakokonaisuuden hahmottaminen voi tuntua vaikeammalta ruudulta luettaessa (VV 2003: 118).

Kielelliset valinnat sekä sisältö on selkeästi kohdistettu nuorten ammatillisiin opintoihin sopivaksi, vaikka kirjan esittelytekstissä kerrotaan kirjan sopivan myös aikuisopiskeluun. Tyyliään kirja on opettavainen, joka kertoo, mikä on oikein ja mikä väärin. Tyylin voi huomata selvästi jo lyhyistä esimerkeistä pidemmän tekstin seassa.

Ammattiäikkä

Tämän oppikirjan kielenkäyttö ja tyyli esittää asiat on erilainen kuin aiemmissa kahdessa oppikirjassa. Tekstiä on huomattavasti vähemmän sivuilla, kirjasinkoko on suurempi. Tekstien tekstityyppi on suurimmaksi osaksi kertovaa tai ohjaavaa. Tyyli kirjoittajilla on ohjaavampi ja opiskelijalähtöisempi aiempiin oppikirjoihin verrattuna, kuten esimerkeistäkin sen voi huomata. Kirjoittajien tyyli on ehdollinen, ei määräävä, jopa salliva (esimerkit 37 - 38).

(37) Opiskelija hyötyy eniten itsensä näköisistä muistiinpanoista, ne voi laatia ydinasiat käsittäväksi listaksi tai miellekartan muotoon (AÄ 2009: 13).

(38) Työpaikalla on tapana sanoa ensin yrityksen nimi ja sen jälkeen oma nimi (AÄ 2009: 125).

Sanat *pyritään*, *kannattaa* toistuvat usein. Myös otsikoiden nimeäminen ja käyttö loogisesti asiasisältöön liittyen helpottavat kirjan silmäiltävyyttä. Asiakirjamalleja on runsaasti ja niissä on huomioitu vakioasettelumalli. Sanasto on yksinkertaisempaa kuin aiemmissa oppikirjoissa. Vaikeita termejä ei ole tai niitä on käytetty harkiten. Asiasisältöä ja sanastoa on ajanhammas puraissut – kuten pitääkin (esimerkit 39 - 40).

(39) Verkkomainontaa ovat esimerkiksi mainostarkoituksessa lähetetyt sähköpostiviestit sekä hakusanamainonta. - - Internetmainonta ei ole vain suurten verkkopalveluiden tulonlähde (AÄ 2009: 200).

(40) Erilaisissa suullisissa esittelyissä käytetään usein tukena esimerkiksi PowerPoint- tai Keynote-ohjelmilla tehtyjä diaesityksiä (AÄ 2009: 115).

Ammattilainen viestii

Kirjan vapaampi tyyli näkyy jo otsikoinnissa. Otsikot ovat leikitteleviä, mutta silti sisältöä kuvaavia kuten esimerkiksi *Ole näkijä, älä sokea*, *Kulttuuria lukemassa ja kokemassa*, *Tekstilajien viidakossa*. Kirjan esittelytekstissä mainitaan sen soveltuvuus myös aikuisopiskeluun sekä itseopiskeluun. Kirja on hiukan käsikirjamainen. Kirjan tekstityyliä voisi kuvata havainnollistavaksi. Tekstityyppinä ovat kertova ja ohjaava. Luvuissa mennään suoraan asiaan, eikä turhia korulauseita ole käytetty. Kirjoittajat huomioivat opiskelijan ja puhuttelevat häntä usein toisessa persoonassa, ei niinkään persoonattomassa muodossa. *Kannattaa*-sana näyttää olevan tässäkin kirjassa suosiossa. Tekstiä ja kieltä on yksinkertaistettu ja tiivistetty Ammattiäikkä-kirjaan verrattuna. Asiakirjamalleja löytyy runsaasti, ja tietenkin vakioasettelumallin mukaan aseteltuina. Käsitteet on selitetty erillisissä laatikoissa, josta ne voi tarkistaa. Tässä kirjassa asia on asia ja sitä havainnollistetaan esimerkein tai valmiilla mallilla (esimerkki 41).

(41) Havainnollisessa tekstissä kerrotaan asioista konkreettisella tasolla. Jos tarkoitetaan autoa, ei kirjoiteta ajoneuvoa (AV 2014: 129).

Kirjan sanasto ja sanavalinnat ovat vielä aikaa kestäviä (esimerkit 42 - 43). Kirjassa toistetaan työelämään liittyviä sanoja *työelämä*, *työpaikka*, *yrittäjämaailma*.

(42) Tekstin julkaisija voi olla toimittaja, tiedottaja, bloggaaja, kirjailija, tutkija, kolumnisti tai sinä itse (AV 2014: 28).

(43) On tärkeää miettiä, miten haluat näkyä verkossa. Jokainen salaamaton kuva tai sosiaalisen median julkaisu näkyy tuleville työntäjille (AV 2014: 220).

Asiaa.

Oppikirjan tyyli on hyvin samanlainen kuin Ammattiäikkä-oppikirjan, osa kirjan kirjoittajistakin on samoja. Kirjassa on samoja piirteitä ja sisältöjä kuin Ammattiäikkä-kirjassa kuten suomen kielen historian käsittely tai esimerkkinä mediassa Yleisradion toiminnan käsittely. Sanallisesti kirjassa on haettu vapaampaa asiatyyliä, kuten Ammatilainen viestii -oppikirjassa. Otsikot ovat mielenkiintoisia, mutta silti hyvin aiheisältöä kuvaavia, kuten *Media aktivoi, Kirjat kiinnostavat*. Tyyli ei ole kuitenkaan yhtä rento kuin Ammatilainen viestii -oppikirjassa, vaan enemmän asiakeskeinen ja ohjeistava. Asiaa.-oppikirja on lähes puolet suppeampi sivumäärältään kuin muut analysoimani kirjat. Ammattiäikkään verrattuna tekstin määrää on tiivistetty ja lyhennetty huomattavasti. Kirjan tyyli on kertova, persoonamuodoton, ainoastaan tehtävissä puhutellaan suoraan kolmannessa persoonassa opiskelijaa, lukijaa. Hakemistoa kirjasta ei löydy lainkaan, kun Ammattiäikkä ja Ammatilainen viestii -kirjoissa asiasanahakemistot löytyvät. Asiakirjamalleja kirjassa ei ole kuin vakioasettelumallista tehty asiakirjapohja. Sanasto on vielä ajantasaista, mutta sanavalinnat ja niiden käyttö ajoittain jo vanhahtavaa (esimerkit 44 - 46).

(44) Erilaiset esittelyt ovat työelämän vaikuttamistilanteita, joiden lähtökohdat ovat samat kuin muidenkin puhetilanteiden (AS 2015: 102).

(45) Mainoksia ei voi välttää. Niitä on televisiossa, radiossa, sanoma- ja aikakauslehdissä ja internetissä (AS 2015: 149).

(46) Blogien tavoitteet ja aiheet vaihtelevat, mutta sisällöt ovat osa verkon mielipidekulttuuria (AS 2015: 147).

Linkki

Sanavalinnat ovat vanhahtavia osittain kuten *puhelinikäyttäytyminen, vaikuttamaan pyrkivät tekstit, puhelinvaihteenhoitaja*, varsinkin, kun kohteena ovat ammatillista perustutkintoa opiskelevat nuoret sekä aikuiset. Tähän voi vaikuttaa se, että kirja on jo kuudes, uudistettu painos. Jossain määrin teksti on tarkkaan määrittelevää ja hyvin teoreettista, kuten esimerkeistään voi huomata (47 - 49).

(47) On kohteliasta vastaanottajaa kohtaan kirjoittaa tekstiä, virheetöntä ja helposti luettavaa asiatekstiä (LI 2018: 24).

(48) Markkinoinnin segmentoiva ajattelutapa toteutuu myös mediassa: erilaisille ihmisryhmille on omat tv-kanavansa, omat radiokanavansa ja lehtensä (LI 2018: 221).

(49) Blogi on verkkopäiväkirja, verkkosivu tai -sivusto, johon yksi tai useampi henkilö kirjoittaa säännöllisesti (LI 2018: 53).

Kirjaa ei ole kohdistettu suoraan opiskelijalle eli lukijalle, vaan se on kirjoitettu persoonamuodottomaan tyyliin. Kirjoittajat ovat selkeästi pyrkineet kirjoittamaan käsikirjamaista asiatekstiä, jossa käsitellään mahdollisimman laaja-alaisesti aiheeseen liittyviä asioita. Tyyli on ohjeistava, mutta ei määräävä. Oppikirjaksi tekstiä on paljon ja se on tiiviisti aseteltua. Infolaatikoissa, tiivistelmissä ja tehtävissä välillä sinutellaan. Asiakirjamallit ovat perinteiseen tapaan malliasiakirjoina mukana.

5.3. Kielenkäytön ja kielikäsitteiden analysointia

Kielenkäytön osalta olen analysoinut erikseen luvussa 5.1. tutkinnon perusteiden ja luvussa 5.2. oppikirjojen kielenkäyttöä, mutta teen sen myös synkronisesti. Vertailen niiden kielenkäyttöä ja kielikäsitteistä seuraavaksi yhtä aikaa oppikirjojen näkökulmasta. Analysoin kirjoittajien tapaa puhutella lukijaa, tekstityyliä, tekstityyppiä, tekstilajeja ja sanastoa. Yhtäläistä oppikirjoissa on kielenkäytöllisesti se, että suurimmaksi osaksi niissä puhutellaan nollapersoonassa eli passiivissa lukijaa, vaikka tehtävät on kuitenkin osoitettu suoraan lukijalle, jota sinutellaan. Ohjeistukset on oppikirjoissa tutkinnon perusteiden määräystekstin tapaan kirjoitettu kolmannessa persoonassa. Tekstityyliltään kaikissa on ohjaavaa tekstiä paljon, mutta rinnalla on myös kertovaa ja erittelevää tapaa ilmaista asioita. Huvittavana yksityiskohtana voidaan todeta, että lähes kaikissa oppikirjoissa käytetään sarjakuvatekstilajeja keventävänä ja humoristisena keinona.

Työelämän viestintä

Tämä oppikirja on vanhin tutkimusaineistosta, ja sen voi todentaa myös kielenkäytön kautta. Myös samaan aikaan voimassa olleet tutkinnon perusteet peilaavat omaa aikaansa. Vuoden 2000 tutkinnon perusteiden ja oppikirjan kielenkäytön yhtäläisyytenä näkyy vahva formaalinen ja normatiivinen tapa esittää asioita. Asiasisällöt tutkinnon perusteiden tavoitteissa määritellään tarkasti esimerkkien kautta, mikä selkeästi on otettu oppikirjan sisältöön normiksi. Työelämän viestintä -kirjan tekstit ovat

pitkiä ja formaalisia. Kirja on täynnä asiaa, joka on käsitelty yksityiskohtaisesti. Tekstilajeja on esitelty laajakirjo, kuten myös tutkinnon perusteissa esimerkkien kautta. Näyttäisi siltä, että tutkinnon perusteiden liiallinen tarkkuus on tarttunut myös oppikirjaan. Myös normatiivinen, käskyttävä tyyli ohjata asioissa on tutkinnon perusteista siirtynyt oppikirjaan. Nesessiivirakenteita on käytetty erityisesti oppikirjan teksteissä, jossa annetaan, ei kerrota, ohjeita. Tutkinnon perusteiden määräystekstiin tämä sopii, mutta oppikirjan tekstityylinä siitä tulee kantaa ottava, jopa kirjoittajan äänen esiin tuova tyyli. Sanasto ja rakenteet ovat myös monimutkaisia molemmissa. Virkkeet ja kappalerakenteet ovat pitkiä. Tutkinnon perusteiden asiat on kerrottu täydellisillä lauseilla ja selittäen. Sama tyyli on myös oppikirjassa. Oppikirjan tekstimaailma lähentelee korkeakoulutasoista asiatekstiä, jossa käytetään erikoissanastoa sekä määritellään käsitteitä ja termejä. Esimerkkejä ei ole kovinkaan paljon. Termistö on auttamattomasti vanhentunutta niin perusteissa kuin oppikirjassakin, mikä johtuu osittain yhteiskunnan ja teknologian kehittymisestä. Huomioitavaa on oppikirjassa tapa puhutella lukijaa kirjoittamalla sinä isolla, eli lukijaa *Sinutellaan*. Tätä ei kuitenkaan tutkinnon perusteissa ole suoraan, vaikkakin siellä on mainittu, että *opiskelijan tulee kyetä kohteliaaseen kielenkäyttöön*.

Tutkinnon perusteiden ja oppikirjan vertailun kautta välittyy tekstien välinen intertekstuaalisuus. Samalla oppikirjojen kirjoittajien kielikäsitys näyttäytyy hyvinkin armottomana ja ehdottomana. Kielikäsitöksen osaamisen keskiössä on oikein toimiminen, kielen oikeaoppiminen hallinta, vaikka mukana on kuitenkin kontekstina työelämän ja tapa toimia työpaikalla. Kielikäsitöksessä kielitaito, ei niinkään kielen käyttö ja soveltaminen, on päällimmäisenä. Se, onko kirjoittajien kielikäsitöksen ajan työelämän vaatimuksiin vastaava, jää avoimeksi.

Viesti ja vaikuta

Vuoden 2009 Tutkinnon perusteiden uudistus on onnistunut osittain kielenkäytön osalta: Tutkinnon perusteiden arvioinnin kohteet ja kriteerit alkavat lähestyä tätä päivää ja niissä puhutaan osaamisesta. Kuitenkin tavoitteet ovat edelleen vanhojen perusteiden mukaiset. Oppikirjan tekstit ovat kielenkäytön osalta edelleen pitkiä. Asioista kerrotaan monisanaisesti ja kiteytykset kuten tiivistelmät tai tietolaatikot puuttuvat, kuten aiemmassakin oppikirjassa. Oppikirjalle tyypilliseen tapaan lukijaa puhutellaan itse tekstiosassa nollapersoonassa ja tehtävissä toisessa persoonassa. Tekstilajit ovat edelleen monipuolisesti läsnä kirjassa, vaikkakin niitä on aavistus uudistettu aiemmin julkaistuun Työelämän viestintä -kirjaan nähden. Murroskausi teknologian kehittymisessä on näkyvissä ja teksteissä on mukana jo verkkotekstejä sekä viittauksia internetiin. Sanat ovat edelleen pitkiä sekä lauserakenteet, mikä noudattaa tutkinnon perusteiden tyyliä tavoitteiden osalta. Oppikirjan kielikäsitöksen alkaa perustua enemmän osaamiseen eli kielen käyttötaitojen kehittämiseen, vaikkakaan tehtävien määrä on suppea ja yksitoikkoinen tyyliltään. Kielikäsitöksen on työelämälähtöisempi kuin

aiemmassa oppikirjassa, esimerkiksi suurin osa asioista käsitellään yrityksessä tai työyhteisössä toimimisen kautta. Sisällössä on monipuolisemmin esimerkkejä työelämästä sekä sanastossa käytetään liiketalouden sanastoa (esimerkki 50).

(50) Sisäisellä viestinnällä tarkoitetaan yrityksen henkilöstölle suunnattua viestintää. Se on tärkeä osa esimiestyötä, taitoa viestiä yrityksen suunnitelmista ja tavoitteista sekä ottaa vastaan palautetta ja aloitteita. (VV 2008:143.)

Ammattiäikkä

Lukijan puhuttelu on yhtäläinen muiden oppikirjojen kanssa: tehtävissä puhutellaan toista persoonaa, toimijan nimeämisen kohdalla kolmatta ja muutoin nollapersoonaa sekä ohjeissa käytetään kolmatta persoonaa. Ammattiäikän kohdalla on tapahtunut muutos kielenkäytössä niin vuoden 2013 tutkinnon perusteissa kuin itse oppikirjassa. Kappaleet ovat tiiviimpiä, lauseet yksinkertaisempia ja lyhyitä. Asioita ei selitetä monisanaisesti ja käsiteltyjen tekstilajien määrä on suppeampi. Digitaalisuudesta on tullut työelämässä arkea, joten tutkinnon perusteissa sekä kirjassa käsitellään sähköistä viestintää. Tekstin tyyli on enemmän kertovaa kuin normatiivisesti ohjeistavaa. Ohjeet ovat ohjaavaa tekstiä, jossa kerrotaan, miten tulee toimia. Sanasto on yksinkertaisempaa ja selkeämpää kuin aiemmin. Sivistyssanat, vaikeat termit ja käsitteet on unohdettu tai niitä käytetään harkiten ja ne selitetään. Kirjasta huokuu työelämälähtöisempi tapa käsitellä asioista, vaikkakin artikkeleiden valinta kummastuttaa. Autenttisissa artikkeleissa ja lainatuissa teksteissä on peruslähdetietojen lisäksi merkitty systemaattisesti kirjoittajan asema. Tässä tapauksessa kyseessä on aina esimies, johtaja tai erityisasiantuntija. Oppikirjan kirjoittajien intentio jää mietityttämään. Millaiseen kielikäsitteeseen kirja perustuu? Artikkeleiden kirjoittajien asiantuntemuksen ja esimiesaseman korostaminen läpi kirjan antaa käsityksen autoritäärisestä ajattelusta, jossa tieto on valtaa. Kuitenkin kirjan tehtävät ovat enemmän suunnattu opettajajohtoiseen ryhmämuotoiseen opetukseen kuin itseopiskeluun, joka puolestaan tukee kielen sosiaalis-funktionaalista käsitystä. Kirja on julkaistu murrosvaiheessa, jolloin ammatillisen koulutuksen työelämälähtöisyyttä haluttiin lisätä entisestään, opintoja haluttiin siirtää myös yhä enemmän työpaikalla sekä kehittää osaamisen näyttämistä näytöillä (KESU 2007 -2012). Tämä voi selittää kirjan kielikäsitteiden ristiriidat ja sen, että kirjassa on haettu työelämäyhteyksiä johtamisen kautta, ei niinkään tekijälähtöisesti.

Ammattilainen viestii

KESU 2011 - 2016 jäi viimeiseksi ennen ammatillisen koulutuksen reformia ja osaamisperusteisuuden keskittävää ammatillista koulutusta. Ammatilainen viestii -oppikirja on uudistusten keskellä julkaistu oppikirja, jossa tyyli on erilainen kuin aiemmissa oppikirjoissa. Osaamisperusteisuus on otettu kirjassa huomioon, mikä kuuluu myös ammatillisen koulutuksen

reformiin. Kieli on yksinkertaista, tiivistelmiä, tietolaatikoita ja opiskelijan taitoja mittaavia kartoituksia on paljon. Tekstilajeja kirjassa on vähemmän kuin aiemmin. Käsiteltynä ovat keskeiset tekstilajit. Vuoden 2014 tutkinnon perusteissa niitä ei enää ole eritelty, kuten aiemmin. Mukana on enemmänkin digitaalisuutta, kuten qr-koodi tekstin jakamisen välineenä, verkkotekstiin liittyviä asioita sekä asiasanoja lisätiedon hakemiseksi netistä. Tutkinnon perusteiden ja oppikirjan tyyli on myös yhtäläinen – lyhyt ja tiivis. Tutkinnon perusteiden laeva tapa esittää asiat, on antanut vapauden kirjoittajille valita tyylin ja tekstilajit, jotka vastaavat aikaa. Tekstityyli on enemmän kertovaa, ei niinkään ohjeistavaa (esimerkki 51). Vain asiat, joissa on normatiivisuus tekstille pakollista, kuten kielenhuolto ja oikeakielisyyden säännöt, on kirjoitettu ohjaavaan tyyliin.

(51) Rakennamme kuvaa ympäröivästä maailmasta ja sen tapahtumista median välityksellä. Luemme uutiset lehdestä, kuuntelemme ne radiosta tai katsomme ne televisiosta. (AV 2014: 218.)

Oppikirjan kielikäsitys on kielenkäyttötaidoissa, ei kielitaidossa eli systeemin rakenteissa. Kirjassa annetaan esimerkkejä ja kannustetaan arvioimaan omaa osaamista. Tehtävät ovat monipuolisesti kielenkäyttötaitoja kehittäviä. Niissä annetaan vinkkejä, pyydetään pohtimaan asioita sekä myös kielitaidon tyypillisen kehittämisen tyyliin mekaanisesti toistamaan ja asioita esimerkiksi kielenhuollon osiossa. Tehtäviä voi tehdä yksin tai ryhmässä, mutta kontekstina ei ole opettajajohtoinen ryhmämuotoinen opetus, vaan enemmän oman osaamisen kehittäminen.

Asiaa.

Kirja on samanlainen kielenkäytöltään kuin Ammatilainen viestii. Tekstilaatikoita ja vinkkejä on vähemmän. Tekstilajeja on esimerkkinä lähes saman verran. Tekstityyli on tiivistä, kappaleet lyhyitä ja teksti yksinkertaista. Asiaa.-oppikirja on vuotta nuorempi kuin Ammatilainen viestii, joten tutkinnon perusteet ovat vielä samat ja ammatillisen koulutuksen reformin on vaikuttanut kirjan kielenkäyttöön. Asioita on selkeästi tiivistetty ja kerrottu lyhemmin. Vaikeita sanoja ja lauserakenteita ei ole käytetty. Lukijaa puhutellaan tyypilliseen tapaan tehtävissä toisessa persoonassa, ohjeissa kolmannessa ja muutoin käytetään nollapersoonaa.

Kielenkäyttö on työelämään tiiviisti sidottua ja esimerkit ovat työelämästä. Tehtävät ja osa tekstistä on oppikirjan kirjailijoiden aiemmin kirjoittaman Ammattiäikkää-oppikirjan tyyllisiä. Osaamisperusteisuus ei ole kirjassa yhtä suuressa roolissa kuin Ammatilainen viestii -kirjassa. Kielikäsitys tuntuu olevan osittain osaamiseen ja kielenkäyttöön perustuvaa, sillä tehtävän annoissa pyydetään usein pohtimaan ja tutkimaan asioita (esimerkki 52 - 53).

(52) Pohdi ja keskustele parin kanssa. Vastaa kysymyksiin...(AS 2015: 218).

(53) Havainnoi ja listaa. Tutki oppilaitoksesi ilmoitustauluja ja verkkosivustoa (AS 2015:104).

Toisaalta tehtävät perustuvat myös osittain formaaliin opettajälähtöiseen opetukseen, joissa tehdään ryhmässä kielitaitoa kehittäviä harjoituksia kuten esiintymisharjoitukset ja esseen kirjoittaminen. Kirjassa korostetaan näin ollen vielä enemmän teknistä kielellistä osaamista kuin työelämälähtöistä osaamista. Tietenkin on pakko lähteä jostakin oppimaan työelämän tekstilajeja kuten muistioita ja raportteja, mutta esimerkiksi formaalin puhe-esityksen suunnittelu tai esseen laatiminen eivät kuulu enää työelämän tekstilajeihin ammatillisen koulutuksen reformin aikaan.

Linkki

Julkaisuvuoden mukaan uusin oppikirja on sitä vain painokseltaan. Linkki on kuudes uudistettu painos, mikä näkyy kirjan kielenkäytössä. Osittain kirjan teksti on raskasta, ja siinä käytetään pitkiä lauserakenteita ja kappaleita. Termejä ja käsitteitä on myös paljon käytössä. Uudistus näkyy lähinnä siinä, että mukaan esimerkkeihin on otettu otteita verkkosivuista sekä sosiaalisesta mediasta. Myös qr-koodi tekstin jakamisen välineenä on mukana. Tyyliltään kirja lähentelee vuonna 2003 julkaistua Viesti ja vaikuta -oppikirjaa, aikaa ennen ammatillisen koulutuksen reformia. Värityksen on samanlainen valko-musta-vihreä. Tapa esittää asioita on muodollinen ja kertova. Kirja ei vastaa vuoden 2017 tutkinnon perusteiden kielenkäyttöä, osaamisperusteisuus ja laveaa tapa esittää asioita.

Uudistetun painoksen haaste on varmasti se, että sen kielikäsitys ei välttämättä ole muuttunut samalla tapaa kuin, mitä tarve yhteiskunnan ja sosiaalisen ympäristön muutoksen perusteella olisi tarpeellista. Uudistus on lähinnä tiedollinen. Näin on tapahtunut Linkki-oppikirjan kohdalla. Oppikirjan kielikäsitys vastaa lähinnä vuosituhannen alun tutkinnon perusteita, jossa ohjaava kielityyli ja normatiivisesti kielitaidon kehittäminen on keskiössä. Kirjassa on huomioitu liiketalouden sanastoa sekä työelämän suullisia ja kirjallisia tekstejä. Tehtävät ovat opettajälähtöiseen opetukseen sekä itsenäiseen opiskeluun suunniteltuja. Osittain tehtävänä on kuitenkin tekninen suorittaminen, kuten elokuva-arvostelun laatiminen, vaikka tutkinnon perusteissa ei enää taidetta ja kulttuuria olekaan sisältönä. Kirjan kielikäsitys on sekoitus kielitaidon kehittämistä ja kielenkäytön osaamisen kehittämistä yksin ja yhdessä.

6. Tutkinnon perusteiden tekstien ja oppikirjojen tekstien välisyydestä

Oppikirjan kirjoittaminen on tekstin tulkintaa intertekstuaalisen kirjoittamisen rinnalla. Kirjoittajan on tulkittava tutkinnon perusteiden suhteellisen laveita tavoitteita ja sisältöjä. Ne on osattava konkretisoida käytäntöön. Tutkimuksessani ensimmäisessä vaiheessa olen aiemmin luokitellut sisällönanalyysin avulla äidinkielen oppikirjojen sisällöt aihealueittain. Lisäksi olen samalla menetelmällä verrannut äidinkielen osa-alueen sisältöjä tutkinnon perusteissa.

Tutkimukseni toisessa vaiheessa vertaan äidinkielen oppikirjojen sisältöjä ja kielenkäyttöä tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen teksteihin, jotka on esitelty Taulukossa 6.

Taulukko 6. Ammatillisen äidinkielen oppikirjat ja julkaisuajankohtana voimassa olleet tutkinnon perusteet.

Oppikirja	Julkaisija, julkaisuvuosi, painos	Tutkinnon perusteet
Työelämän viestintä	WSOY, 1999 4. uudistettu painos	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 21/011/2000, 120 ov, Voimaantulo 1.8.2000
Viesti ja vaikuta	WSOY, 2008 3. uudistettu painos	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 34/011/2009, 120 ov, Voimaantulo 1.8.2009
Ammattiäikkä	Otava, 2009 1. painos	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 20/011/2013, 120 ov, Voimaantulo 1.8.2013
Asiaa.	Otava, 2015 1. painos	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 59/011/2014, 180 osp, Voimaantulo 1.8.2015, Muutettu määräyksellä 23.1.2015 Dnro 4/011/2015. Muutettu Päätöksellä 20.5.2015 Määräyksen Dnro:lla 44/011/2015 oikaisu sekä muutos 20.5.2015 Dnro 43/011/2015, Muutettu määräyksellä 16.6.2016 Dnro 11/011/2016
Ammattilainen viestii	Sanoma Pro, 2014 1. painos, 1. - 4. muuttamaton painos 2019	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 59/011/2014, 180 osp Voimaantulo 1.8.2015 Muutettu määräyksellä 23.1.2015 Dnro 4/011/2015. Muutettu Päätöksellä 20.5.2015 Määräyksen Dnro:lla 44/011/2015 oikaisu sekä muutos 20.5.2015 Dnro 43/011/2015. Muutettu määräyksellä 16.6.2016 Dnro 11/011/2016 ja Liiketoiminnan perustutkinto, merkonomi Dnro OPH-2697-2017, 180 osp Voimaantulo 1.8.2018
Linkki	Edita, 2017 6. uudistettu painos	Liiketoiminnan perustutkinto, merkonomi Dnro OPH-2697-2017, 180 osp, Voimaantulo 1.8.2018

6.1. Aihealueiden ja sisältöjen analysointia

Tutkimukseni tavoite on ollut myös selvittää intertekstuaalisuutta tutkimieni tekstien välillä. Intertekstuaalisuus ilmenee avoimesti oppikirjoissa, joita olen verrannut äidinkielen oppikirjojan tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueeseen. Intertekstuaalisuus näkyy oppikirjoissa selkeimmin aihealueissa ja sisällöissä, vaikka niihin ei suoraan viitata, on ne eksplisiittisesti johdettu tutkinnon perusteista. Suoraa lainausta tai viittausta tutkinnon perusteisiin ei oppikirjoissa ole, mutta intertekstuaalisuus on avointa. Oppikirjan asiayhteys ammatillisiin tutkintoihin ilmaistaan välillisesti Asiaa. ja

Ammattiäikkä -oppikirjojen teksteissä, joissa viitataan näyttöjen palautekeskusteluun. Tutkinnon perusteissa äidinkielen osa-alueessa sisältönä vuoteen 2013 saakka ollut opinnäytetyön laatiminen tai esittely on ollut sisältönä siihen saakka myös äidinkielen oppikirjoissa. Oppikirjojen julkaisuaika myös syklittyy tutkinnon perusteiden uudistamisen mukaan, jolloin voidaan päätellä, että oppikirjan uudistus on tutkinnon perusteista lähtöisin. Toisaalta uudistus myös kerrotaan takakannen teksteissä suoraan kuten Asiaa.-oppikirjassa, ”*Kirjan sisältö uusien tutkinnon perusteiden mukainen...*”, tai kuten Työelämän viestintä -oppikirjassa, ”*Se sisältää uusien opetussuunnitelmien mukaiset...*”.

Työelämän viestintä

Työelämän viestintä -oppikirja alkaa opiskelutaidoiksi nimetyllä kappaleella, johon lukeutuu lukutaito, kuuntelutaito, ryhmätyö opiskelussa, neuvottelutaitojen perusteet, puhelinkäyttäytyminen sekä tiedonhaku ja raportointi. Kirjan julkaisun aikaan voimassa olevissa vuoden 2000 tutkinnon perusteissa, ei ole samalla tavalla kerrottu arvioinnin kohteita, kuten tulevissa tutkinnon perusteissa. Tutkinnon perusteissa on kerrottu tavoitteet sekä sisältö tutkinnon osan osa-alueittain kiitettävällä ja tyydyttävällä tasolla. Lisäksi keskeiset sisällöt tutkinnon perusteissa on kerrottu hyvin laveasti, vaikka tavoitteissa asioista onkin tarkennettu. Tämä jättää kuitenkin tulkinnan varaa kirjoittajalle. Tutkinnon perusteiden sisällöt käsitellään oppikirjassa hyvin ja niistä on tehty järkevät asiakokonaisuudet oppikirjan sisältöön yhtä keskeistä sisältöä lukuun ottamatta. Oppikirjassa ei ole erillistä osiota tutkinnon perusteiden kielen ja kulttuurin tuntemuksen keskeiseen sisältöön. Myös tasa-arvoon ja suvaitsevaisuuteen sekä viestintäilmapiiriin ja oman mielipiteen ilmaisemiseen liittyvät tutkinnon perusteissa mainitut asiat on jätetty oppikirjan sisällöstä pois. Jossain määrin on myös jätetty huomiotta alan ammattikirjallisuus sekä -välineet, jotka taas on selkeästi todettu tutkinnon perusteissa yhdeksi tavoitteeksi ja sisällöksi.

Tämä oppikirja on suunnattu liiketalouden alalle, ja liiketalouteen teksteissä. Liiketalouden alan sisältöä oppikirjassa vastaa lähinnä *Kaupan kirjeet* -kappaleen sisältö. Muita aiheeseen liittyviä sisältöjä on *Kokoustaito*- ja *Kirjoittaminen* -kappaleissa.

Tutkinnon perusteissa on erikseen mainittu opinnäytetyön kirjallisen osien laatiminen äidinkielen keskeisissä sisällöissä. Tämä löytyy myös oppikirjasta. Oppikirjan aikana voimassa olevien tutkinnon perusteiden osaaminen näytettiin kirjallisella opinnäytetyöllä, josta on luovuttu myöhemmin osaamisperusteisuuden myötä kokonaan. Oppikirjan sisällössä kuin myös tutkinnon perusteissa on erikseen maininta työnhausta ja siihen liittyvistä asiakirjoista. Työnhakua ei muissa tutkinnon perusteissa ole enää keskeisenä sisältönä.

Tutkinnon perusteita ja sen sisältöä analysoitaessa voi huomata, että oppikirjan sisällöissä toistetaan samoja asioita kuin tutkinnon perusteissa. Tutkinnon perusteet ovat avoimesti läsnä oppikirjassa, jonka voi nähdä suoraan kirjan ja tutkinnon perusteiden vertailusta (Taulukko 7).

Viesti ja vaikuta

Viesti ja vaikuta -oppikirjaa voi verrata kaksiin tutkinnon perusteisiin äidinkielen osa-alueen osalta, sillä sen sisällöt ja tavoitteet ovat pysyneet samoina vuoden 2009 ja 2013 tutkinnon perusteissa. Tutkinnon perusteissa tavoitteet on eritelty keskeisestä sisällöstä sekä arviointikriteereistä, mikä on muutos aiempiin tutkinnon perusteisiin. Kirjan sisältö vastaa tutkinnon perusteita sekä sen sisältö on ryhmitelty osittain tutkinnon perusteiden mukaisesti. Kirjassa tutkinnon perusteiden teksteihin liittyvät asiat on yhdistetty samaan lukuun, mutta muutoin tutkinnon perusteiden keskeiset sisällöt on helposti löydettävissä oppikirjasta. Tutkinnon perusteiden keskeisessä sisällössä, arvioinnin kohteissa tai kriteereissä ei ole mainittu erikseen liiketalouden alaan liittyviä asiakohtia, työnhakua ja ammattiviestintää. Viesti ja vaikuta -oppikirjassa nämä kaikki asiat on kuitenkin sisällössä mukana, jopa työnhaku omana aihealueenaan. Opinnäytetyön laatiminen on mukana tutkinnon perusteissa äidinkielen osa-alueen sisällössä, mutta ainoastaan opinnäytetyön esittely on enää vaatimuksena, laatiminen on sisällytetty ammatillisiin tutkinnon asioihin. Oppikirjasta kuitenkin löytyy opinnäytetyön koko kokonaisprosessi.

Tutkinnon perusteissa ei ole enää vuosina 2009 ja 2013 mainittu erikseen yksilöityinä esimerkkeinä asioita kuin aiemmissa tutkinnon perusteissa. Tuolloin perusteissa oli mainittu mm. kokoukset ja neuvottelut puheviestinnän aihealueen sisältönä. Kuitenkin oppikirjassa kokous- ja neuvottelutaidot ovat omana lukunaan ja niiden sisältö on laaja. Lisäksi mukana on erikoisuutena työelämän lounaan tai

Taulukko 7. Aihealuettain luokiteltujen tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen ja äidinkielen oppikirjojen aihealueiden vertailua.

Aihealue	Liiketealouden perustutkinto, merkonomi Dnro 21/011/2000, 1.8.2000 - 31.7.2009	Työ- elämän viestintä, 1999	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 34/011/2009, 1.8.2009 - 31.7.2013	Viesti ja vaikuta, 2008	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 20/011/2013, 1.8.2013 - 31.7.2015	Ammatti- äikkä, 2009	Liiketalouden perustutkinto, merkonomi Dnro 59/011/2014, 1.8.2015 - 31.7.2018	Ammat- tilainen viestii, 2014	Asiaa., 2015	Liiketoiminnan perustutkinto, merkonomi Dnro OPH-2697- 2017, 1.8.2018 -	Linkki, 2017
Vuorovaikutustaidot, yleiset	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓
Esiintymistäidot ja vaikuttaminen, Puheviesintätaidot	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Tiedonhaku- ja käyttötaidot	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Tekstilajitaidot, myöh. Mediaataidot	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Luku- ja opiskelutaidot	✓	✓		✓			✓	✓			
Kirjallinen viestintä	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Työnhakutaidot	✓	✓		✓		✓		✓	✓		
Kulttuurin käyttötaidot	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓
Kulttuuriset ja yhteiskunnalliset taidot	✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Oman äidinkielen taidon arvioiminen	✓						✓	✓		✓	

päivällisen järjestäminen ja niihin osallistuminen. Asiaan ei ole tutkinnon perusteissa suoraa asiayhteyttä. Tässä on nähtävissä, miten oppikirjan kirjoittajat ovat tulkinneet tutkinnon perusteita ja ottaneet edellä mainitut asiat mukaan sisältöön. Oppikirjoissa näkyy myös jo tässä vaiheessa perinne pitää tietyt aihealueet mukana, vaikkei niitä olisi perusteissa mainittu. Näitä ovat mm. kokous- ja neuvottelutaidot, oppimaan oppimisen taidot, kaunokirjallisuus ja työnhakutaidot.

Ammattiäikkä

Äidinkielen osa-alue tutkinnon perusteissa Ammattiäikkä-oppikirjan julkaisemisen aikana on hyvin samankaltainen kuin aiemmissa tutkinnon perusteissa. Näin ollen Ammattiäikkä-oppikirjan sisältöjä voidaan verrata vuoden 2009 ja 2013 tutkinnon perusteisiin. Valitsin Ammattiäikkä-oppikirjan sen vuoksi, koska sen ensipainos ilmestyi vuonna 2009, kun taas Viesti ja vaikuta -oppikirjan julkaisu vuodelta 2008 on 3. uudistettu painos. Ammattiäikkä on kattava oppikirja, jossa käsitellään laajasti äidinkielen osa-alueen asioita. Tyyli oppikirjassa on enemmän kohderyhmälle, ammatillisen perustutkinnon opiskelijoille, kohdennettu kuin Viesti ja vaikuta -oppikirjassa; äidinkieli tulee lähemmäksi oppijaa. Tutkinnon perusteissa mainitaan edelleen julkishallinnon liittyvät tekstit ja niiden ymmärtäminen. Oppikirjoissa, kuten tässäkin, julkishallintoa on käsitelty lähinnä kokoustaitojen yhteydessä, ei muutoin. Tutkinnon tavoitteissa on mainittu myös omien viestintä- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen, mitä ei ole varsinaisesti huomioitu oppikirjassa. Opinnäytetyö on käsitelty kattavasti, vaikka osa-alueena se on edelleen vain esittelyn tasolla vaatimuksena, eikä lainkaan keskeisenä sisältönä. Tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-aluetta tarkasteltaessa voidaan huomata, että tavoitteissa on eri asioita, mitä on määritelty keskeisissä sisällöissä. Tämä ei kuitenkaan ole vaikuttanut oppikirjan sisältöön, vaan siinä on huomioitu sekä tavoitteet että keskeiset sisällöt.

Kuitenkin on asioita, joita oppikirjassa ei ole huomioitu, vaikka ne ovat osa tutkinnon perusteiden keskeistä sisältöä. Esimerkiksi tekstien ymmärtäminen on jäänyt oppikirjassa kevyeksi, verrattuna siihen, miten se on perusteiden keskeisissä sisällöissä määritelty. Myös kielen ja kulttuurin osaaminen keskeisenä sisältönä on oppikirjassa keskittynyt vain lähinnä kaunokirjallisuuteen ja sen eri muotoihin. Kulttuurisia ja yhteiskunnallisia taitoja käsitellään lähinnä suomen kielen historian näkökulmasta, ei kulttuuriosaamisen näkökulmasta, kuten tutkinnon perusteissa. Oppikirjasta puuttuu myös luku- ja opiskelutaitojen aihealue, mikä on tutkinnon perusteissa käsitelty. Tutkinnon keskeiset sisällöt ja tavoitteet eivät näissä tutkinnon perusteissa kohdanneet, mikä näkyy oppikirjassa siten, että

siinä on huomioitu sekä perusteiden tavoitteet, arvioinnin kohteet ja arviointikriteerit. Näin ollen oppikirjassa on työnhaun aihealueeseen liittyvät asiat sekä opinnäytetyön laatimisprosessi ja sen esittely.

Asiaa.

Asiaa.-oppikirja vastaa hyvin tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueen tavoitteisiin ja sisältöihin. Ainoastaan luku- ja opiskelustrategioiden aihealuetta ei ole käsitelty kattavasti eikä oman äidinkielen taidon arviointia, mikä on uusi sisältö tutkinnon perusteissa, vaikka tavoitteissa se on aiemmin mainittu. Toisaalta voidaan todeta, että oman äidinkielen taidon arviointi liittyy ehkä enemmän oppimiseen ja sen arvioimiseen, mitä tehdään opetuksen yhteydessä opettajan ohjauksessa. Vuoden 2014 tutkinnon perusteet ovat muuttuneet osaamisperusteiseksi ja äidinkielen osa-aluekin mitataan osaamispisteissä. Opinnäytetyö, teoreettinen tuotos, on poistunut, joten sitä ei ole mukana enää oppikirjassakaan. Oppikirja on tyyliltään nuorekas ja ottaa huomioon kohderyhmän, nuorten ammatillisen peruskoulutuksen, ei näyttötutkintoja eli aikuiskoulutusta. Tähän mennessä käsitellyt kirjat on julkaistu huomioiden ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijat eli nuoret ja osittain myös aikuisopiskelijat. Tämä johtuu myös siitä, ettei äidinkieli osa-alue ole kuulunut liiketalouden perustutkintoon, joka suoritetaan näyttötutkintona, ns. aikuisten työelämäntutkintona. Kirjoittajat tässä oppikirjassa ovat osittain samat kuin Ammattiäikkä-oppikirjassa.

Perinteisesti puheviestinnän keskiössä ovat oppikirjassa kokous- ja neuvottelutaidot sekä puheesityksen laatiminen, joita ei ole enää tutkinnon perusteissa eritelty sisällöiksi puheviestinnän aihealueessa. Tiedonhakutaidot ja mediataidot ovat olleet tutkinnon perusteissa vuodesta 2009. Ne on myös olleet siitä lähtien mukana oppikirjoissa.

Oppikirjassa on erikseen työnhakuun liittyvä luku, vaikka sitä ei ole enää erikseen tutkinnon perusteissa mainittu. Työnhaku on yksi sisällöistä, joka toistuu oppikirjoissa, vaikka sitä ei perusteissa olisi. Näyttäisi siltä, että kuuluu samalla tavalla äidinkielen perinteiseen sisältöön kokous- ja neuvottelutaitojen sekä vakioasettelumallin lisäksi. Kaupankäynnin asiakirjat tai toiselta nimeltään liikeasiakirjat ovat myös perinteinen sisältö, joka on liiketalouden äidinkielen oppikirjoissa läsnä. Samalla tavalla kuin Ammattiäikkä-oppikirjassa kulttuurisia asioita käsitellään kaunokirjallisuuden kautta sekä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia taitoja suomen kielen historian kautta.

Ammattilainen viestii

Tämä oppikirja on kirjoitettu ammatillisen koulutuksen murrosvaiheessa, kuten Asiaa.-oppikirjakin. Oppikirjan julkaisuajankohdan aikaan ammatillisen reformin mukaiset vuoden 2014 perusteet on juuri julkaistu ja uusia perusteita valmistellaan ammatillisen reformin kehittämisen hengessä. Kirja on pysynyt tähän päivää saakka muuttumattomana painoksena. Se näkyy myös kirjan tyyli- ja tavassa puhutella opiskelijaa. Ammatilainen viestii -oppikirjassa on itsearviointeja sekä tehtäviä, jossa opiskelija voi arvioida osaamistaan, mikä viittaa siihen, että kirjan tekijät ovat ottaneet kirjoittaessaan huomioon osaamisperusteisuuden. Kirjan takakannessa myös mainitaan, että oppikirja on tarkoitettu niin nuorten kuin aikuistenkin opiskeluun. Siinä on paljon asiakirjoja malleina, perinteinen vakioasettelumallikin. Sen lisäksi on otettu kantaa digitaaliseen maailmaan ja erityisesti julkaisemiseen tekijänoikeuksien yhteydessä. Ammatilainen viestii -oppikirja vastaa tutkinnon perusteisiin ja siinä on huomioitu tavoitteet ja keskeiset sisällöt tutkinnon perusteista. Kirjassa on kuitenkin myös asioita, joita ei suoraan ole mainittu tutkinnon perusteissa. Näitä ovat mm. kokous- ja neuvottelutaidot, työnhaku ja työnhaun asiakirjat, mikä näyttäisi kumpuvan vanhasta äidinkielen oppikirjojen sisältöperinteestä. Sinällään nämä voidaan sisällyttää tutkinnon sisältöihin kuten oman ammattialan tekstien tuottamiseen ja vuorovaikutustilanteiden hoitamiseen. Kirjassa on käsitelty työnhakuun liittyvät asiat, vaikka niitä ei ole erityisesti mainittu julkaisuajan kohtana voimassa olleissa tutkinnon perusteissa. Kirjassa käsitellään taidetta ja kulttuuria, jotka ovat mukana vielä vuoden 2014 tutkinnon perusteissa. Kuitenkin uusimmissa vuoden 2017 perusteissa niitä ei enää ole mukana.

Linkki

Analysoimani painos Linkki-oppikirjasta on kuudes uudistettu painos. Tutkinnon perusteiden aihealueisiin verrattuna kirjasta löytyvät kaikki muut sisällöt omana osa-alueenaan paitsi oman äidinkielen taidon arvioiminen. Kirjassa on myös tutkinnon perusteiden vaatimusten lisäksi kulttuurin kokemiseen liittyvää sisältöä, jonka voi nähdä johtuvan pitkästä perinteestä käsitellä sitä oppikirjoissa sekä siitä, että kyseessä on useasti uudistettu painos. Esimerkeissä on käytetty verkkotekstejä kuten kuvakaappausta Facebook-julkaisusta. Kirjan ulkoasu on vanhahtava värimaailmaltaan ja tyyli- ja tavallaan, joten se ei toimi yhtä hyvin kuin esimerkiksi Asiaa. ja Ammatilainen viestii. Linkki-oppikirjan käsikirjamainen sisältö soveltuu hakuteoksen tapaan käytettäväksi, kuten takakannessakin on mainittu. Tyyli ei ole kuitenkaan uusien tutkinnon perusteiden mukainen, vaan lähinnä vuosituhatien vaihteesta. Kulttuurin käyttö ja kulttuuriset ja yhteiskunnalliset taidot ovat mukana kirjassa, vaikkei niitä olekaan vuoden 2017 tutkinnon perusteissa. Kyseiset asiat on siirretty osittain tutkinnon

perusteissa *Taide ja luova ilmaisu* -osa-alueen yhteyteen. Aiemmissä tutkinnon perusteissa ne ovat olleet osittain päällekkäin *Äidinkielen* osa-alueessa sekä *Taide ja luovailmaisu* -osa-alueessa. Oppikirjasta ei ole lainkaan luku- ja opiskelutaitojen aihealueen sisältöjä, jotka löytyvät tutkinnon perusteista. Työnhakutaitoja ei ole enää perusteissa eikä oppikirjassakaan. Tutkinnon perusteiden kulttuuriset ja yhteiskunnalliset asiasisällöt on oppikirjassa käsitelty viestinnän kulttuurisidonnaisuuden näkökulmasta.

6.2. Intertekstuaalisuuden ilmentymät oppikirjoissa: sisältö, kielenkäyttö ja kielikäsitely

Tutkinnon perusteiden tekstien ja oppikirjojen tekstien välillä on selkeä yhteys, niin kuin tuleekin olla. Opetusmateriaalinhan, kuten oppikirjojenkin, tulee perustua opiskeltavaa asiaa koskeviin tutkinnon perusteisiin. Erityisesti sisällön tulee perustua voimassa oleviin tutkinnon perusteisiin, jotta opiskeltava asiasisältö on ajantasaisista. Näin ollen intertekstuaalisuus oppikirjoissa on avointa ja kirjoittaminen tietoista intertekstuaalisuutta. Kuitenkin on hyvä muistaa tutkittaessa intertekstuaalisuutta oppikirjoissa, että ne pohjautuvat aina kirjoittajien näkemykseen ja omassa ajassa tekemään tulkintaan tutkinnon perusteista. Saman suuntaisen huomion on tehnyt Hannula pro gradu -tutkielmassaan. Hän on tähdentänyt, että oppikirjat edustavat kirjan tekijäryhmän näkemyksiä opetettavista asioista, mutta ne eivät saa korvata voimassa olevaa opetussuunnitelmaa eli tutkinnon perusteita (Hannula 2011: 5).

Sisällön intertekstuaalisuus

Sisällön yhteys tutkinnon perusteiden ja ammatillisen äidinkielen oppikirjojen välillä on kiistaton. Tulen esimerkkien kautta havainnollistamaan tätä lisää. Tutkinnon perusteiden sisältö vaikuttaa suurissa määrin oppikirjojen sisältöön, ja niiden pitääkin vaikuttaa. Vertailussa ilmeni, että tutkinnon perusteiden tapa esittää tavoitteet, arvioinnin kohteet ja arviointikriteerit eroaa vertailemieni tutkinnon perusteiden välillä. Vertailtujen aihealueiden sisällöt eivät välttämättä olleet tutkinnon arviointikohteina tai keskeisenä sisältönä, vaan äidinkielen osa-alueen tavoitteena. Oppikirjassa kuitenkin oli huomioitu keskeiset sisällöt ja arvioinninkohteet sekä sen lisäksi tavoitteet. Lisäksi sisällön osalta mielenkiintoista oli huomata, että ammatillisessa äidinkielessä on tietty perinne, jota on käsitelty luvussa 5.2. Esimerkiksi kokous- ja neuvottelutaidot sekä työnhakuun liittyvät sisällöt ovat mukana oppikirjassa, vaikka niitä ei ollut tutkinnon perusteissa mainittu. Lisäksi tutkinnon

perusteissa mainittu kulttuuriosaaminen keskittyi oppikirjoissa lähes aina vain kaunokirjallisuuden tulkintaan. Intertekstuaalisuus ei olekaan tällöin peräisin välttämättä voimassa olevista tutkinnon perusteista, vaan aiemmin julkaistuista tai mahdollisesti oppikirjojen välisestä sisältöperinteestä.

Tämä sisältöperinne voi olla myös rasite tai haaste, kuten Varis käsittelee oppikirjojen intertekstuaalisuutta väitöskirjassaan (ks. luku 4.2.). Sinällään juuri sisällöllisesti nämä oppikirjat eivät ero toisistaan niin merkittävästi, että jokin niistä olisi ylitse muiden. Kirjat on julkaistu selkeästi tutkinnon perusteiden uudistamisrytmissä, jolloin kirjan ensimmäinen versio tai uudistettu painos on julkaistu, kun uudet tutkinnon perusteet ovat astuneet voimaan.

Kielenkäytön ja kielikäsitteiden intertekstuaalisuus

Tutkinnon perusteet ja oppikirjat ovat molemmat asiategstejä, vaikka edustavatkin eri tekstilajia. Vertaillen kielenkäyttöä tutkinnon perusteissa sekä kielenkäyttöä oppikirjoissa on havaittavissa, että oppikirjan tyyli mukailee tutkinnon perusteiden tyyliä kielenkäytössä, sanavalinnoissa. Jos tutkinnon perusteiden teksti on määräävää ja ohjaavaa, on sitä myös oppikirjan teksti. Jos puolestaan tutkinnon perusteiden teksti on kertovaa, on sitä myös oppikirjan teksti. Esimerkkinä tästä on työnhakuun liittyvät asiat tutkinnon perusteissa ja oppikirjoissa. Vuoden 2000 tutkinnon perusteissa sekä saman ajan oppikirjassa kerrotaan hyvin suoraan ja selkeästi, mitä tulee tehdä ja mitä ei tule tehdä. Kielikäsite on ohjaava, jopa normina pidettävä. Vuoden 2009 tutkinnon perusteissa ja vastaavan ajan oppikirjassa kieli on toteavampaa, kertovaa. Ja puolestaan vuoden 2017 tutkinnon perusteissa ja saman ajan oppikirjassa kielikäsite on kertovaa, sallivaa, mutta myös perustelevaa. Asioita ei vain esitetä ohjaavana normina, vaan kertovana ja kehittäväksi oppina. Havainnollistan tätä vielä esimerkkipareilla (esimerkit 53 - 54, 55 - 56, 57 - 58).

(53) Hakemukseen pitää osata valita haettavan työn kannalta olennaiset asiat, eikä lähteä siitä tekemään aukotonta henkilöhistoriaa. (TV 1999: 228)

(54) Hänen on osattava toimia työnhakutilanteissa ja laatia työpaikanhakuun liittyvät asiakirjat. (LPT 2000: 19)

(55) Kaikkia työntajan esittämiä kriteerejä ei tarvitse täyttää, mutta ei myöskään kannata tuhlata omaa tai muiden aikaa sellaisen paikan hakemiseen, johon osaaminen ja kokemus eivät riitä. (AÄ 2009: 246)

(56) Opiskelija osaa toimia työnhakutilanteessa ja laatia työpaikanhakuun liittyvät asiakirjat. (LPT 2013: 195)

(57) Hakemus räätälöidään jokaiseen haettavaan työpaikkaan erikseen, jotta se olisi mahdollisimman tehokas. Hyvässä hakemuksessa on ripaus persoonallisuutta, jotta se erottuu muista hakemuksista. (AV 2014: 157.)

(58) Opiskelija tuottaa sujuvasti oman alan ja työelämän tekstikäytänteiden mukaisia tekstejä (LTPT 2017: 52).

Näyttää siltä, että tutkinnon perusteiden kielenkäyttö eli tekstityyli, tekstitapa ja sanasto myös lainautuvat intertekstuaalisesti oppikirjoihin. Kuten Pynnönnenkin toteaa artikkelissan, että tekstin merkitys rakentuu toisten tekstien kautta siinä sosiaalisessa tilanteessa, jossa tekstiä tuotetaan (Pynnönen 2014: 6 - 9), jota käsittelin laajemmin luvussa 4.2. Kieli nähdään siis sosiaalis-funktionaalisenä, yhdessä määriteltävänä välineenä. Kielikäsitteen kohdalla asia on samoin. Tutkinnon perusteiden kielikäsite on vanhimmassa tutkimassani oppikirjassa hyvin kielitaitoon ja normatiivisuuteen viittaavaa, jota se on myös tutkinnon perusteissa. Tämä osoittaa kielenkäytön ja kielikäsitteen välisen yhteyden sosiaaliseen ympäristöön, yhteiskuntaan, jossa tekstit on tuotettu. Esimerkiksi vuoden 2000 tutkinnon perusteet ja vuoden 1999 oppikirja ovat osa vuosituhannen vaihteen koulutuspoliittista tilannetta ja sen diskurssia, jota käsittelin luvussa 2.2. Ammatillisen koulutuksen suunta 2000-luvun alussa oli muuttumassa normatiivisesta kouluoppimisesta ja oppilaitoskeskeisestä opintojen suorittamisesta työelämälähtöiseen tapaan suorittaa tutkinto. Sama voidaan todeta uusimmissa kirjoissa, jotka eivät ole uudistettuja painoksia, että tutkinnon perusteiden osaamisperusteinen tyyli on havaittavissa uudemmissa oppikirjoissa. Kielikäsite on enemmän työelämän kielenkäyttöön keskittyvää kuin aiemmissa oppikirjoissa. Oppikirjojen kielenkäyttö ja kielikäsite on osaamisperusteisuuden, osaamisen kehittämiseen ja työelämään suuntautuvaa kuten on myös ollut ammatillisen koulutuksen kehittäminenkin. Luvussa 4.2. esitetyn Nikulan toteamuksen mukaan kielikäsite näyttää muuttuneen kielitiedosta kielenkäyttämiseen.

7. Lopuksi

Tutkimustehtävänäni oli selvittää, miten äidinkielen oppikirjan sisällöt ja kielenkäyttö ovat muuttuneen synkronisesti tutkinnon perusteiden rinnalla sekä miten tutkinnon perusteet ovat vaikuttaneet intertekstuaalisesti oppikirjojen sisältöön, kielenkäyttöön ja kielikäsitteeseen. Olettamukseni on ollut, että tutkinnon perusteiden intertekstuaalisuus heijastuu oppikirjojen kielikäsitteestä, josta heijastuu ajan henki, yhteisön ideologia, joka on oppikirjan julkaisuajankohtana vallalla ammatillisessa koulutuksessa.

Tutkinnon perusteet ovat määräyksiä, jotka perustuvat ammatillisen koulutuksen lakiin ja asetukseen. Kun laki muuttuu, tutkinnon perusteiden määräys muuttuu, ja kun määräys muuttuu, oppikirja muuttuu. Intertekstuaalisuus ilmenee näiden tekstilajien välillä kehämäisenä rakenteena. Tämän vuoksi oppikirjatekstit ovat alisteisia tutkinnon perusteiden määräykselle sekä ammatillisen koulutuksen lainsäädännölle vähintään sisällön osalta. Tutkimuksessani huomasin myös, että tutkinnon perusteiden kielenkäyttö ja tapa esittää asioita on vaikuttanut sisällön lisäksi myös oppikirjojen kielenkäyttöön ja tätä kautta kielikäsitteeseen, jota tukee Mäntysen näkemys tekstin intertekstuaalisesta kontekstista (ks. luku 4.1.).

Vertaillen diakronisesti rinnakkain tutkinnon perusteiden äidinkielen osa-alueita sekä ammatillisen äidinkielen oppikirjoja, voi huomata yhteyden yhteiskunnan kehittymisen ja tätä kautta tekstien kielenkäytön ja kielikäsitteiden muutoksen. Vuosituhannen vaihteessa tehty oppikirja on paljon normatiivisempi ja ohjaavampaa kuin, mitä oppikirja, joka on tehty viimeisten vuosien aikana, jolloin ammatillinen reformi ja osaamisperusteisuus ovat tulleet ammatillisen koulutuksen keskiöön. Tällöin myös opiskelija ja hänen osaamisensa kehittäminen on tullut keskiöön. Kielitaidollinen oikeaoppinen osaaminen ei enää ole nähty keskeiseksi sisällöksi oppimateriaaleissa, vaan työelämälähtöinen, käytännönlähtöinen kielen käyttötaidon kehittäminen. Tätä tukee luvussa 4.3. esittelemäni Variksen näkemys siitä, miten oppikirjan teksteihin on sisäkirjoitettu kieliyhteisön sen hetkiset vallalla olevat arvot ja asenteet, jolloin oppikirjan sisältöihin ja tyyliin liimautuu odotukset hallitsevasta ideologiasta.

Kielikäsitteiden kehittymisen tutkiminen paljastaa, mitä vallalla oleva yhteiskunta on arvottanut tärkeäksi ja keskeiseksi ammatillisen koulutuksen ja äidinkielen osaamisen kannalta eli millainen ideologia on ollut ammatillisen koulutuksen ja tutkinnon perusteiden takana. Esimerkiksi

vanhimmissa tutkinnon perusteissa vuodelta 2000 näkyy selkeästi hyvän käytöksen ja tapojen arvostaminen, yhteiskunnan halu luokitella työpaikat julkiseen sektoriin ja yksityiseen sektorin, ohjaava ja normatiivinen tapa esittää asiat ehdottomina normeina sekä ohjata tekemistä esimerkeillä ja tarkoilla kuvauksilla asiasisällöistä. Koulutuksen järjestäjän, opettajan, ei tarvinnut tällöin tulkita juuri asioita, eikä myöskään oppimateriaalin tuottajan. Kaikki suorittivat asiat samalla tapaa työpaikasta riippumatta. Sama ideologia leimaa oppikirjaa. Variksen käsittelemä vallan ja asenteiden sisäänkirjoittaminen teksteihin näkyy selkeästi tässä kohtaa oppikirjoissa sekä myös tutkinnon perusteissa. (ks. luku 4.3.)

Tutkinnon perusteiden intertekstuaalisuus oppikirjoissa on avointa ja selkeästi nähtävissä niin sisällön aihealueiden kuin kielenkäytön osalta. Voidaan sanoa, että oppikirja on oman aikansa hybridi-intertekstuaalisuuden ilmentymä, jossa on vaikutteita eri tekstilajeista. Oppikirja ilmentää ajan tapaa hahmottaa ammatillista äidinkieltä, joka kumpuaa sisältönsä tutkinnon perusteista sekä kirjoittajiensa käsityksestä ammatillisesta työelämästä. Lähtökohtaisesti ammatillisen äidinkielen oppikirjojen kielikäsitelmä on tänä päivänä jo lähempänä Nikulan mukaista luvussa 4.3. käsittelemääni sosiaalifunktionaalisuutta kuin rakenteellista systemaattisuutta, koska kirjat on sisällöllisesti suunnattu käytännön työelämässä toimimiseen. Kun vanhimmassa tutkimassani oppikirjassa on nähtävissä vielä tapa käsitellä kieltä oikein tekemisen eli kielitaidon hallinnan kautta, on uusissa kirjoissa nähtävissä kielenkäytön näkökulma. Oppikirjojen sisältöjen ja kielikäsitelmän voi siis katsoa kehittyneen kielitaidon hallinnasta kielen käyttötaidon kehittämiseen, työelämässä kielen käyttämiseen.

Tulevaisuuden haaste oppimateriaalin tuottamiselle onkin todellinen ammatillisen osaamisen kehittämisen ja ns. yleissivistävän osaamisen kehittämisen integrointi, mitä on yritetty vaihtelevalla menestyksellä tehdä koko 2000-luvun ajan opetuksessa. Lisäksi haaste on yhteiskunnan nopean kehityksen huomioimisessa. Miten pidämme opettajat ja opetusmateriaalin ajan tasalla? Onko painettu kirja jo vanha julkistaessaan? Onko oppimateriaalin oltava tulevaisuudessa yhä enemmän oman osaamisen kehittämiseen tähtäävää käytännön materiaalia, eikä lainkaan ohjaava ja kielenkäyttöä normittavaa sisältöä? Tavoite valtakunnan tasollakin on reformin myötä ammatillisen koulutuksen siirtäminen suurimmaksi osaksi työpaikalla, ns. oppisopimusmallin mukaan.

Analysoidessani ja vertailllessani ammatillisen perustutkinnon tutkinnon perusteiden äidinkielen osan alueen sisältöjä sekä ammatillisten oppikirjojen äidinkielen sisältöjä jäin miettimään vastataanko tutkinnon perusteilla ja oppikirjoilla siihen tarpeeseen, mitä työelämä todella tarvitsee. Kuten on todettu luvussa 4.3., että tutkimusta ammatillisen äidinkielen sisällöistä ja työelämän tarpeista on tehty hyvin vähän, ei juuri lainkaan. Ammatillinen äidinkieli tarvitsee selkeästi lisää jatkotutkimusta.

Ammattikorkeakouluissa viestinnän työelämälähtöisyyttä ja sisältöjä koskevaa tutkimusta on tehty, mutta ammatillisten perustutkintojen näkökulmasta kattavaa tutkimusta ammatillisen viestinnän tai äidinkielen osaamisvaatimuksista ei ole tehty työelämän tarpeiden näkökulmasta. Tarpeellista olisi tehdä laaja-alainen tutkimus, jossa kartoitetaan työelämän, opettajien ja opiskelijoiden tarpeita, unohtamatta oppimateriaalia ja vallalla olevaa kielikäsitystä. Tämän pohjalta voitaisiin kehittää oppimateriaaleja ja jopa äidinkielen osa-alueen sisältöjä tutkinnon perusteissa. Haluaisin samalla kyseenalaistaa ammatillisen koulutuksen äidinkielen osa-alueen funktion suhteessa ammatillisen perustutkinnon kokonaisuuteen. Vanhasta perinteestä kumpuavat asiat, kuten kokousten johtaminen, puhe-esityksen suunnittelu ja toteutus, eivät täytä tämän päivän työelämän vaatimuksia, kuten tutkimuksessani totesin luvussa 3.2. Onko äidinkielen osa-alueen tarkoitus kehittää työelämän tarpeisiin viestinnällisiä taitoja vai enemmän jatko-opinnoissa tarvittavia yleissivistäviä taitoja? Pitäisikö ammatillisen äidinkielen oppikirjojen sisällöt repiä palasiksi ja koota uudestaan?

Aineistolähteet

Oppikirjat

AA 2015 = Kokkarinen Katja ja Nivala Kaarina 2015. *Asiaa..* Otava, Keuruu.

AV 2014 = Alajärvi Kyllikki, Hägg Maria, Kärkkäinen Virpi, Leveelahti Susanna, Vallisaari Mirja, Vuorio Piia ja Yli-Kerttula Marja 2014. *Ammattilainen Viestii*. Sanoma Pro, Helsinki.

AÄ 2009 = Kokkarinen Katja, Kotilainen Lari ja Nivala Kaarina 2009. *Ammattiäikkä*. Otava, Keuruu.

LI 2017 = Honkala Päivi, Kortetjärvi-Nurmi Sirkka, Rosentström Anja ja Siira-Jokinen Sinikka 2017. *Linkki*. Kuudes, uudistettu painos. Edita, Helsinki.

TV 1999 = Alajärvi Kyllikki, Herno Leena, Koskinen Heli ja Yrittiaho Liisa 1999. *Työelämän viestintä*. Neljäs, uudistettu painos. WSOY, Porvoo.

VV 2008 = Kaloinen Marja-Liisa, Suntinen Reetta ja Vallisaari Mirja 2008: *Viesti ja vaikuta*. Kolmas, uudistettu painos. WSOY, Helsinki.

Tutkinnon perusteet, Opetushallitus

LPT 2000 = Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 21/011/2000

LPT 2009 = Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 34/011/2009

LPT 2013 = Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 20/011/2013

LPT 2014 = Liiketalouden perustutkinto, merkonomi, Dnro 59/011/2014

LTPT 2017 = Liiketoiminnan perustutkinto, merkonomi, Dnro OPH-2697-2017

Lähteet

KESU = Koulutus- ja kehittämissuunnitelma

OKM = Opetus- ja kulttuuriministeriö

OPH = Opetushallitus

SKS = Suomalaisen kirjallisuuden seura.

ÄOS = Äidinkielen Opetustieteen Seura

Fairclough, Norman 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.

Hannula, Saija 2011. *Tekstitaidot ammatillisessa peruskoulutuksessa: tapaustutkimus liiketalouden ja logistiikan aloista*. [Verkkójulkaisu.] Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. [Viitattu 12.11.2020.] Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/27057> URN:NBN:fi:jyu-2011052410903

Heikkinen, Vesa 2012. Teksti. *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*, s. 59 - 94. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Gaudeamus, Helsinki.

Heinonen, Juha-Pekka 2005. *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelman ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa*. [Verkkójulkaisu.] Väitöskirja. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos. [Viitattu 1.11.2020.] Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/20002/opetussu.pdf?sequence=1> URN:ISBN:952-10-1995-6

Hymes, Dell 1974: *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic approach*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Häkkinen, Kaisa 2002. *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Suomen tietokirjailijat ry., Helsinki.

Juvonen Riitta, Virtanen Mikko & Voutilainen Eero 2012. Fennistisen tekstilajitutkimuksen suuntia. –*Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*, s. 453–469. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Gaudeamus, Helsinki.

Kaihovirta-Rapo, Minna 2014. Viestintäosaaminen muuttuu – pysyykö viestintäkoulutus muutoksessa mukana? [Verkkójulkaisu.] *Prologi*. Puheviestinnän vuosikirja 2014. Vol 10 Nro 1.

[Viitattu 2.11.2020.] Saatavissa: <https://journal.fi/prologi/issue/view/6609> DOI: <https://doi.org/10.33352/prlg.95893>.

Kantelinen Ritva, Jeskanen Seija & Koskela Teija 2016. Kieltenopettaja kielikasvatuksen ammattilaisena – asiantuntijuus muutoksessa. [Verkkojulkaisu.] *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 7(1). [Viitattu 15.10.2020.] Saatavissa: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2016/kieltenopettaja-kielikasvatuksen-ammattilaisena-asiantuntijuus-muutoksessa>

Kauppinen Merja, Saario Johanna, Huhta Ari, Keränen Anne, Luukka Minna-Riitta, Pöyhönen Sari, Taalas Peppi & Tarnanen Mirja 2008: Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja -toimintaan sosiaalistajina. *Kieli ja globalisaatio – Language and globalization*. Toim. Garant Mikel, Helin Irmeli & Yli-Jokipii Hilikka, s. 204. AFinLAN vuosikirja 2008 / n:o 66. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, Jyväskylä.

Koulutuksen arviointisuunnitelma 2020–2023. [Verkkojulkaisu.] Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. [Viitattu 25.10.2020.] Saatavissa: https://karvi.fi/app/uploads/2020/04/Koulutuksen_arviointisuunnitelma_2020-2023.pdf

Karasma, Katri 2012. Oppikirjatutkimuksen hengenpelastusta. *Äidinkielen opetustiede*. Aikakauskirja 41/2012. Toim. Katri Karasma, Juli-Anna Aerila & Auli Koponen. ÄOS, Helsinki.

Kemppinen, Kristiina 2017. Oppikirjan syvempi olemus: käsitys kielestä ja kielen oppimisesta [Verkkojulkaisu.] *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 8(1). [Viitattu 14.11.2020.] Saatavissa: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2017/oppikirjan-syvempi-olemus-kasitys-kielesta-ja-kielen-oppimisesta>

KESU 2004 = Opetusministeriö 2004: Koulutus ja tutkimus 2003 - 2008. (KESU 2003 - 2008). Opetusministeriön julkaisuja 2004:6. Opetusministeriö, Helsinki.

KESU 2008 = Opetusministeriö 2008: Koulutus ja tutkimus 2007 - 2012. (KESU 2007- 2012). Opetusministeriön julkaisuja 2008:9. Opetusministeriö, Helsinki.

KESU 2012 = Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012: Koulutus ja tutkimus 2011 - 2016. (KESU 2011- 2016). Opetusministeriön julkaisuja 2012:1. Opetusministeriö, Helsinki.

Kostiainen, Emma 2003. *Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena*. [Verkkojulkaisu.] Väitöskirja. Jyväskylän yliopiston viestinnänlaitos. Jyväskylän yliopisto. [Viitattu 1.11.2020.] Saatavissa:

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13469/9513915417.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

URN:ISBN951-39-1541-7

Lappalainen, Antti 1992. *Oppikirjan historia*. WSOY, Porvoo.

Lauerma, Petri 2012. Tekstityyppi. *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*, s. 67–69. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Gaudeamus, Helsinki.

Leppänen, Heli 2010. *Ammatillisen peruskoulutuksen äidinkielen oppikirjat – Sisältöjen ja ammattialan integroinnin tarkastelua*. [Verkojulkaisu.] Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. Jyväskylän yliopisto. [Viitattu 25.10.2020.] Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/22994/URN:NBN:fi:jyu-201002261286.pdf;sequence=1>

Liimatta, Outi 2013. *Ammatillista perustutkintoa suorittavien opiskelijoiden asennoituminen äidinkielen oppiaineeseen*. [Verkojulkaisu.] Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. [Viitattu 25.10.2020.] Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201304051158.pdf>

Liiten, Marjukka 1992: Opetushallitus ei enää hyväksy oppimateriaalia. [Verkojulkaisu.] *Helsingin Sanomat*, 1.6.1992. [Viitattu 21.11.2020.] Saatavissa: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003148678.html>

Mäkelä Leena, Herranen Jatta, Koivisto Jukka, Kurvonen Lauri, Lehto Seija, Nordström Soila, Sandberg Siv, Kampi Päivi, Rumpu Niina & Saarinen Jaana 2016. *Ammatillisten perustutkintojen perusteiden uudistamisprosessin arviointi*. Julkaisut 1:2016. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, Tampere.

Mäntynen, Anne 2003. *Miten kielestä kerrotaan: kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 926. SKS, Helsinki.

Nikula, Tarja 2010: Kielikäsityksen ja kielenopetuksen kytköksiä. [Verkojulkaisu.] *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, maaliskuu 2010. [Viitattu 1.11.2020.] URN:ISSN:1799-0181 Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/26982/Maaliskuu2010_Kielikasityksen_ja.pdf?sequence=1&isAllowed=y

OKM 2015: *Ammatillisen koulutuksen reformi*. [Verkkosivu.] Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 15.10.2020.] Saatavissa: <https://minedu.fi/amisreformi>

- OPH 2015: *Osaamisperusteisuus todeksi – askelmerkkejä koulutuksen järjestäjille*. [Verkkosivu.] Oppaat ja käsikirjat 2015:9. [25.10.2020.] Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/170260_osaamisperusteisuus_todeksi_askelmerkkeja_koulutuksen_jarjestajille_2015.pdf
- Partainen, Senna 2018. *Ammatillisen äidinkielen oppimateriaali – vapaus, vastuu ja pedagoginen rakkaus opetuksen lähtökohtina*. [Verkkojulkaisu.] Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. [Viitattu 25.10.2020.] Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/57296> URN:NBN:fi:ju-201803101702
- Pynnönen, Anu 2014. *Diskurssianalyysi: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. [Verkkojulkaisu.] Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Working Paper N:o 379. [Viitattu 2.11.2020.] Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42412/978-951-39-5471-0.pdf?se-> URN:ISBN:978-951-39-5471-0
- Räisänen Anu & Frisk Tarja 2002. *Ammatillisen koulutuksen tila – Yhteenveto vuosina 1995–2001 tehtyjen arviointien tuloksista ja arvioinnin kehitystyöstä*. Arviointi 9/2002. Opetushallitus, Helsinki.
- Sarmavuori, Katri 2000. *Äidinkielen oppikirjojen aallokossa*. Äidinkielen opetusseuran tutkimuksia 19. Äidinkielen opetusseura, Espoo.
- Saukkonen, Pauli 2001. *Maailman hahmottaminen teksteinä*. Tekstirakenteen ja teksilajien teoriaa ja analyysiä. Yliopistokirjapaino, Helsinki.
- Saukkonen, Pauli 2012. Tekstilajien systematiikka. *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*, s. 240–254. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Gaudeamus, Helsinki.
- Solin, Anne 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. *Genre -Tekstilaji*, s. 42. Toim. Mäntynen Anne, Shore Susanna & Solin Anna. Tietolipas 213. SKS, Helsinki.
- Sumelius-Lindblom, Eveliina 2020. *Hybridi-intertekstuaalisuus käsitteellisenä lähtökohtana ja tuloksena musiikin esittäjän tutkimuspolusta – Neoklassisten piirteiden jäljittäminen Igor Stravinskyn teoksessa Piano-Rag-Music (1919)*. [Verkkojulkaisu.] Musiikki 1 - 2/2020. [Viitattu: 12.11.2020]. Saatavissa. <https://musiikki.journal.fi/article/download/95490/53934>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): *Ammatillinen koulutus*. [Verkkojulkaisu.] Tilastokeskus. [Viitattu: 1.11.2020]. http://www.stat.fi/til/aop/2019/aop_2019_2020-09-29_tie_001_fi.html URN:ISSN:799-196X

Tamminen, Milla 2019. *Ammatillisen koulutuksen reformi ja erityisopetus*. [Verkkajulkaisu.] Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos. [Viitattu 25.10.2020.] Saatavissa: https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146845/Tamminen_Nina_opinnayte.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Tanskanen Ilona, Scheiman Minna & Varhelahti Mervi (toim.) 2014: *Kieli- ja viestintäosaaminen osana ammattitaitoa. Kokemuksia ammattikorkeakoulujen kieli- ja viestintäopintojen integroinnista*. Turun ammattikorkeakoulu, Tampere.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Tammi, Helsinki.

Varis, Markku 2012. *Kielikäsitys yläkoulun äidinkielen oppikirjoissa*. [Verkkajulkaisu.] Väitöskirja. Acta universitatis ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium 127. Oulun yliopisto. [Viitattu 2.11.2020.] Saatavissa: <https://core.ac.uk/download/pdf/15166833.pdf> URN:ISBN:978-951-42-9972-8

Väisänen, Jaakko 2005. *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin*. [Verkkajulkaisu.] Väitöskirja. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 107. [Viitattu 1.11.2020.] Saatavissa: <https://core.ac.uk/download/pdf/15166833.pdf> URN:ISBN:952-458-680-0